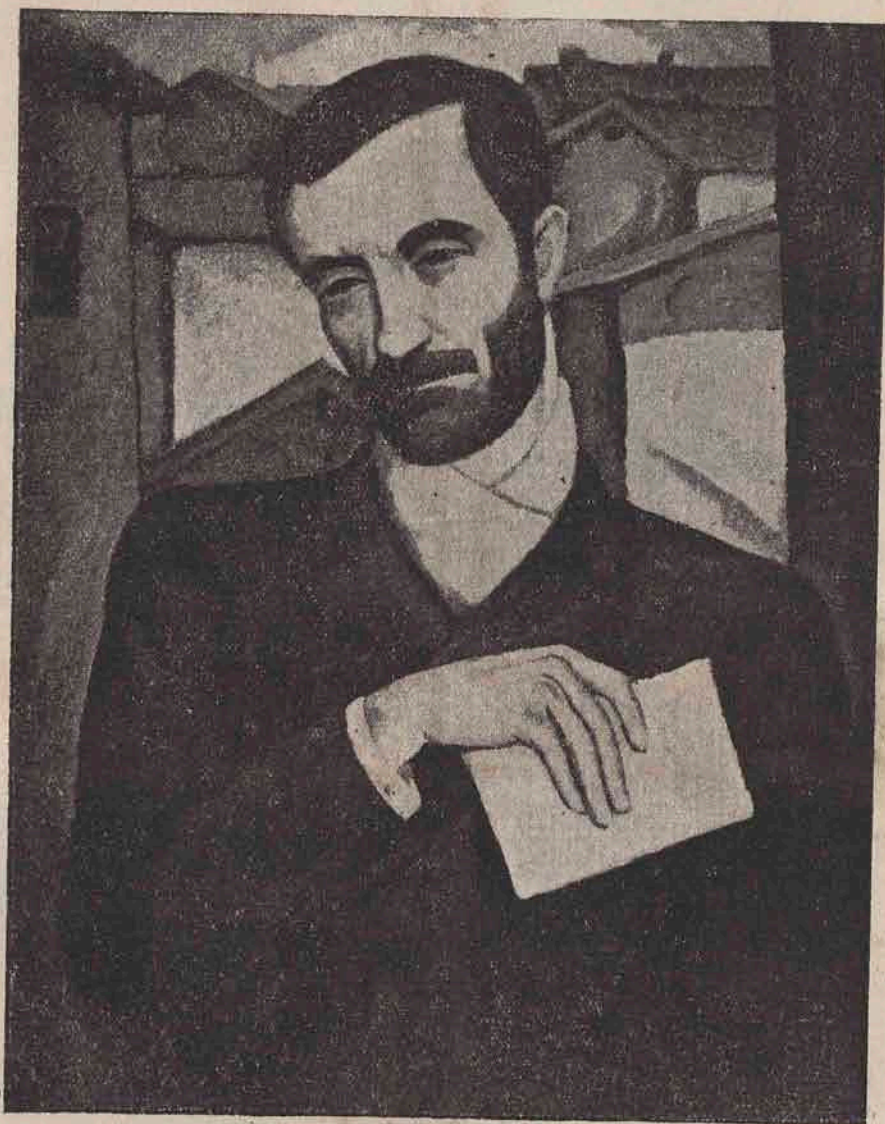

GÂNDIREA

ANUL VI
No. 4-5

GÂNDIREA

SUFLETUL MISTIC

DE

C. RĂDULESCU MOTRU

MISTIC înseamnă, după etimologia cuvântului, luat din limba greacă, ascuns, nepătruns. Un suflet mistic ar fi așa dar, un suflet ascuns și nepătruns.

Acest înțeles a fost multă vreme îndreptățit prin natura aparentă a manifestărilor unor anumite suflete; manifestări care contraziceau pe acelea a sufletelor oamenilor civilizați. Sufletele care își găseau satisfacerea cerințelor religioase în provocarea stărilor de extaz, sau în îndeplinirea unor rituri neînțelese, apăreau fără îndoială inteligențelor averse de claritate, cum erau acelea ale grecilor vechi, ca suflete ascunse și nepătrunse. Tot așa au apărut și primilor misionari europeni veniți în contact cu sălbaticii, sufletele acestora, care își explicau faptele naturii ca efectele puterii spiritelor; care înlocuia naturalul cu extraordinarul, dacă nu chiar cu visele. Asemenea suflete trebuiau să aibă în ele ceva ascuns și nepătruns. Și la aceste două categorii de suflete, filozofii au adăugat apoi, în decursul vremii, multe altele, tot așa de nepotrivite, în manifestările lor, cu ordinea presupusă logică și rațională a sufletelor normale. Astfel denumirea de mistic a ajuns să însemneze cu vremea neraționalul și nelogicul în manifestările sufletești.

Acest înțeles nu mai concordă astăzi cu cunoștințele omului civilizat. Pentru cercetătorul, specialist în psihologia comparată sau sociologie, misticul este departe de a mai fi neraționalul și nelogicul de altădată; el este, din potrivă, o arătare firească a sufletului omenesc, pus în anumite condiții de dezvoltare: este primitivul, cu o personalitate amorfă din cauza eului abia ridicat deasupra reacțiilor emotive ale corpului; este sufletul, în structura căruia să poate citi, ca într-o carte deschisă, urmele trecerii de la instinct la inteligență. Misticul, pentru cercetătorul de știință de astăzi, apare chiar mai

clar, de cât este el poate în realitate. De aceea, când se vorbește de el, nu strică o deosebită prudență în afirmări, chiar când afirmările sunt sprijinite pe cele mai reputeate autorități.¹⁾

Trăsătura, care izbește, din primul moment, în înfățișarea misticului, este vagul hotărâniciei suflatești. Suflul misticului are tendința de a fuziona cu întreaga natură. Eul lui să revarsă sub diferite raporturi de posesiune. Conștiința lui este plină de al meu, înainte de ce eul să se fixeze lămurit. Din această cauză, preferința pentru stările de extaz, în care personalitatea dispăre în nemărginitul divin. Din aceeași cauză: greutatea pentru mistic, de a-și explica prin logica unei cauzalități naturale experiența din jurul său; amestecul continuu dintre vis și realitate. Suflul misticului nearticulat pe un eu constant, să îndoie și se lipește ca o iederă pe fie ce impresie externă. El să împacă cu polimorfismul personalității din scenele de vis. Este supus celor mai absurde sugestii. Este pasiv, și în acelaș timp îndărătnic.

Această nehotărânicie suflatească este datorită naturii emotive a eului. Misticul este foarte consecvent cu sine însăși; însă pentru a-i înțelege consecvența, trebuie să-i cunoaștem logica. Logica sa este logica emoțională. Structura acestei logici este deosebită de cea rațională, pe care o avem noi. Pentru mistic, imaginile obiectelor externe sunt nelimpazite de stările subiective ale suflului. Perspectiva externă obiectivă și perspectiva internă subiectivă, în loc să constituie două planuri deosebite ca la noi, stau pe acelaș plan, așa că lucrurile cuprinse în fie care dintre ele formează laolaltă blocuri colective de o natură cum nu ne o putem imagina noi. Misticul vede, din această cauză, o înfrurire, acolo unde noi vedem numai o coincidență; și tot din aceeași cauză el are față de realitate o altă atitudine practică de cum avem noi. Căci realitatea nu se oglindește de sine în ori și ce conștiință omenească, fie omul la ori și ce grad de dezvoltare ajuns; ci realitatea să desvăluie pe măsură ce conștiința omenească, să desvöltă și pune în exercițiu funcțiunile intelectuale. Misticul este un emotiv, ca logician, și ca om practic. El crede, că faptele naturii să pot determina prin puterea dorințelor. Minunea este pentru el în ordinea firească a lucrurilor. Prorocirea de asemenea. Și ca o consecință a acestora: posibilitatea de a schimba mersul lucrurilor prin rugăciune.

Omul mistic are un suflul fericit. Contra lipsurilor și durerilor de tot felul, el are în suflul său un balsam vindecător: are emoția euforică a eului primitiv. Această emoție, observată în toate timpurile, a făcut admirația poezilor și filozofilor. În timpul din urmă ea a intrat și în domeniul cercetărilor metodice a omului de știință. Natura emotivă a eului mistic nu o putem, bineînțeles, studia din documentele istorice care ne au rămas de la omul primitiv. Aceste documente au perdut nuanțele expresive ale conștiinței individuale. O putem însă studia la sălbaticii de astăzi, cari reproduc în unele privințe pe primitivii de odinioară. Greutatea este însă de a alege în viața sălbaticilor de astăzi momentele de analogie cu acelea a primitivilor. Căci evident, sălbaticul, nu este omul primitiv nedezvoltat, sau de la începutul dezvoltării omenești, ci este omul rămas nedezvoltat, din împrejurări speciale climaterice, biologice, sau sociale. Sălbaticul poate fi și un produs tardiv al degeneresțenței. În orișice caz, substituirea lui în locul primitivului nu este numai de cât îndreptățită. Această substituie poate fi permisă în mod parțial, și anume în studiul manifestărilor, în care surprindem o identitate de atitudine suflatească între sălbatic și primitiv. Pentru ca această identitate să se producă trebuie însă să avem și o repetare de condiții identice în viața lor. O asemenea repetare, când și unde o putem găsi? Este meritul profesorului Raoul Allier, de la Universitatea din Paris, dacă omul de știință poate răspunde astăzi, în mod mai mulțumitor ca altădată, la această întrebare. R. Allier a cercetat, pe baza multiplelor rapoarte trimise de misionari creștini din țările sălbaticilor, momentele de conversiune ale acestora. Aci a găsit el o identitate de atitudine între sălbatic și primitiv. Sălbaticul de astăzi,

1) Primul pas în rândul acestor autorități îl are L. Lévy-Bruhl cu scrierile: *Les fonctions mentales dans les sociétés primitives*, Paris, Alcan, prima ediție 1910; *la Mentalité primitive*, Paris, Alcan, prima ediție, 1922. Ideile lui Lévy-Bruhl sunt rezumate de Ch. Blondel, în mod exact, în broșura: *La mentalité primitive*, Paris, Stock, 1926. Documentare prețioasă dă apoi: Raoul Allier, *La psychologie de la conversion, chez les peuples non-civilisés*, Paris, Payot, 1925. În I. germană: Richard Thurnwald, *Psychologie des primitiven Menschen*, în vol. I din Kafka's *Handbuch der vergleichende Psychologie*, München Reinhardt, 1922.

trece la conversiune, după ce și-a format un eu nou; un eu, care vine după o criză similară, eu aceea prin care a trecut și primitivul la formarea primului său eu; un eu, cu aceleași caractere emotive, ca și acela a primitivului. Iată, după dânsul, descrierea mai pe larg a acestor fenomene de atitudine sufletească¹⁾. Era de mult cunoscută misiunilor creștini criza emoțională a sălbaticilor înainte de conversiune. În timpul predicilor, adeseori aceștia cad în convulsii isterice; își bat corpul; se agită, izbucnesc în plânsete; exprimă prin gesturi incoherente frica de păcat și dorința de a se mântui. Misionarii, de mai nainte, credeau că aceste acte externe ale emoții constituiesc esențialul conversiunii. Ei luau expresivitatea emoții drept criteriu al sincerității, și consecvent nu credeau în conversiunea sălbaticului, de cât după ce acesta se producea în public prin o probă stălucită de agitație nervoasă. Lucrurile, cum au fost dovedite, în urmă stau cu totul altfel. Spasmul emotiv este un fenomen care să produce ușor la sălbatic, din momentul ce acesta este sdruncinat din deprinderile sale obișnuite. Plânsul, gemelele, agitația, convulsiiunile, etc. sunt un derivativ al instabilității sufletești, o stare de tranziție, și nu un simptom de convertire sinceră. Sălbaticul, smuls din vechiul său tipar sufleteș, înainte de a primi un nou îndreptar, să sbate sub influența celor mai mici sugestii. Este destul ca predicatorul misionar să ridice tonul, să-și tremure vocea, sau să-și șteargă o lacrimă, pentru ca sălbaticul să cadă în spasm. Emotivitatea lui este gata; nu așteaptă de cât o scânteie pentru a face explozie. Dar când, conversiunea se produce spasmul nervos încetează. Conversiunea vine după ce se naște un eu nou în sufletul sălbaticului. Acest eu, nou născut, este însoțit de pace și fericire. Rapoartele misionarilor sunt, în această privință, la fel. „În luna Mai trecut, istorisește misionarul Paul Berthoud²⁾, conștiința lui Charlie Bayène a început să vorbească... Era trist, fiindcă să simțea un om de nimic. Plângea. Sufletul îi tremura sub păcate. Într-o Mercurse seara, când toată lumea era culcată, și el de asemenea, «Sfântul Spirit» să pogori asupra lui. Atunci el să ridică în sus și începu cu voce tare să-și spovedească păcatele. Femeia sa, speriată de această scenă neașteptată, aprinsă lumânarea. El însă îi zise: «Fii liniștită, sunt scăpat. Să ne așezăm în genunchi»... Apoi să ridică. Pacea îi cuprinsese sufletul; acum să știa liber»... Din un alt raport: „La serviciul de Duminică.... Mohlaba își spovedi păcatele și declară că va părăsi viața păcătoasă de până atunci. Din acest moment, bucuria luă, în inima sa, locul durerii. Să simțea liber și fericit. Prietenul său Magon-ouene, care să tortura de mai bine de o săptămână, își găsi și el liniștea, cu o zi mai târziu”... Fenomenul acesta să repetă la toate rasele, adaogă Raoul Allier. Peste tot, după agitația produsă de frica păcatelor, vine liniștea fericită. Acest sentiment de fericire, continuă R. Allier, să explică prin coordonarea fenomenelor sufletești. Când tendințe noi cuprind sufletul sălbaticului, aceste tendințe nu sunt din primul moment percepute de conștiință; ele sunt percepute numai după ce au turburat sistematizarea vechilor deprinderi. Și atunci, de odată cu turburarea, vine sentimentul durerii, însoțit de agitațiile pe care sălbaticul nu le poate domina. Turburarea nu dispare, de cât după victoria noilor tendințe. Acestea împingând înapoi pe cele vechi pun stăpânire pe conștiință. Dispariția turburării este prin ea însăși cauza unei simțiri plăcute. Aci este ceva mai mult de cât faptul negativ al încetării unei emoții neplăcute: este faptul foarte pozitiv al euforii generale, care însoțește totdeauna o coordonare nouă sufletească. Liniștea interioară este, nu numai sfârșitul unei neplăceri sau dureri, ci este o simțire foarte precisă de bună stare. În fond, cu toate că această simțire nu se poate analiza complect, ea este totuși, în mod sigur, ieșită dintr-o realitate profundă și nouă, care s'a format în suflet. Această simțire de bună stare, sfârșește prin a ne lămuri R. Allier, se aseamănă întru totul cu bucuria care însoțește elanul instinctiv al vieții, impulsiiunile expansive, pe care le aduce după sine, uneori vârsta tinereții cu energiile ei spontane, alte ori revenirea la sănătate, după o epocă de comprimare sufletească. Ar zice cineva, că încetarea anarhiei interioare, provocând o unificare bruscă a energiilor profunde, îndoieste aceste energii, și crează în suflet o stare care amintește avântul tinereții și optimismul convalescenței³⁾.

R. Allier mărginește concluziile cercetărilor sale numai la eul cel nou, care să for-

1) Raoul Allier, *La psychologie de la conversion*, Paris. Payot, 1925, pag. 494 și urm.

2) Reprodus în R. Allier, *Ibidem*, pag. 540.

3) R. Allier, *Ibidem*, pag. 541-544.

mează în sufletul sălbaticului câștigat conversiunii. Aceleași concluzii pot fi însă întinse la toate cazurile similare din viața omenească, Omul trăește într'o continuă sfortare. Veșnic el trebuie să preîntâmpine, prin propriile sale anticipații, neprevăzutul împrejurărilor. Aceea ce numim eul nu este decât simțirea conștientă a acestor anticipații. Eul omenesc este ieșit din anticiparea biruinței asupra vrăjmașii mediului. Înainte de a avea biruința, omul are atitudinea biruinței. Și culoarea subiectivă a acestei atitudini este eul, motiv mistic.

Aceea ce se petrece în cazurile de conversiune este numai reînsprospătarea faptului original, care s'a petrecut la prima formație a eului omenesc. Ori de câte ori, vrăjmașia împrejurărilor produce o stare de depresiune, similară cu mizeria în care s'a găsit omul la trecerea sa de la instinct spre inteligență, se produce totdeauna ori, dinpreună cu formația unui eu nou, și simțirea euforică a creșterii de putere. Omul este un animal, fără o putere deosebită în corpul său, dar cu posibilitatea să-și dea iluziunea puterei. Sălbaticul înainte de conversiune, tremură de groaza păcatelor; după conversiune este liniștit, fiindcă să simte tare. Deasemeni posedații, — aceia cari cred că sunt stăpâniți de demoni, sau spirite rele, — sunt într'o continuă agitație. plâng, să sbat, și să luptă cu dușmanii imaginari; după ce sunt descântați, sau deslegați prin exorcism, își recapătă liniștea de oameni normali. În privința transformării care să petrece în sufletele acestor posedați, avem documente numeroase din timpurile cele mai vechi. Posedații au atras atenția oamenilor din toate epocile. Minunea transformării lor a fost, până acum de curând, și într'un colț al Țării Românești, o chestie de mare actualitate. Într'adevăr aceea ce se cunoaște sub numele de „Inochentismul“ din Basarabia, este numai o practică de exorcism. „Inochentismul“ se discută și astăzi, ca o mișcare religioasă de mare importanță¹⁾. În realitate el nu are cu religia de cât raporturi externe și de întâmplare.

Părintele Inochentie avea darul de a scoate pe draci din trupurile oamenilor. Dracii erau făuriți de imaginația aprinsă a celor cari ascultau predicile lui Inochentie, căci aceasta pare să fi avut un talent remarcabil de a înfricoșa pe credincioși cu amenințarea că lumea se va prăpădi în curând (data fixată de Inochentie a și fost depășită cu zece ani!) din cauza mulțimei păcatelor. Cei slabi de înger se lăsau târați de frică, și cădeau în spasme nervoase²⁾. Atunci apărea în sufletele lor dracul, sau „duhul necurat“, pe care îl alunga în sfârșit Inochentie. Aceia cari erau exorcisați de „duhul necurat“, creat de propria lor imaginație, se reîntorceau fericiți acasă și povesteau consătenilor minunile întâmplare. Pe urmele lor, alți slabi de înger porneau spre Inochentie. Adese ori reveneau cu ei și aceia cari mai fuseseră. Așa că numărul posedaților creștea, și cu el și numărul fericiților care aveau să aducă mulțumiri lui Inochentie. La anchetele orânduite în scopul de a se afla adevărul asupra Inochentismului, exorcismul era trecut cu vederea. De aceea adevărul n'a fost găsit. Conducătorii anchetelor rătăceau în jurul „misticismului inochentist“ fără să-l știe lega de origina lui. Ei îl atribuiău, când mizerii materiale a adeptilor, când puterii miraculoase a lui Inochentie. De fapt el era supraviețuirea vechiului misticism din sufletul primitivului. Inochentie clădea pe baza vrajii eului primitiv omenesc, iar nu pe învățătura lui Christ.

Această vrajă o vedem dar în ce consistă, și la ce scop răspunde. Eul primitiv este balsamul iscodit de viață pentru a vindeca rănila primite de om în mersul său sovăelnic de la instinct spre inteligență. El are o natură emoțională gata să se reverse și să se sprijine pe orișice pârghie oferită; este mistic și fericit. Ca atare îl găsim și astăzi ori decâte ori ne este dat să-l descoperim sub straturile așezate peste dânsul de evoluția personalității omenesti. Un proverb, popular zice: sgândăriți omul și găsiți sub el bestia. Proverbul afirmă prea mult; în orice caz el este îndreptățit numai pentru împrejurări cu totul excepționale. Un proverb care să se potrivească la mai toate îm-

1) Nicolae Popovschi, *Mișcarea de la Balta, sau Inochentismul în Basarabia, Chișinău 1926 Pag. 217 și urm.*

2) Această stare de nervozitate era înlesnită și prin mizeria materială în care ajungeau acei ce ascultau predicile. Sub amenințarea că lumea are să se prăpădească, adeptii lui Inochentie își vindeau pământurile și gospodăriile, reducându-se de bună voie într'o stare de primitivism. Sărăciți astfel la trup, și suflet, sute și mii de săteni din Basarabia erau văzuți pribegind pe la mănăstirile unde se afla Inochentie călugăr. La mănăstirea Balta (din Basarabia) cu deosebire, operațiunile miraculoase a acestui „mic părintel“, cum îi se zicea, au rămas de pomina până astăzi (A se vedea: N. Popovschi, *Mișcarea de la Balta, sau Inochentismul în Basarabia. Chișinău, 1925*).

prejurările, ar fi însă aceasta: Sgândăriți persoana cultă și găsiți sub ea totdeauna pe misticul primitiv; pe omul mulțumit de sine, și încrezut. Sub straturile culturii stă optimismul robust al primitivului. Omul debutează în viața lui intelectuală ca animal ce știe să râdă. Râde, fiindcă se crede superior. Râde fiindcă privește din perspectiva biruitorului. Râsul izbucnește în mod natural din constituția eului primitiv. El este gestul exterior al acestuia. Plânsul îl găsim și la animale, râsul numai la om. Căci în râs este implicată distanța sufletească între cel ce râde și obiectul ce este de râs, între învingător și învins, și această distanță n'o poate da omului de cât eul. Cu eul primitiv apare și râsul. Plânsul îl avea omul, înainte de a ști râde.

Cu eul primitiv apar și începuturile tehnice de muncă. Omul este un animal industrial, și capabil de civilizație, fiindcă este un animal anticipator și conștient de înălțimea sa sufletească. Dar eul primitiv mistic nu este prin firea sa un organizator. El deslănțue posibilitățile din care mai târziu are să se alcătuiască civilizația omenească, fără să ducă prea departe această civilizație. Personalitatea omenească, ce cristalizează în jurul său, este așa de fragilă, că nu se poate susține de cât prin rutina unei tradiții sociale. Misticul, s'ar putea zice, este ușor la zburat, dar tocmai de aceea nu poate suporta greutatea pe umerii săi. Disciplina îi repugnă, îi place capriciul și extraordinarul. Este vijelios, dar nu energic; expansiv, dar nu cu idei largi. Personalitatea sa are ceva din natura fantomelor din vis: are suprafață vie, dar n'are volum. În mijlocul civilizației de astăzi el este un anachronism. Cu un suflet mistic este dată încrederea în sine, o încredere însă oarbă, condusă la noroc, nu calculată și prevăzătoare. Astăzi, pe încrederea condusă la noroc, nu se poate clădi ceva durabil. Apoi, cu un suflet mistic, este dată și fericirea sufletească, adeseori chiar voluptatea beatitudinii; dar la ce folos, când această fericire nu se poate obține, de cât prin despuierea personalității de dispozițiile ei cele mai fecunde! Fericit în izolare și contemplație este un ideal prea puțin ademenitor pentru omenirea de astăzi. Avantajele misticului sunt așa dar simple aberațiuni în organizația societății civilizate.

Și cu toate acestea, de câte ori aceste avantagii sunt dorite! Optimismul eului primitiv, care să găsește la originea personalității este o reminiscență cu care omul de astăzi să întâlnește cu plăcere ori de câte ori să prezintă ocazia. Și ocazia aceasta se prezintă, din nenorocire, foarte adeseori. Când straturile, suprapuse de evoluția personalității peste eul primitiv, apasă prea greu asupra civilizatului, acesta este prea mulțumit să și regăsească fericirea primitivă de mistic. Atunci se recurge la anestezierea straturilor suprapuse, în care stă acumulată conștiința constrângerilor morale și intelectuale. Obositul, descurajatul de viață, degeneratul... recurg la narcotice pentru a se scutura de sub jugul civilizației. Prin alcool, tutun, opiu, morfină, hașiș, și alte multe toxice, se obține anestezia undelor de conștiință acumulate în cursul civilizației pentru ca să apară iarăși descoperit fondul eului primitiv, un fond veșnic optimist. Atunci, sub influența narcoticelor, lumea pare mai bună, munca mai ușoară. Obositul, descurajatul și degeneratul își regăsesc atitudinea mistică de eroi. Nimic nu-i mai înspăimântă, nimic nu le mai pare cu neputință. Planurile lor se făuresc ca visele, ca visele uriașe și îndrăsnețe. Atitudinea eroică ține însă, cât ține influența narcoticului. Aceasta o știu ei prea bine din experiență. Cu toate acestea: cel ce bea va mai bea... Ori cât i-ar învăța experiența, ei n'au pe lume o consolăție mai la îndemână. De aceea cu progresele civilizației crește și abuzul de narcotice. Și va crește înspăimântător de mult, dacă civilizația nu va găsi, în rostul organizării sale proprii, mijlocul de a face pe toți oameni destul de tari, ca să suporte povara constrângerilor pe care le impun morala și rațiunea.

Și mai sunt și alte ocazii, în care omul cult de astăzi regăsește cu plăcere fondul său mistic primitiv. Nu numai obositul și descurajatul dar și prea sănătosul și prea curajosul sunt pândiți de vagul mistic. Excesul de sănătate și de curaj duc pe om pe pragul misticismului, întocmai ca și excesul de oboseală și de descurajare. Tânărul plin de viață, îndrăgostit de armonia naturii; bărbatul generos, dotat cu cele mai frumoase virtuți sociale; savantul, ajuns pe culmea cunoștințelor omenești; reformatorii, plini de bune intenții în conducerea popoarelor, toți aceștia, deși sănătoși și curagioși, iau adese ori o atitudine mistică, nu fiindcă simt ca o povară civilizația din jurul lor, ci fiindcă vor să creeze ei o nouă civilizație: Ei sunt primitivii unei omeniri, care va să vină de acum înainte. Misticismul lor semnalează criza unui exces de viață, unui exces de

curaj. Prin momente de misticism pot să treacă, în sfârșit, nu numai oamenii, luați în mod individual, dar și popoarele. Toate epocile, în care s'au petrecut profunde transformări sociale au fost caracterizate prin mișcări de misticism. Rusia trece astăzi prin misticism.

Sufletul mistic are, prin urmare, o structură care și-a dovedit soliditatea. Structura lui este cea mai veche din câte s'au cristalizat de eul omenesc și în acelaș timp este este aceea la care să recurge în totdeauna, în momentele mari de criză. Sufletul mistic este un adăpost și în acelaș timp un generator. Un adăpost pentru cei slabi; un generator pentru cei prea plini de viață. El este ca atmosferă umedă și caldă a epocii tropicale, preistorice, în care au crescut vegetațiile luxuriante, din a căror straturi carbonifere ne mai încălzim și astăzi.

În rezumat, caracterele sale esențiale decurg din natura emotivă a eului în jurul căruia el cristalizează. Are tendința să se reverse asupra naturii întregi, în personificări de un gigantism copilăros și vag. Este optimist. Clădește pe noroc. Mentalitatea, care îl conduce, are la bază intuiții schinteietoare, dar fără organizare logică. Mistical vede în lume nu aceea ce este, ci aceea ce el ar dori să fie. De aceea, în jurul lui totul este minune, sau simbol de A-Tot Puternic. Sufletul mistic este născut din atitudinea anticipată a biruinței. În el, omul și-a serbat la origină biruința asupra instinctului, și de atunci el a rămas ca o armătură miraculoasă pentru vremuri de restriște și pentru vremurile de încordare. El este primitiv, și totuși este pârghia viitorului. El este eternul primitiv în progresul omenesc.

După aceste considerații să explică ușor pentru ce misticismul, deși este o formă primitivă de viață sufletească, joacă totuși un mare rol de actualitate în cultura omenescă. Printre oameni, misticii sunt încă în mare număr. Sufletul mistic să regăsește în religie, în artă, în politică, în filozofie, până și în știința pură a timpului nostru. Nu este o continuitate mai bine dovedită în istoria culturii omenesci, ca aceea a manifestațiilor misticismului. Ceva mai mult: aceste manifestații în loc să scadă, sau să se mărginească la domeniul culturii câștigat lor din trecut, dimpotrivă să înmulțesc și cuceresc domenii noi. Arta, politica și filozofia cuprind în secolul nostru mai mult misticism de cum cuprindeau în secolul al 19-lea, și în secolul al 18-lea. În religie chiar, unde misticismul a fost totdeauna la locul lui, astăzi este mai mult misticism decât în secolul trecut, și cu mai mult decât în secolul al 18-lea. Acest din urmă secol a fost numit secolul luminei, din cauza tendinței pe care filozofii lui o aveau de a explica religia prin rațiune; s'ar putea da oare o asemenea denumire secolului nostru? De sigur, nu. Astăzi, încercările raționaliste din secolul al 18-lea apar ca simple copilării. În secolul nostru, acela al 20-lea, nu numai că rațiunii nu-i mai este permis să facă incursiune în domeniul religiunii, dar este mai îndată permis religiei să facă incursiune în domeniul rațiunii. În politică apoi și mai rău. De unde misticismul, înainte vreme, era o rătăcire pe care n'o întâlneam decât la indivizi izolați, astăzi el este intrat în obiceiuri, și a reușit să fie tiparul sufletesc al unor anumite clase sociale, dacă nu chiar popoare. Să face, astăzi, politică mistică pentru a mulțumi masele poporului, întocmai cum să făcea, în timpurile primitive ale creștinismului, profeții apocaliptice pentru a mulțumi pe pustnicii așcetici. Lumea de astăzi a întronat misticismul la o cinste, pe care acesta aproape că nu l'a avut vreodată mai înainte.

Din ce provine acest succes al misticismului? Din înmulțirea sufletelor mistice? Nu. Suflete mistice sunt și astăzi multe, ca înainte; dar nu mai multe, ca înainte. Numărul misticeilor este probabil scăzut, căci în aceea ce privește izvorul sufletesc, din care să alimentează misticismul, condițiile sunt din ce în ce mai nefavorabile. Să nasc, este drept, mulți cu suflete de mistici; se reîntoarnă mulți, din oboseală și descurajare, la sufletul mistic; aberează încă multe energii sufletești, de cauza plusului lor de viață, spre misticism; gravitează încă mult omenirea spre ipertrofia eului primitiv mistic: toate acestea sunt lucruri necontestate pentru timpul nostru, ca și pentru trecut. Ele nu ne explică însă succesul misticismului. Acest succes trebuie să vină din altă cauză. Dacă nu din creșterea izvorului sufletesc, el trebuie să vină din tehnica proprie a culturii noastre. În tehnica proprie a culturii noastre trebuie să stea posibilitatea unei creșteri a misticismului, fără ca totuși sufletele mistice să se înmulțească... Să nu avem oare înaintea noastră o formă de comercializare a misticismului?

Credem că da! Comercializarea stă în firea culturai noastre moderne. Astăzi, fiecare om produce, nu pentru a-și satisface trebuințele sale proprii, sau trebuințele familiei sale, ci pentru a vinde și din prețul vânzării să-și cumpere cele de trebuință. Misticismul să cere, și ca atare el a ajuns o marfă, care să produce în mod tehnic industrial, atât de către aceia cari au, cât și de către aceia cari n'au o fire mistică. „Să lucrează în misticism“, cum să lucrează: în icoane bisericești, în pânzării, în blănării, sau în orice ramură de comerț. Avem teologi, artiști, filozofi, politicieni cari lucrează pentru mistici, fără ca ei însăși să aibă ceva din sufletul mistic. Să produc opere de religie, de artă, de filozofie, de politică, cu tendințe mistice, nu fiindcă așa cere sufletul celor cari produc, ci fiindcă așa cere comerțul timpului. Misticismul este astăzi rentabil și de aceea marfa lui inundă toate piețele moderne.

În „marfa mistică“ a timpului nostru distingem două părți. O parte de conținut, adică de fond mistic; și o parte de formă, adică de tehnică mistică. Cea de a doua parte, aceea de tehnică, este, negreșit, cu mult cea mai interesantă. Fondul mistic este invariabil acelaș pentru toate timpurile. Este vechiul fond pe care îl găsim și la primitiv. Tehnica însă variază dela secol la secol; și variază prin inventarea de noi și ingenioase combinații. În tehnică stă originalitatea producătorului. Motivele de fond să rezumă la cele enumerate mai sus. Nu este nevoie să revenim asupra lor. Combinațiile de tehnică nu se pot enumera. Ele sunt nesfârșite. Timpul, locul, rasa și geniul omului, toate contribuiesc să le diversifice. Iată, bunăoară, câte-va cazuri dintre cele mai tipice. Este în firea misticului să creadă, că pe un trup urit, bătrân, bolnăvicios și plin de rele să poate ridica un suflet frumos, tânăr și bun, care să caute spre ceruri împreunarea cu Dumnezeu. Aceasta credință răsare în sufletul misticului pretutinden. Dar, sub câte forme felurite este ea îmbrăcată de către profeții religioși, de către artiștii și de către filozofii care lucrează în misticism. În artă mai ales, ce mică valoare are fondul mistic, pe lângă forma, care este datorită invenției artistului? Donatello sculptează pe sfânta Magdalena în forma unei femei bătrine și urite, cu un trup hidos, pățimit și murdar, pe care îl acoperă suvițe de păr lung fără nici o grație; dar, din uritul trup, doi ochi frumoși, plini de bunătate, împărtășie în jurul lor un sentiment de beatitudine, care te înalță. Este o operă de artă mistică. O femeie bătrână și urită sculptează și Auguste Rodin, în bătrâna Heaulmière. Trupul hidos al bătrânei Heaulmière poartă și el doi ochi, însă doi ochi triști cari adâncesc și mai mult oroarea trupului. Vizitatorii cari trec pe lângă aceasta statuie au un sentiment de groază. Auguste Rodin ne dă o operă de artă realistă. În ce stă valoarea misticismului din opera lui Donatello? În sentimentul pe care îl trezește ea în sufletul spectatorului? De sigur că nu. Acest sentiment existase înainte de opera artistului, și va exista în veci cât timp va fi un suflet mistic. Valoarea misticismului din opera lui Donatello stă în tehnica, prin care s'a redat sentimentul mistic. Contrastul între ochi și restul trupului; atitudinile de mișcare legate de privirea ochilor, de o parte, și de mizeria trupului, de altă parte; combinația culorilor și a formelor; acel ce ascuns pe care îl numim măiestria artistului, acestea n'au fost înainte de opera lui Donatello, și acestea dau operei valoare. Un artist nou îl va întrece pe Donatello, nu prin găsirea unui sentiment mai mistic, ci prin găsirea unor mijloace mai ingenioase pentru exprimarea aceluiaș vechiu sentiment mistic. Alt caz. Este în firea misticului să creadă, că realitatea lucrurilor externe depinde de sufletul omenesc. „Dacă voi ați avea credință, cât un bob de muștar, ați zice muntelui să se miște și el s'ar mișca!“ Prin cuvintele acestea Mântuitorul exprimă credința sub o formă simbolică. Tot sub o formă simbolică aceiași credință o găsim exprimată și în religia budhistă. Filozofii, cu tendințe mistice, o exprimă prin argumentații logice. La unii realitatea lucrurilor se pune în dependență de suflet prin mijlocirea ideilor, ideilor eterne, și totuși create de suflet; la alții prin mijlocirea intuiției, la alții prin voință. Tehnica de argumentare a fiecăruia este diferită, și tocmai în această diferență de tehnică stă valoarea sistemului filozofic pentru misticism. În sfârșit, un alt caz ni-l prezintă misticismul în politică. Optimismul misticului este fără margini. Acest optimism să traduce, în domeniul politicei, sau prin o credință oarbă în puterea providenței divine, sau prin o credință oarbă în revoluție. Misticul este, după secol, bigot sau revoluționar; realist niciodată. Istoria lumii se aranjază, după el, ca un basm. Orice rău social, ori și ce nedreptate, ori și ce sărăcie... are un sfârșit; prin revoluție toate, în imaginația lui, au să se transforme în bine. Aceea ce se petrece, cu

ordine și cu rațiune, istoricește, nu poate să iasă după pofta inimei. Schimbarea bruscă, extraordinarul din basm, minunea: iată singurele izvoare de fericire. Misticul este astfel pregătit să fie cel mai credincios consumator al literaturii revoluționare. Dar această literatură revoluționară, gazetărească în primul rînd, sub câte forme nu se poate ea da de către acela care va lucra pentru mistic! Este revoluționar, atât acela care este înfățișat în fruntea poporului pe baricade, punând foc vechilor alcătuii sociale, cât și pustnicul, care să lapadă de obiceiurile lumii, pentru a-și petrece viața singur, față în față cu Dumnezeu. Amândoi, în fundul sufletului lor, au aceeași grandomanie, același optimism mistic: credința că prin atitudinea lor, ei vor putea să schimbe lumea! Grandomania atavică de biruitor, incolțită în sufletul primului om ieșit din animalitate, îi târăște pe amândoi. Apoi sub ce varietate de forme poate fi motivată revoluția teoreticește! Revoluția se justifică la unul, prin legile biologice ale naturii: „pentru ca puiul de pasăre să iasă la viață, trebuie, mai întâi, coaja oului spartă“; la altul prin evoluția structurii economice; la altul, prin cerințele idealului; etc. la toți, prin o dialectica subtilă și originală. Ce este de valoare în gesturile și teoriile acestor autori, cari au de scop să vîndă misticului marfa cerută de sufletul său? Optimismul din credință; sau forma pe care o îmbracă gesturile și argumentațiile? Desigur, numai acestea din urmă. Optimismul este același: tot atât de orb în opera lor, ca și la primitivul mistic. Nouă și interesantă este însă îmbrăcămintea sub care ei fac să apară acest optimism.

Prin urmare, marea cinste, ce se face misticismului astăzi, nu este datorită unei renașteri a misticismului în sufletul omenirii, ci este datorită comercializării. Astăzi nu sunt mai mulți mistici, dar sunt mai mulți profesioniști în teologie, în artă, în filozofie, în politică, cunoscători de aceea ce cere sufletul misticului, și cari, văzând rentabilitatea mărfii mistice, produc în această specialitate. Măine, aceiași profesioniști vor produce în altă specialitate. Deocamdată însă este mult de lucru în specialitatea misticismului. Sufletul primitiv este foarte răspândit! Cîteva secole, înaintea noastră, el să eclipseze din cauza condițiilor de dezvoltare a culturii omenestii, neprielnice lui; această cultură înăbușia înainte

vreme aspirațiile populare, dreptul la viață a celor de jos. Astăzi aceste condiții s'au schimbat. Cultura popoarelor moderne, în loc de a înăbuși, caută dinpotrivă să pună în lumină până și cele mai ascunse cute ale sufletului celor de jos. Din această cauză, misticismul este răsfat astăzi, și va fi încă multă vreme răsfat. Poporul de jos își cere religia, arta, filozofia și politica potrivite sufletului lui. Pe acestea nu le poate da decât misticismul, deocamdată.

B I B L I C Ă

DE

LUCIAN BLAGA

AMIAZA e dreaptă. Puterea liniștei
se rotunjește albastră.
Sboruri spre ceruri cresc.
Glasuri se irosesc, ființe se opresc.
Vițelul în trupul vacii ingenunchiază
ca'ntr'o biserică.

Maică Precistă, tu umbli și astăzi răsând
pe cărări cu jocuri de apă pentru broaște țestoase.
Intre ierburi înalte și goale
copilul ți-l desbraci
și-l înveți să stea în picioare.
Când e prea rău
il adormi cu zeamă de maci.

Pentru tine lumea e o pecete
pusă pe-o taină și mai mare:
de aceea mintea nu ți-o muncești
cu nimic.
În casă lângă blidarul cu smalțuri rare
în fiecare zi păzești cu răbdare
somnul marelui prunc.
A muștrare clipind
te superi doar
când îngerii trântesc prea tare ușile
venind sau ieșind.

SCRISOARE DIN CÂMP

DE

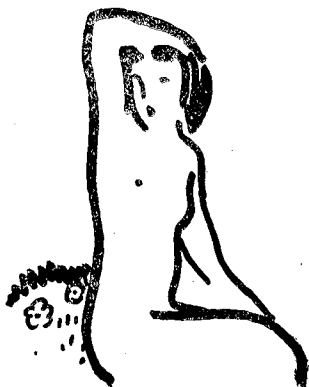
ZAHARIA STANCU

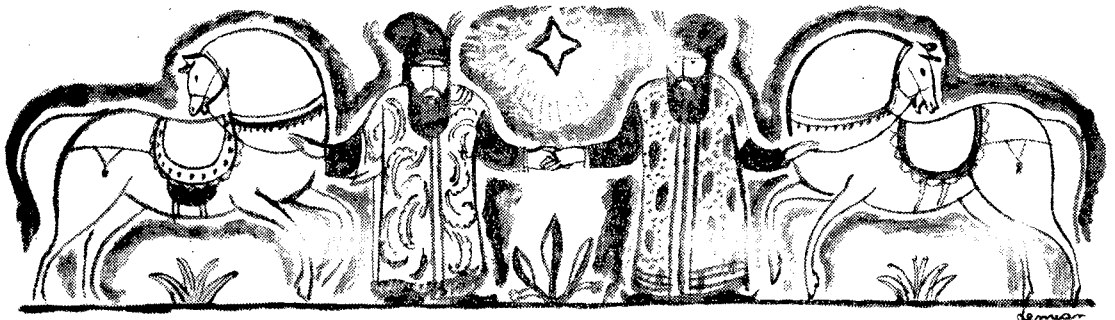
PE-AICEA soarele mă află treaz,
Strâns în chimir, proptit într'un baltag,
Și când lumina-mi joacă pe obraz
Îmi murmur ruga'n fluier vechi de fag.

Sânt limpede și liber, cum e vântul.
Pe unde vreau îmi pot croi cărare.
M'a înfrățit viața cu pământul,
Cu cerul nalt, belșugul căld de soare.

Și lăinicesc prin ierburi verzi, din zori,
Cu șerpi, cu prepelițe, cu șopârle,
Leg mieilor, lângă cornițe, flori,
Și turma albă mi-o adăp în gârle.

Și doar atunci îmi aciuiiez popas,
Când pasări cad în cuiburi pe aproape
Și-amurgul îngenunche, fără glas,
Și-și pleacă chipul galben peste ape.

CRAII DE CURTEA-VECHE

DE

MATEIU ION CARAGIALE

III

SPOVEDANII

sage citoyen du vaste univers

La fontaine

PIRGU o luase dar spre Poștă, noi spre Sărindar. Ceața se făcea tot mai deasă, umezeala mai pătrunzătoare. Intrarăm în localul cel mai apropiat, la Durieu, în dosul Băncei naționale și ne aleserăm în fund masa, în colțul cel mai ferit. Dar, în acea seară, prietenul nu era în apele lui: nu povestea, nu bea, nu fuma. Ofta doar într'una și se ștergea la ochi. După ciudata bucurie ce nici cu un ceas înainte îi făcuse nu mai puțin ciudata ocară a Penei, el căzuse într'o întristare deopotrivă ciudată. Atât de terciuit nu îl mai văzusem până atunci. Il pândeam discret, știind că, în asemenea clipe, ușurare se află în destăinuire, simțeam chiar că așa ceva nu era departe. Și nu mă înșelam: îndată ce se reculese puțin, cu glas șovăitor el începu.

— „Îți sunt dator o lămurire, amicul meu. Nu știi cum ți s'a părut că până acum nu ți-am spus cine sunt dar, te rog, iartă-mă; nu a fost intradins. De dragul dumitale, care îmi ai arătat atâta prietenie, am voit, din capul locului, să îmi calc hotărârea de a rămâne „incognito“ timpul cât voi fi silit să zăbovesc pe aici și dacă nu am făcut-o încă, e numai fiindcă a lipsit prilejul. Aveam de povestit atâtea altele! Cu dumneata mi-a plăcut să retrăesc treizeci de ani de călătorii, tot cu dumneata, de nu te plictisește, îmi voi retrăi astăseară copilăria și întâia tinerețe“.

„Pentru aceasta ne vom întoarce în București, de oarece de felul meu sunt bucureștean; lumina zilei am văzut-o pe Podul-de-pământ, în casele părintești din fața Viișoarei. De viță sunt însă străin“... Și aici, întremându-se deodată, glasul îi se polei parcă de trufie.

...„sunt grec“, urmă el, „și nobil, mediteranean; cei mai vechi străbuni ce îmi cunosco erau, în suta a șaisprezecea, tâlhari de apă, oameni liberi și cutezători, vânturând după pradă mărele în lung și în larg, dela Iaffa la Baleare, dela Ragusa la Tripoli. Din Zuani cel roșu, prin doi din fiii săi, purced cele două ramuri ale neamului. Că la obârșie am fi barbari, cum s'a străduit să mă convingă, când îi am fost oaspe în palatul său din Catania, capul ramurii siciliene, zisă cu pardosul, fiindcă la vechia noastră stemă: — pe scut sprijinit de monoceri înlântuiți, în câmp albastru, lebăda de argint, luându-și sborul cu gâtul străpuns de o săgeată purpurie — a adăogat, în cinstea unei înrudiri ilustre, în câmp de aur cu chenar de sângeap un pardos negru; că am fi fost normanzi, se prea poate, de vreme ce toți, până la cei din urmă doi, el și cu mine, am păstrat ca însemne trainice de stirpe, părul roșcat și ochii albaștri, dar netăgăduit rămâne nu-

mai că mă trag din corăbieri și e singura mea deșertăciune, căci dacă strămoșii ar fi pe alese, cum se cam obicinuește la casele mari, pe cel dintâi îl ași voi tot corăbier; mi-ar plăcea să cobor din acel Thamus, căruia odinioară, în pustietatea unei seri pe valuri, un glas tainic i-a poruncit să meargă să vestească moartea Marelui Pan. Incolo, nu mă mai fălesc cu nimic, nici chiar cu sângele vărsat sub flămurile Eteriei de ai mei cei din ramura cu lebăda, ce dela Candia a trecut prin Fanar în Rusia și în țările românești“.

„Dacă nu sunt însă eu mândru de neamul meu, el trebuie să fie de mine. Mai frumos nu se putea să sfârșească. Insușirile lui de mărinimie și de avânt, duhul de jertfă, imboldul firesc către ce e măreț, precum și acel anume lipiciu ce l-a ajutat să prindă și să se înalțe pretutindeni unde l-a purtat soarta, se îmbină la mine toate în așa de săvârșită armonie, mulțumită, cred, faptului că în vinele mele nu se învrăjbește sânge deosebit: părinții mei erau rude de aproape, veri primari. Cam de aceeași vârstă și orfani amândoi, fuseseră crescuți împreună și între dâșii înflorise de timpuriu o idilă pe care, în pofta prejudecății, o consfințiseră prin căsătorie.

„Am fost copil unic. Asupra capului meu se resfrângea via lor iubire, ei priveau cu duioșie ogbindindu se în ființa mea contopite sufletele lor gemene, mă impresurau de mii de îngrijiri. Nici laptele ce l'am supt nu a fost străin. Bindecuvântat fie cerul că mi-a hărăzit o pruncie fericită. La ea de câte ori mă gândesc, mi se înfățișează fălăind, în văzduhul senin al unei dimineți de primăvară, sboruri albe de porumbei. E cea mai îndepărtată din amintirile mele. Și e totdeauna un simbol“.

„Dar copilul atât de alintat nu era vesel; sufletul meu a fost în totdeauna împăenjinat de acea ușoară melancolie a firilor prea simțitoare, așa simțitoare că până și mângăerile le fac să sufere, până și plăcerea îi rănește. Cu cât înainte de a îl citi pe Lucrețiu îmi dasem seama că din isvorărea voluptății răsbate ceva amar, care se ascunde înăbușitor în însăși mireasma florilor“.

„Nu îmi închipui să se afle mulți oameni pe cari viața și vârsta să îi fi schimbat atât de puțin cât pe mine. Până la moarte voi rămâne același: un visător nepocăit, pururi atras de ce e îndepărtat și tainic. Eram foarte mic când uitând de joacă, mă furisam în grădină să ascult de după uluci cum o femeie peltică îngâna cu glas slab alături un cântec, acelaș, parcă o aud: „o pasăre 'n arbor, râu de plăcere, eu vin a plânge a mea durere“... și apoi suspina cu caturi îndelung. Dela un timp, nu s'a mai auzit cântecul. ... Pe înserate, îmi plăcea să mă așez cu Osman, dulăul, pe prispă și să privesc cum răsar stelele“.

„Din întâii ani ai vieții mele, acum când m'am întors în locurile unde i-am petrecut, și poate ca semn al ivirii bătrâneții, amintirile de soiul acesta se deșteaptă tot mai vii, ating uneori chiar nălucirea. Mi s'a întâmplat, în Cișmegiu, să mă revăd aeeva, copil, așa cum eram acum o jumătate de veac când, sub aceeași copaci mă purta de mână mama Sia“.

„Alături de părinții mei, în inima mea își are locul mama Sia, buna noastră mama Sia, femeia de încredere care i-a dădăcit și crescut pe dâșii ca și pe mine. Era privită ca o rudă, se șoptea că era chiar, simbric nu primea, sta cu noi la masă și ne chema pe nume, bombănea și socrea pe toți din casă, a cărei stăpână de fapt era dânsa; mama nu știa de nimic.

„Mama era o păpușă, păpușa cea mai drăgălașă, cea mai dulce. De frumusețea ei mersese vestea; să o fi văzut despletindu-și bogatul păr ca mierea arsă și să fi întâlnit adâncă privire a ochilor ei albaștri cu sprincene negre, ai fi zis că una din acele albe Magdalene zugrăvite în zilele cele mai galeșe ale decăderii școalei italienești pogorâse însuflețită din cadră. Deși am iubit-o până la idolatrie, tot mi se pare că nu am iubit-o destul și la gândul acesta mă cuprinde remușcarea. O cântare ce se stinge, o floare ce se scutură, o stea ce cade îmi aduc de dânsa negreșit aminte și atunci icoana ei se adumbrește de farmecul celor pieriți înainte de vreme așa de duios, că nu o pot întreări decât prin lacrimi.“

„La tata am ținut altfel; simțământul ce s'a închegat cu încetul pentru dânsul a purces dela judecată, întemeiat pe admirare. În coconașul sclivisit, cu mâini de femeie, care la Paris trecuse drept englez, după înfățișare și felul de a se purta, se desvăluiseră virtuți rare, un caracter. Invățătura lui și ocrotirea Domnitorului Alexandru-Ioan,

la care se bucura de mare trecere, îl făcuseră să fie numit deadreptul la Curtea de apel și repede înaintat la Inalta Curte. Fusese apoi deputat. Secularizarea averilor mănăstirești și improprietărea țărănilor îi se datoresc în mare parte lui. A fost cel mai tânăr dacă nu și cel mai de seamă dintre acei câțiva bărbați cu vază ce după răsturnarea lui Vodă-Cuza s'au retras din viața politică pentru totdeauna. Eram băiat răsărit când, într'o după amiază, au venit la noi doi boeri necunoscuți și au stat închiși cu dânsul în salon mai bine de un ceas. Înainte de plecare, tata i-a lăsat nițel singuri și a trecut în iatac la mama, apoi s'a întors ca să ducă pe neașteptații mosafiri până în uliță, la trăsură. Seara am aflat că tata ceruse și învoirea mamei ca să nu primească să fie ministru.

„Dealtfel, de teama ca liniștea ce domnea în cuibul nostru să nu fi fost cătuși de puțin tulburată, tata nu lua nici o hotărâre fără să nu o fi întrebat și pe mama, lucru care își avea, firește, și neajunsurile lui. Din pricina ei, deși în belșug, trăiam mai prejos de puterile noastre mult, viața ce duceam nu era, după cum s'ar fi căzut, boerească și de vre-o schimbare cât de ușoară în ale ei, mama avea groază. Niciodată dânsa nu a voit să se miște din București; să fi mers și ea la țară, la vie, la băi — ferit-a sfântul — și trebuie să fi avut hazul lor călătoriile acelea cu chervanul la Borsec sau la Zaizon. Până și de acasă se urnea greu. Cine ar fi crezut că tocmai dintr'ânsa era ursit să nască omul care avea să ocolească pământul de mai multe ori!”

„Biată mama, câte avea! Era friguroasă cum nu se mai poate, de căldură pătimea, soarele să nu o fi atins, ori vântul, lumina îi făcea rău, întunericul o apăsa, la sgomotul cel mai ușor tresărea speriată. Dacă vedea sânge, leșina. În petreceri — și era atât de sărbătorită — nu afla decât oboseală. Prietene de seama ei nu ținea să aibă, în schimb la noi se aduna zilnic un guraliv sobor: cocoșețe de mahala ușarnice, puțind a sărăcie, preotese, moașe, dulcețărăse, femei de rând meștere să dea cu cărțile sau să citească în cafea. Cheful ei era să se îmbrace țărănește, cu vâlnic și maramă, să își atârne la gât mărgean ori lefți și mărturisea cinstit că lăutarii îi plăceau mai mult decât opera italiană. „Anicuța trage a prost”, avea obiceiul să spună despre mama tușa Smaranda. Și când, la moartea acesteia ne-au rămas casele cele mari cu paraclis dela Cișmeaua-roșie, tot mama a fost care nu a voit să ne muțăm în ele, zicând că pe Podul-de-pământ sau de pastramă, după porecla veche, era mai frumos. Avea poate dreptate: între Sfântul Constantin și Sfântul Elefterie, dela Giafer la Pricopoaia, acolo unde azi stăpânește păragina, se ținea grădină de grădină, numai pomi roditori, liliac, bolte de viță. Mușetelul și nalba năpădeau curțile, pretutindeni leandri, rodii, lămâiță, la ferestre se îngheșuiau ghivecele de garoafe, de mușcate, de cereluși, de indrușaim, de siboi. Iar dincolo, peste gâră, închizând zarea, se împânzea, scaldat în verdeață, dealul Cotrocenilor.”

Prietenul se opri aci zâmbind, își aprinse cu tabiet țigara, porunci cafele, vin. Și reluă numai decât firul povestirii.

— „...Intr'un salon viu luminat, cocoane în malacov încărcate de scule, boeri cu favoriți sau cu imperiale, la grumazul cărora scânteie briliantele Nișanului, se apleacă adânc ca să sărute mâna unei bătrâne îmbrăcată în verde, o bătrână puțintică la trup și uscățivă, cu păr cănit morcovin, cu ochi spălăciți albaștri. Are însă aerul atât de măreț: ea stă dreaptă, capul îl ține sus, căutătura îi e semeață, vorba răspicată și poruncitoare. De șapte ani de când s'a întors din cea din urmă călătorie la Baden-bis, ea nu mai iese din casă și pentru că singurătatea îi e urâtă, iar somnul rar, în fiecare seară, după masa de douăsprezece tacâmuri, are până târziu sindrofiie.”

„Cu dânsa avea să piară una din rămășițele întârziate ale lumii de odinioară, ea apucase încă vremurile bune: în 1871, când a răposat, mergea pe optzeci-și-opt de ani și era de șaptezeci-și-doi văduvă după o scurtă căsnicie cu un beizadea grec, un copilandru găman care se îndopase cu coacăze și avusese încurcătură de mațe. De atunci nu voise să se mai mărite și își petrecuse o bună parte din acea lungă viață „înăuntru”, peste tot printre ce era mai strălucit în nobileme. Credincioasă prejudecăților acesteia până la habotnicie, ea ar fi făcut pe oricine să îi ierte îngâmfaarea îndată ce ar fi auzit-o vorbind; darul ce avea în privința aceasta fiind mai uimitor decât însăși ținerea ei de minte; ca să spună un mărunțiș, un fleac de nimic, avea felul său anume; când povestea, citea parcă dintr'o carte frumoasă. Dealtmintreli o stană de bun simț, un munte; nici eresuri la dânsa, nici ciudățenii, deoarece nu pe socoteala ei trebuia pusă aceea singură

de a nu se fi îmbrăcat niciodată altfel decât în verde, nici purtat alt soi de piatră scumpă afară de smarande. Cu timpul, verdele se întunecase, se ascunsese sub un înveliș de horbotă neagră și numai când au culcat-o în sicriu, au mai gătit-o, după a sa dorință, cu rochia de lastră nerămzie pe care o purtase ca mireasă."

"Odihnească în pace! Din recunoștința ce îi păstrez, mi-am făcut lege; osebit de însemnata ei stare, ea mi-a lăsat acea comoară sfântă care e datina, ființa mea lăuntrică toată e făureala ei, numai a ei, dăscălindu-mă într'u cele înalte, ea a deșteptat în mine vechile năzuințe. Dela dânsa am învățat că fac și eu parte din aceia cărora le e dela Dumnezeu dat să poruncească, cei ce prin avuție și faimă se înalță deasupra muritorilor de rând. Iar ananghia clipelor hotărâtoare de mai târziu ale vieții mele, am înfruntat-o numai cu ajutorul amintirii ei; în frigurile îndoelii și ale obidei, vedenia Luminății sale mi-a răsărit în totdeauna înainte, mult senină, în veșmânt verde, scânteind din cap până în picioare de pietre verzi."

"Eram zilnic adus după-amiazi la dânsa. Acolo stam de față la dichiseala ei, ce se prelungea până seara. Estimp istorisea. Protipendada a trei sferturi de veac o cunoscuse în ființă, văzuse de mai multe ori pe Napoleon I care odată îi vorbise, fusese cu tatăl ei la Viena în vremea congresului, danșase cu Impăratul Alexandru și cu Metternich, primise în Italia omagiile lui Chateaubriand și ale lui Byron. Ca să nu piardă pensia de general-maior a caimacamului, ce din porunca Impăratului Nicolae îi a fost slujită și ei toată viața, dela 1830 nu mai călcăse în Franța, pe care de când cu războiul nelegiuit, cum îl numea, din Crimeea, o ura de moarte. Totuși, după grecească bine-înțeles, limba de care se slujea mai cu drag era franțuzească, o franțuzească de veche Curte, cuprinzătoare și înțepată, mirosind a pergamută și a mosc. Când însă îi se întâmpla să pomenească de ceva din trecutul neamului nostru, o da pe românește și atunci povestirea se lumina mistic; dânsa găsea întovărășiri sublime de cuvinte ca să spună lunga încumetare împotriva păgânului cotropitor, nepregetata mucenicie, evlavia învingând asprul drum. Cu ce suflu vorbea de trădările celor doi mari dragomani și de crunta le ispășire, de celelalte capete, opt la număr, retezate de iatagan în mai puțin de o sută de ani, de fuga în Rusia, de ațâțarea a două răsboaie și de stârnirea Eteriei. Ca istoriile acestea nimic nu era în stare să mă încante; plăcerea cu care le ascultam, tot mai vie, își atingea culmea când venea rândul amintirilor din îndepărtata ei copilărie, atât de îndepărtată și de înflorită, petrecută numai în desfătări și în răsfățuri. Bătrâna pe cure o vedeam în oglindă, spilcuindu-se între luminările devreme aprinse, fusese una din cele trei nestimate pentru cari sângeraseră atâtea inimi. Și priveam, visând, cadra în care erau înfățișate, ținându-se după mijloc, finere, bălane, cu ochi albaștri și sprincene negre, tustrele: Bălașa, Zamfira și Smaranda. Botezându-le astfel, mama lor, căimăcămeasa Păuna, o hărăzise pe fiecare pietrei scumpe ce îi alesese de nașă, legând-o cu jurământ ca toată viață alta să nu poarte și să se îmbrace numai în culoarea acelei pietre. Ai zice că e dintr'un basm, nu e așa? — și nu e, într'adevăr, decât un amănunt din minunatul basm al acelei Domnițe a alintărilor care fu străbunica. Ți-l voi povesti odată deantregul și vei afla atunci, poate cu mirare, că gusturile subțiri și deșertăciunile mărunte, iubirea de flori și de miresme, de scumpătăți, podoabe și odoare, pofta de huzur și de risipă ne vin de pe partea românească, prin dânsa, nu cum se ar crede dela greci. Tot dela ea și frumusețea. Curiositatea de a ști dela cine am moștenit deosebitele înclinări ale firii mele mă a împins a cerceta cum era aceea a strămoșilor, dar în afară de ce apucasem să prind dela bătrâna mătușă, mărturiile fiind rare, nu am descoperit mare lucru, așa că nu am putut da de urma celei mai ciudate: e vorba de neînvinsa slăbiciune ce am de țigani — ai băgat fără îndoială de seamă cât mă înduioșează amărâta lor soartă, cu ce drag stau la sfat cu dâșii în graiul lor desprețuit? L'am învățat de mic, la cuine, dela moș Stan piftierul, unchiaș aproape orb, rămas după desrobire, până la moarte, în curtea noastră, unde se și născuse. Cu vederea, pierduse și somnul și iarna-vara, ziua-noaptea sta cu luleaua în gură la vatră. Ii era mare foc de mine; când se întâmpla să am fierbințeală, — mă deochiam lesne și se speria lumea din casă — mi-l aduc aminte cum mă lua în brațe și mă legăna plângând. Deopotrivă prietenoase îmi surăd din trecut, cu dinți albi, și alte chipuri de țigani și de țigănci; cu o țigancă am gustat întâia oară dragostea, o țigancă dela zid. Purta floare roșie la ureche și umbla danșând. Aveam

șaisprezece ani. Era pe vremea salcâmului, seara, după ploaie. Îi am dat un galben și am uitat să o întreb cum o cheamă. Și n'am mai întâlnit-o”.

Îmi înșiră, în chipul acesta, cu privire la una sau la alta, deosebite istorii. Reieșea din ele că primise o creștere cum nu se putea mai îngrijită și că învățase temeinic sub luminata priveghere a tatălui său care plănuise să-l trimeată să urmeze vre-o școală înaltă la Paris, dar cucoana Anicuța, sprijinită de Sia, se împotrivi. Dealtfel nici el nu se împăca bucuros cu gândul unei despărțiri de acei părinți atât de iubitori ce se purtau cu dânsul ca un frate și o soră mai mari, cum arătau dela o vreme chiar ca înfățișare. Ar fi dus dar chiar cu ei împreună acea viață retrasă și tihnită înainte, până cine știe când, dacă în 1877, puțin după ce el împlinise douăzeci de ani, nu izbucnea războiul. Îi dau aici iarăși cuvântul.

„Mersei să îi aduc tatei la cunoștință hotărârea mea de a pleca negreșit la oaste; hotărâre dela care nimic pe lume nu ar fi fost în stare să mă abată. Marele Alexandru-Nicolaevici, Cesarul pravoslavnic, trăsesse sabia împotriva vrăjmașului de moșie și, din clipa aceea, pentru mine, viu sau mort, loc de cinste nu mai putea fi decât acolo unde fălăiau steagurile Impărăției-Sfinte de Răsărit. Tata mă întrebă cu spaimă ce avea să zică mama? — și te las să îți închipui uimirea lui când îi spusei că dânsa, la care fusese mai înainte, îmi dase voie. Dar ce s'a petrecut atunci într'insa rămâne o enigmă. Și minunea nu se mărgini la atât. Deodată o cocoană foarte mare se deșteptă în păpușă. Deschise casa dela Cișmeaua-roșie și o prefăcu în spital pentru răniți, în totul după cum o tăia pe ea capul și arătând așa pricepere că parcă până atunci numai cu asta se îndeletnicise. La rândul său, tata primi o însărcinare pe lângă principele Gorceacoff, între neamul căruia și al nostru mai fuseseră legături de prietenie. Innodai și eu una, mai înaltă, ce se consfinși în focul luptei — vă povestii mai adineaori ceva de Serghe de Leuchtenberg. Să fi trăit... Cu moartea lui, la care am fost martor, începea pentru mine un dureros șir de încercări. Intorcându-mă acasă, aflam că mama nu mai era. Ca ai dânsi toți, ea nu înțelesese să se cruțe. Greu răcită în cumplita iarnă a războiului, nu voise să se îngrijească și, într'o încordare semeată, își făcuse tănjind boala pe picioare. Departe de soț și de copil își dase istovită sufletul în brațele mamei Sia fără o cârtire, fără o lacrimă, senină până la sfârșit. Viteji cărora ea le alinase chinurile au dus-o, plângând, pe umerii lor la groapă. Grozăviile războiului mă pregătiseră să pot îndura această lovitură care, în schimb însă, îl nimicea pe tata; adesea mai puțin am suferit să o știu pe ea moartă, decât să îl văd pe dânsul viu. Sărmanul nu mai era de recunoscut, slab și garbov cum ajunsese, cu plête cărunte încalcite și cu barbă, cu unghii netăietate, și negre, murdar, soios... O desnădejde sfâșietoare se oglindea în ochii lui sticloși ce îi trădau, chiar daca nu vorbea, rătăcirea minții. Jalea lui casnică nu îl făcuse să uite de măhnirea ce îi pricinuisse pierderea Basarabiei; de nu prindeam de veste la timp, apuca să trimită înapoi cordonul Sfintei-Ana, al treilea cu care a fost cinstită casa noastră. Am înțeles din capul locului că nu îmi rămânea decât să mă resemnez: omul era osândit. Nu se mai hrănea, nu dormea, bea într'una la țuică și fuma fără încetare. A mai dus-o așa câteva luni și a mers să își ia locul de veci lângă mama. Curând apoi culcam la picioarele lor și pe mama Sia și rămâneam singur pe lume”.

„Mi-a trebuit vreme ca să mă reculeg. Aproape nu mă mișcam de acasă, târziu am început să fac plimbări călare afară din oraș. Cu prilejul acestora, am băgat de seamă că la pod la „Marmizon“, îmi ieșea mai totdeauna înainte o fată foarte frumoasă. Dela un timp îmi era un fel de grijă că nu aveam să o întâlnesc și, dacă se întâmpla așa, îmi era ciudă. Pe nesimțite, plăcerea ce dela început îmi făcuse să o văd a ajuns o nevoe și era, din ce în ce mai amestecată cu duioșie, ziua, noaptea, chipul ei îmi răsărea în tot ceasul înaintea ochilor, nu mă puteam gândi la dânsa fără să nu mă tulbur, iar când mă aflam în fața ei mă cuprindea o șfială, până atunci necunoscută, care mă a împiedecat îndelung să îi vorbesc. Ce îmi părea ciudat în toată istoria asta nu era că mă îndrăgostisem — îmi venise și mie rândul — dar că mă îndrăgostisem tocmai de fată cu pricina, de oarece, dela fire nu simt atragere decât pentru femeile oacheșe, cât mai oacheșe, și dânsa era bălană și albă până la serbezime, așa că nu trebuie să te mire, amice, dacă am să îți spun că deși am iubit-o cu patimă, nici o clipă făptura ei, chiar

având-o aproape, nu a deșteptat într'a mea o bănuială măcar de poftă trupească; ceea ce a făcut ca tainicul meu simțământ de iubire să se închege a fost numai mila. Când am auzit-o pe Wanda, așa o chema, mărturisindu-mi plângând traiul ei chinuit de vitregia nevastei a doua a lui tată-său, un polonez, bețiv se înțelege, care o ducea de azi pe mâine cu prăsila lui din ce brumă agonisea cârpind haine și curățind pete, și am aflat că umblau să o vândă cum făcuseră și cu o soră a ei mai mare, pentru ca să o scap, mă am hotărât să trec peste prejudecăți și să o ridic până la mine. Știam ce vâlvă urma să stârnească fapta mea, o știam prea bine, dar nu de judecata celor vii îmi era mie teamă, ci de a celor morți, cărora nu deopotrivă mă puteam scuti să le dau socoteală și erau nopți înfrigate de nesomn când îi vedeam aeeva, înșirați ca în vechile icoane grecești pe fund de aur roșu, și țepeni în caftanele lor de sarasir, pe acei trufași arhonți purtându-și în mâini capetele tăiete, iar privirile lor neînduplecate întorcându-se cu scârbă dela mine vânzătorul. Să dau înapoi nu aveam însă tăria și mă lasam târât, în voia soartei. Anul cernit era pe sfârșite, puțin mă mai despărțea de ziua logodnei, poruncisem chiar inelele».

«Or, în dimineața când le aduceam dela giuvaergiu, cu numele noastre săpate, găsii la poartă, pe laviță—stam încă pe Podul-de-pământ, calea Plevnei, cum îi se schimbaseră numele—pe cucoana Elenca a sameșului, una din cele mai de ispravă mahalagioaice prietene cu mama; mă aștepta să îmi spună ceva. Avui o presimțire... Am poftit-o în casă. A jelit-o întâi pe cucoana Anicuța, dar de cum îi eu dat lacrimile răgaz, s'a ridicat cu strășnicie împotriva a ce pusesem la cale, zicând că așa fi săvârșit mare păcat chiar dacă Wanda ar fi fost o fată cinstită, necum o târâtură care se întinsese cu toți derbedeii și trecuse pe la doftor și pe la moașă. Rămăsei încremenit. «De nu crezi maică», adăogă ea, «stai odată noaptea la pândă, după unsprezece, să vezi singur cum își bagă hândrălăul pe fereastră. Să ți-l spun și cine e: Fane al văduvei, zugravul, ăla care cântă cu armonica». Mi se puse atunci un junghiu la inimă, urechile porniră să îmi vâjâie și se învârti casa cu mine. Eram rănit de moarte. Cum însă ori cât de sgu-duitoare ar fi împrejurările, nu îmi pierd sărita, judecai și atunci rece. Că înainte să o fi cunoscut, lipsită cum era de pază și de creștere și înconjurată de pilde și de îndemnuri rele, greșise, era sângeros pentru mine, nu însă de mirare, dar ca să își bată în așa hal joc de obrazul meu și cu cine, în ajunul logodnei, asta covârșea orice măsură și nu puteam să îi o iert. Și îmi am adus aminte că punând odată mama să îmi ghi-cească norocul, îmi dase că de toate fericirile aveam să am în viață parte, numai de dragoste nu. Am mulțumit cucoanei Elenca și îi am spus să fie pe pace. Când, după obicei, la ceasul prânzului a venit Wanda, mă a găsit îmbrăcat de drum, strângând curelele geamantanului. Am născocit că trebuia să plec degrabă pentru câteva zile la țară. În tot timpul mesei, am scrutat-o pe furis; în afară de blândețe și de nevinovăție, pe chipul și în privirca ei nu se citea nimic. Am cunoscut atunci chinul, sfredelitor între toate, al îndoielii, mai ales că mi se părea și afară din cale nefiresc ca ființa aceasta să nesocotească atât de nebunește cel mai de pismuit noroc ce una de teapa ei ar fi putut visa. Am plecat împreună cu trăsura, pe dânsa, am lăsat-o la ea acasă, iar eu am ieșit pe drumul Cotrocenilor, am ocolit jur-împrejur orașul și, pe înserate, mă am întors pe la Capu-podului la Cișmeaua-roșie. Am intrat în paraclisul demult părăsit, unde nu mai călcaseam din copilărie, am aprins un muc de făclie rămas din alte vremuri și cerând mijlocirea duhului Domniței Smaranda pe lângă Cel-de-sus, mă am cufundat în rugăciune».

«Țarul ceresc nu întârziă să se reverse asupra-mi, la razele sale înțelesei că tot ce se întâmpla era pentru izbăvirea mea c re sta numai în înșelăciunea Wandeii sau în grabnica ei pieire. Dumnezeu nu îngăduia ca stema casei noastre ce dela 1812 se răsfățată sub cunună e comite pe pieptul vulturului cu două capete rusesc să fie prihănită. Și îngânai: nu nouă, Doamne, ci numelui tău vecinică fie-i slava!»! Și unde mă a apucat de ce era să făptuesc o groază!.. Am plecat de acolo împăcat cu soarta, redobândit. Gândurilor fioroase ce prificisem tot drumul, le luaseră pe nesimțite locul teama și dorința ca Sămășoia să nu fi mințit și când, peste două ceasuri, am avut dovada vie a tră'ării, în însăși durerea mea am aflat ușurare. Acum că ființa în care întrupasem visul de iubire al tinereții mele era pentru mine pierdută, mi am zis că nu îmi mai rămânea decât să o dau uitării».

«Dar nu îmi a fost cu putință. Nici astăzi, după treizeci de ani, dragostea mea pentru dânsa nu s'a stins, depărtarea și timpul au făcut o însă mistică: nu pe Wanda însă-și o mai iubesc, nu făptura ei care, dacă mai e pe lume, e schimbată, ofilită, îmbătrânită, ci amintirea mea, nespus de duioasă și de dulce. Iar la femeile ce se au perândat de atunci în viața mea, ceea ce am iubit a fost numai vre o asemănare cu dânsa: la unele am regăsit părul ei galben sau ochii verzui, la altele tristețea surâsului, legănarea mersului ori melodia glasului ce mă fermeca atât... Iată pentru ce deunăzi îi am dat dreptate lui Pașadia, când spunea că în amor nu vedea decât fetișism. Da, fetișism, fetișism»..

Dete din umeri și lepădă țigara căreia, de liniștit ce povestise, îi rămăsese scrumul întreg. Ceru poame, un vin mai virtos, alt rând de cafele. Și gustând, și sorbind, urmă.

„Ca să mă amețesc, mă aruncaii în vârtoarea vieții de petrecere, și cu așa avânt că am speriat cu desfrâul și cu risipa Bucureștii. Vreme de un an, la Cișmeaua roșie, unde mă mutasem, chefurile până la ziuă albă se au ținut lanț. Din ce era mai stricat, îmi făcusem o numeroasă curte: când plecam la vânătoare sau dam câte o raită pe la mânăstiri era cu un alai de cel puțin douăzeci de trăsuri încărcate cu vârf, bașca feciorii cu merindele și taraful meu de lăutari. E drept că nu a fost o singură dată ceva, cât de neînsemnat, care să fi lăsat de dorit, se întrecea o lume să îmi intre în voie și să mă desfete; se mergea adesea cu zelul chiar prea departe; era de ajuns să spun peste zi că îmi place o femeie ca seara să o găsec la mine în așternut. Erau bărbați cari îmi aduceau nevestele și frați surorile. Dar mă ținea tare scump și ca să fac față la atâta cheltuială, după ce am bătut la papuc ce moștenisem bani ghiață, am făcut datorii peste datorii. Cum dam de fund, nenea Scarlat, zis „Ibric“, un ticălos de boer bătrân, samsar, geambaș și mai ales altceva, îmi făcea numai decât rost de împrumut cu dobânzi sălbătice. Mă incurcam din ce în ce mai rău; când venea câștiul, arenzile și chiriile mi se plăteau cu propriile mele polițe pe cari eram nevoit firește să le primesc. Atunci iscăleam altele și așa am iscălit mereu, uneori fără să mă uit ce, până când, trimitându-l într'o dimineață pe nenea Scarlat după parale, îmi a adus răspunsul că întârcase bălăia și că în curând trebuia să mă răfuiesc de toate socotelile. Și mă povățuia, rânjind, să vând mai bine de bună-voie ce aveam, decât să las să mă vândă cu toba. Îmi găsea el cumpărător. Il poftii ca deocamdată să îmi caute, și fără zăbavă, ceva zimți; era în ajunul zlei mele de naștere și țineam, într'un anume scop, să o prăsnuesc în lege. Li încredințai câteva din sculele Domniței Smaranda, niște paftale, să le pună amanet, „Am avut“, zise el, întorcându-se cu bani buni, „mare noroc; un sfert de ceas de întârziam, rămâneam cu buza umflată, pleca prietenul din București. Nu am întreat nici de data asta cine era acel tainic cămătar; ce mă mai privea? L'am însărcinat pe nenea Scarlat cu pregătirile și poftirile pentru a doua zi, iar eu mă am închis în salonul „Nestimatelor“, unde până seara am ars hârtii de familie. Am cinat la „Hugues“, singur, apoi am luat-o rară pe uliți. Nu pot uita acea aburoasă și rece noapte de April, parcă bătută cu smântână de luna plină și ușor îmbălsămată de zarzării înfloriți, noapte care pentru mine avea să fie cea din urmă. Să nu îți inchipui că voiam să mă prăpădesc fiindcă îmi pierdusem averea, ci dimpotrivă: risipisem tot pentru că, demult încă; mă hotărâsem să o sfârșesc cu viața de care eram sătul; priveștița ei îmi adâncise înăscuta tristețe, în plăcerile ei aflasem numai desamăgire și desgust. Și ca să pier dintre cei vii, alesesem și ziua în care îplineam douăzeci-și-trei de ani. Aveam să plec din mijlocul petrecerii și să nu mă mai întorc; nimeni nu avea să descopere ce se făcuse cu mine, taina pierii mele avea să rămâie în veci nepătrunsă — luasem toate măsurile. Până în zori, dulci vedenii din anii copilăriei îmi au răsărit înainte, induioșându-mă dar fără să mă și tulbure; seninătatea cu care cei din sângele meu au știut să întâmpine moartea nu mă a apărăsit cătuși de puțin nici pe mine. Când, liniștit, mă am întors acasă, am găsit o fițuică. sosită seara târziu, prin care eram chemat să mă înfățișez negreșit la amiazi la tribunal. Era pentru a mi se aduce la cunoștință că, în ajun, fusese omorât unchiul meu Iorgu“.

„Deși îi veniam nepot de veri primari, nu îl cunoșteam nici din vedere. Căsătoria nepotrivită din care se născuse și în urmă alte neînțelegeri îl îndepărtaseră pe tatăl său

și pe dânsul pentru totdeauna de celelalte rude. La fireasca lui dușmănie față de ele, dușmănie înveninată de neputința de a le vătăma întru ceva, se răspunsese cu un despreț adânc, pe care astăzi nu mă mai învoiesc a îl împărtăși. Era un om! În loc să se mulțumească a trândăvi coconește cu ce descurcase din moștenirea părintească, se înhămasse de timpuriu la o grea muncă, ținuse în arendă moșii, bălți, vămile, ocnele, poșta, făcuse negoț întins de cherestea și de lână, ridicase han în București și schelă la Dunăre și norocul îi răsplătise cu îmbelșugare îndrăsneala și hărnicia. Răsboiul în vremea căruia de fapt fusese marele proviant-maistru al oștilor, făcuse dintr'insul cel mai bogat om din țară, ceea ce nu îl împiedeca să dea sume de batjocoră, un galben-doi, cu camătă pe amanet la nevoiași. În lupta pentru înavuțire, nu se îngăima cu alegerea mijloacelor. De curând, câștigase astfel, cu cărcota și cu mita, vechea judecată ce avea cu dârjii moșneni dela Toroipanu pe Neajlov, pentru partea lor de moșie și plecase să facă măsurătoarea. Când intrase în pădurea din vecinătate, pe unde trece drumul, se pomenise deodată înconjurat de numeroși țărani înarmați și oprit. Se ridicase atunci în picioare și scosese două pistoale dar, înainte să apuce să tragă, fusese înșfăcat, răstignit pe scara trăsorii și răpus într'un chip fioros“.

„Eram poftit să fiu de față la ruperea peceților, puse de cu seara la posomorita lui locuință din Mântuleasa. Nu îmi ași fi închipuit să poată cineva, ori cât de sgârțit, trăi într'o asemenea sărăcie. Am stat nepăsător cât a ținut cercetarea, afară de o clipă de vie uimire când s'a deschis namila de dulap de fier și nu din pricina comorilor dintr'insul ci pentru că printre ele zărisem paftalele ce îi le dasem în ajun lui nenea Scarlat să le zălogească. Leșiră apoi la iveală și polițele mele toate; un teanc gros. Ei, ce să îți spun mai mult? — au scotocit și au scorbolit peste tot, au puricat fiecare petec de hârtie; de diată însă nici urmă, așa că, la ceasul tocmai pe care îl sorocisem să fie acela al sfârșitului meu, mă vedeam pus, ca ruda cea mai de aproape a ucisului în stăpânirea uriașei sale averi“.

„De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atât de neașteptată cât de fericită, la început, mai mult de cât mine, se au bucurat cei ce trăiau de pe urma mea, lipitorile. Crezuseră că dase iar Nan de găvan. Grabnică le a fost însă desamăgirea și amară. Se ar fi zis că dela unchiul necunoscut odată cu starea moștenisem și ceva din apucături. Curând am închis casa dela Cișmeaua-roșie și mă am mutat în Mântuleasa, cai trăsuri, câini de preț, am desfăcut tot, slugilor de prisos le am dat drumul, de prieteni mă am cotorosit, petrecerilor le am pus cruce. Și nu am mai zăbovit pe aici o zi mai mult decât îmi a trebuit ca să îmi rostuesc daraverile în vederea unei lipse pentru totdeauna“.

„Fiindcă, de hotărîrea de a pieri nu mă am răsgândit pe deplin, am schimbat numai felul, alegând în locul morții îndepărtarea. Chiar alimintreli, cu vremea, ași fi isprăvit tot prin a mă înstrăina, aici ce mai rămânea să mă ispitească? Măririle poate? Dar în țara unde tata nu voise să fie ministru și străbunicul să fie Domn, ce mai puteam eu răvni? Și apoi, libertatea nu îmi ași fi jertfit-o nici pentru ca să port steaua împăratului în gvarde. De acum stăpâni aveau să îmi fie numai fantasmă și capriciul. Altfel ar fi însemnat să mă arăt nevrednic de atâta noroc“.

„Am și avut; cu carul. Să vezi. Mai îmi rămăsese de stat în București o noapte. Înainte să mă culc, voind să îmi iau dintr'un scrin pașaportul, când am dat să trag sertarul, unde îl pusesem, acesta, fiind prea plin, s'a înțepenit. A trebuit un ceas să îl smucesc și să îl sgâțai ca să îi dau de hac și atunci altă bucurie: năsdruvanul de pașaport, cum era deasupra, căzuse după sertare, iar sertarele nu ieșeau de tot din rafturi. Îmi a venit să fac scrinul țândări cu toporul, doar din slăbiciunea ce am de vechituri — era un „Empire“ de mahon de toată urîțenia — îl am cruțat, mulțumindu-mă să îi desprind o scândură din dos. Îmi am găsit pașaportul și nu singur. Se mai afla acolo, mototolit, un plic mare galben cu cinci peceți de ceară neagră. Pe el sta scris: „Testamentulu“, cu u scurt, „meu“.

„Străbătut de un fior neîncercat până atunci, mă am uitat jur-împrejur, deși știam bine că eram singur în casă. Afară, după obloane, răpăia ploaie de Octomvrie. Am desfăcut plicul și, cu răsufarea tăiată am citit voința cea din urmă a unchiului: întreaga sa avere mișcătoare și nemișcătoare o lăsa Eforiei spitalicești. Am privit cu groază cumplită unealtă care, căzută în alte mâini decât ale mele, ar fi fost pentru mine uci-

gătoare, am privit astfel până și cenușa în care s'a prefăcut după câteva clipe. Că nu a fost drept ce am săvârșit, se poate, socoteală nu am de dat însă decât Celui-Vecinic care, după cum spunea mătușa Smaranda, pentru păcatele noastre are cumpănă deosebită și înșeală la cântare. Și nu roșesc că mă au făcut să tremur câteva rînduri scrise pe mine care nu mai știu de câte ori am privit fără a clinti Moartea în față; nu, pentru că de data asta era vorba de averea mea și pe lume altceva nu am sacru, pentru mine averea e totul, eu o pun mai presus de cinste, de sănătate, de viață chiar și dacă în acea noapte, la amintirea căreia mă tulbur încă, ar fi fost nevoie să făptuesc ceva mai grav decât să nimicesc o sdreanță de hârtie, ei bine, așa cum mă vezi, crede-mă, nu așa fi pregetat... Nu eram un sărac cu duhul“!

„Ar fi fost și păcat să las să îmi scape din mâini acele bogății. fără ele stirpea nu se ar mai fi înturnat, înainte de a asfinți, la adevărata ei menire, singura firească. aceea de a trăi liberă pe valuri. Am convingerea că nobila întrebuintare ce le am dat a răscumpărat mai cu prisosință de cât ar fi făcut cea hotărâtă de unchiu, nelegiuirile cu prețul căroră el le dobândise. În treizeci de ani de periple, am plutit mai mult poate decât laolaltă toți corăbierii străbuni și adesea îi am simțit bucurindu-se întru mine, care le am purtat praporul cu lebăda săgetată pe mări de dâșii nici măcar bănuite, pe toate mările“...

Făcu semn chelnerului, care începuse a ne da târcoale, să vie la plată. Localul se deșertase. Ieșirăm și noi. Afară se limpezise și era frig.

— „Da amice“, zise el, după ce făcurăm câțiva pași, „averea! Să nu fi fost grija ei, nu mă așa mai fi întors eu pe aici. Zurbaua din nouă-sute-sapte mă a pus pe gânduri și ca să nu fiu într'una cu inima sărită că îmi pierdmoșiile, mă am hotărât înșfârșit, anul ăsta, primăvara, să viu să le vând, să le vând chiar în pagubă. Mi se au dat însă prețuri nebunești și de cine îți închipui? — de țărani! Imi a fost scris să mă mai proposească odată oamenii ăștia; nu, adevărat îți spun, nu știi ce de ispravă sunt și de cuvânt. dar și câtă deosebire între cei pe cari îi am văzut în copilăria mea la Cișmeaua roșie, târându-se căinește la scară jos, în fața mătușei Smaranda, orbiți parcă de razele mării ei, și copiii lor, fruntașii de azi, înfiți, privindu-mă și vorbindu-mi dela om la om. Și mă a mirat iarăși de unde atâta bănet pe obștiile lor ca să poată cumpăra treizeci-și-opt de mii de pogoane de câmp ca nimica. Am socotit că tot așa lesne avea să meargă și cu vânzarea clădirilor din București, mă am înșelat însă amaric; pentru cea mă, ponosită, o biată prăvălioară pe la Bărăție, de opt luni mă poartă cu vorba niște părliți de negustorași; nici când îmi am pus păcura pe acțiuni la Amsterdam — păcura care îmi aduce peste trei sferturi din venit, nu a fost atâta tocmeală. Au înțeles pesemne că sunt zorit să plec“.

„Cu tot farmecul atâtor amintiri scumpe, șederea în orașul acesta îmi a părut din ceasul sosirii un surghiun și așa îmi pare oriunde mă aflu pe uscat, cu pământul mă împacă numai patima florilor, singura pe care dorul de mare nu a putut-o innăbuși în mine. Ca străbunica Păuna, care a adus pentru întâia oară, în Valahia, mai multe soiuri și le sădea la Pajera cu pogoanele, sunt și eu nebun după flori; pentru orchideele mele nu pentru mine — eu le sunt doar oaspe — am cumpărat „quinta“ manuelină ce, pe țărmul Oceanului, într'un colț lusitanian de rai, a adăpostit odinioară iubiri regești. În jilăveala îmbălsămată și caldă a serelor ei uriașe cu stupi de albine și ape vii, mă odihnesc, visând între două pribegiri; la poalele grădinilor ei atârdate, mă voi imbarca, îndată ce voi simți că mi se apropie sfârșitul, pentru călătoria cea din urmă

... Dar dece or fi închis peste tot, să fie așa târziu“? Și privind cerul scânteietor de Noemvrie: «da, e foarte târziu; vânătorul cu arme de aur, Orion, apune de frica Scorpiei ce se cațără pe pragul Răsăritului. Zorile sunt însă departe, e vreme să ne suim la mine să mai bem».

Am plecat din strada Modei când se aprindeau felinarele, cam buimăcit de ce mai aflasem.

Ținând să înlătore cât mai mult puțința de fi recunoscut în București, unde voia

să fie singur cu amintirile lui și nestrănjenit în mișcări, *** încercase, înainte de a se întoarce, să își schimbe înfățișarea. Lăsându-și plete, mustăți, barbă și ticluindu-și un port simplu și șters, el isbutise așa bine că, după un an aproape, tot îi semai întâmpla să se întrebe, zărindu-se pe neașteptate în oglindă dacă era întradevăr el. Un alt om luase ființă și curând avu și nume: prin localuri îi se zicea conu Pantazi, ceea ce îl făcea să presupună că era luat în noul său avatar drept un «Sosie» ce se cheama astfel și cu care se mira cum de nu îi se înâmplase încă să se întâlnească.

Și îmi arătase fotografiat adevăratul său chip, ras, cu tâmplele tunse, cu barbeți scurți — gentleman desăvârșit în ținută elegată de bord. Il am privit cu nepăsare căci nu acesta îmi păruse un prieten de când lumea și chiar un alt eu însumi, ci celălalt, despre care știam acum, și nu fără oarecare melancolie, că nu era decât un deghizament vremelnic, merit a fi peste puțin lepădat pentru totdeauna.

Teama ca în urma acestei desamăgiri prietenia noastră să nu își piardă cumva din farmec, fu tot așa deșartă ca nădejdea de a mă întoarce devreme acasă. O săptămână nu mă întorsei chiar deloc. Mă mutai la Pantazi — îl voi numi tot astfel — care, văzând că afară se pusese pe ninsoase cu viscol, se claustră în vătuita sa locuință, unde făcu noapte. Nici nu avea nevoie de ieșit; gazda îi învățase toate tabieturile, se da peste cap ca să îl mulțumească. Paturile — mie mi se pregătise unul în salon — erau tot timpul desfăcute, masa pusă, candelabrele aprinse. Sobele duduiău. În piroteala lungilor veghi, spovedania vieții sale de înțelept cetățean al universului se depănă nesilită, întreagă. Dintr'nsa se deslușea singura pricină cu puțință a tristeții ce mă ciuda la el atât de mult: omul fusese prea fericit.

Nimic mai odihnitor ca felul acela de trai, nici mai dulce. Nu ne gândeam încă să îl schimbăm nici unul, deși vremea rea contenise, când într'o dimineață — știam după ciocolata ce ni se slujise cu puțin înainte — gazda veni, îmbufnată și roșie, să îi spuie lui Pantazi că îl căuta un domn, un domn care injura grozav, cu un câine, fusese cu dânsa de o mojie nemaipomenită. În culmea uimirii, Pantazi mă rugă să văd eu cine putea fi, iar el și cu franțuzoaica ridicară perdelele și stinseră lumânările.

Odată cu ziua, fărând după el un mopsuleț sgribulit într'un valtrap roșu, întră Pirgu. Aflăram că Pașadia, care se întorsese în ajun, umblase după noi din local în local toată noaptea și îl însărcinase pe dânsul să ne poștească, dacă ne dă de urmă, din partea lui la prânz. Pantazi primi fără codire. Il întrebai pe Gore ce era cu însoțitorul lui care mârâia la Pantazi și începuse să latre. „E al lui Haralambescu“, mă luminează el, „Băiețică; are Tinculina Gaiduri o cățelușă în dărdoră, tot „carlin“, fată mare, și li îl duc. M'am făcut codoș de câini“.

Noptile ce petrecurăm de rândul acesta cu Pașadia fură astâmpărate, demne: Pirgu nu ne mai necinstea cu prezența lui decât rar, în treacăt, și atunci vorbea numai de politică. «Liberalii», ne pisa el, «își luau catrafusele; până la anul nou, 1911, cel mai târziu adică peste trei săptămâni, conservatorii veneau la putere, boerii — Take era curățat». Și își da un aer grav, potrivit cu înalta slujbă în care zicea că are să fie pus de apropiatul viitor guvern.

Cu toate că îl știam lacom de câștig peste măsură, în stare să rămă în scârnă după un gologan, am înțeles din capul locului că nu leașa era adevărata lui țință, dar ce a-nume râvnea, nu ași, fi bănuit, dacă, în ziua de Moș-Ajun, la o țuicăreală mai prelungită, în doi — „doza pentru adulți“ — nu îmi ar fi spus el singur.

Încă demult plănuia să se însoare, pentru căpătuială, bine înțeles, fusese însă sicitrit de câte ori încercase; chiar de se întâmplase uneori să îi placă fetei, nu se învoiseră, în ruptul capului, părinții și ostracismul acesta nu trebuia pus, cugeta el, decât pe seama faptului că nu avea „carieră“, altmintrelice îi lipsea ca să fericească o soție, frumos și tânăr, „manierat“ și cult, cum pretindea a fi? Dar, în fața cheazăsiei unui ministru că scumpul său șef de cabinet este băiat serios și de viitor un ministru gata să îl cunune, ar mai fi încăput vre-o împotrivire? Odată numit, avea să meargă la sigur, se și vedea «barosan», „gagiu“, cu cotoare, palat de casă în București, vie pe rod la Valea-Meilor, moșie numai știu unde, zestre nu glumă, bez un singur cumnat cu un singur plămân. Și cânta: „și-are mă, și-are mă!“ Il întrerupsei ca să îl întreb dacă se gândise și la cele două paraferne ce puteau veni în urmă: copii și coarnele?

— „Dumneata să fii sănătos“, îmi răspunse el liniștit, «a avut frageda și de una și de alta grijă dinainte. Paraferne de astea se trec cu vederea, nu vin la masă».

Mă înfundase. Ii cerui să îmi spuie cine avea să îi facă rost de numire ?

— «Pașa», îmi șopti el tainic, la ureche, deși eram singuri.

— «Il crezi că poate» ?

— «Oho ! Nici nu-ți închipui ce fudulii are țăpul ăla bătrân, să vrea numai să le mai puie odată pe taler, atunci să vezi comedie».

— Dar de ce nu vrea ? Încercai eu să îl descos. Drept răspuns, Gorică flueră scurt de două ori, băfăind două degete lângă tâmplă. Apoi plecă, mai mult deandaratele. Și îmi făcu, dela ușă, semnul lui Hapocrat.

Intr'una din serile dintre Crăciun și Anul-nou, mă aflu pe calea Victoriei, unde domnea o însuflețire neobicinuită. Vanzătorii de ziare își desfăceau teancurile din fugă sbierând cât îi ținea gura : «demisia guvernului». In dreptul grădinii palatului, auzii că mă chiamă cineva dintr'o birjă cu coșul ridicat. Era Pirgu.

— «Doctore», îmi zise, «du-te numai decât la Pașadia și spune-i să lase tot la o parte și să meargă negreșit, astăseară chiar cât mai iute, să vorbească în daravera mea să strângă șurubul, dar negreșit. Il întrebai de ce nu se duce el singur ?

— «N'am timp», mă lămurii, «sunt ocupat cu înmormântarea: a murit Mișu ; trebuie să îi dau nemângâiatei văduve o mână de ajutor ; în ceasurile grele se arată prietenia, Acuma viu dela cimitirul ovreesc și alerg la jurnal. A! e dihonie mare pentru case ; Faibiș, Nachmansohn bătrânul, era moșluz, le-a făcut pe un loc cumpărat pe numele răposatei balabuste, mama lui Mișu ; și-a băgat toată averea în ele. Ei și s'a curățat : Mișu le lasă Rașelichii în regulă o crezi proastă ? — și bărbatul dintâi, Penchas, ce-a avut tot ei i-a lăsat ; s'o vezi în doliu diavolița, pică, pică ! Parșivă muiere, mon cher, pe onoarea mea ; Mișu trăgea să moară și noi în odaia de alături... tu comprends ? — lipitoare nu altceva, m'a dăulat. Du-te numai decât, până nu iese bacceaua, hoășca ; contez nu e așa ? Și porunci birjarului, înjurându-l, să mâne. «Vino poimăine la cimitir». îmi mai strigă cu capul afară, depărtându-se, „iau cuvântul“.

(Va urma)

EU SÂNT PLEBEU!

DE

T. PĂUNESCU-ULMU

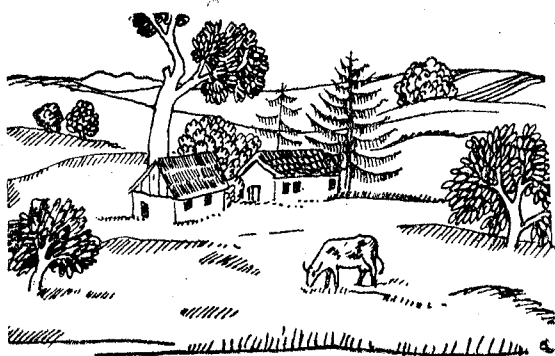
EU sânt plebeu! Cuvântul mi'e dur și greu de gând.
Mușcând în pietrăria de ocnă seculară,
Își sbate'n geana nopții făclia lui barbară
Și-și gâlgâie belșugul în zare inundând ..

Căci sânt plebeu! Și cântă în mine mușchii lor
Când se'ncleștau năpraznic să smulgă snopii - aprinși,
În amurgiri de flacări, - sau când sub bici împinși,
Improspătau gras brazda, străină sub picior...

Plebeu! Robust de sevă și cioturos în trunchi;
O bătă nestrujită cioplită din gorun
Mi'e versul, care totuși - ca fluerul străbun -
E'nrăurat cu doruri și frunze în mănunchi ..

Dar dacă - amarul vânăt mă'ncinge ca o jerbă,
Mustit în adâncimea robiților de eri,
Cu-o scuturare aspră eu prăvălesc poveri -
Și fruntea mea - și'nalță, mândria ei superbă!

(Din volumul de poeme NOAPTE)

OMUL CARE ȘI-A GASIT UMBRA

DE

CEZAR PETRESCU

(urmare și sfârșit)

II

— **N**u mai înțeleg nimic. Trebuie să-i cerem explicație! vorbi nervos Tudoriță Stârcu, aprinzând o țigare dela altă țigare și mutând cu neastâmpăr serviciul de sfârț pe tava nichelată. Nu admit! Asta e: nu admit!...

Celălalt, dădu moale și fără convingere din mână:

— Vorbește-i tu... Eu nu mă amestec.

Iși schimonosi obraz de suferind, cercând să arate astfel că numai boala îl silea la această neutralitate:

— Înțelegi, cu ficatul meu... Am avut iarăși o criză. Mi-a recomandat medicul liniște. Altfel!...

Mâna voi să completeze gândul cu un gest energic, dar căzu moartă ca o mână de manechin umplut cu tărâțe de lemn.

Tudoriță Stârcu se ridică dela masă, împingând tava de zângănire paharele, făcu câțiva pași apăsați până la fereastră, de unde privi cu indiferență prefăcută forfota străzii. Mușca în dinți cartonul țigării. Mustata i se sburlise ca la pisoai când se pregătesc să se repeadă. Se întoarce brusc și isbucni:

— „Vorbește-i tu... Eu nu mă amestec!“ Aceiași poveste întotdeauna! Îți aperi pielea M'am săturat de atâta diplomație. Nu admit. Înțelegi! Nu admit! Nu e vorba de noi de ficatul tău și de toate fleacurile, ci de partid. Se duce de răpă. Intr'o singură lună am pierdut de două ori ocazia să dăm lovituri repezi și decisive. Mai sânt cincisprezece zile și se închide sesiunea. Atunci înseamnă că răbdăm până la toamnă, mai mult poate... Eu aștept, tu aștepti, dar partidul se descompune. Nu admit! Dela Romanați am primit iarăși o listă de dimisii. Niște imbecili, niște lichele! E adevărat! Publicul însă se impresionează ușor. Dacă începe debandada, să-mi răspunzi atunci te rog, ce facem? Tăria noastră era disciplina. Unde e disciplina? Șeful a devenit somnambul. Cu nu te amesteci. Ceilalți s'au deprins să le vină totul de-a gata, n'au nici o inițiativă. Și partidul se risipește. Nu admit! Azi unul, mâine altul; când corabia se îneacă, fug toți șobolanii E destul începutul. Pe urmă să te văd cum ai să-i oprești? Sânt curios să văd cum ai ai să-i oprești?

Celălalt dădu vag din umeri, ca unul care nu știa nici el cum are să-i oprească. Tudoriță Stârcu aprinse o a treia țigare și se duse la fereastră, să roadă cartonul, privind trecerea necurmată a automobilelor și trăsurilor pe Calea Victoriei. Pufnea pe nări și bătea mărunț, cu unghiile, tamburul în geam.

Erau amândoi făcuți să nu se înțeleagă. Moștenitorii prezumtivi ai șefiei, când Ion Burdea-Niculești n'ar mai fi ori s'ar retrage. El, Tudoriță Stârcu, ghem de nervi în necurmată agitare, pus pe luptă, păros, precipitat și imprudent, în războiu cu toată lumea și „neadmițând“ nimic, săvârșind de douăsprezece ori pe an măcar douăsprezece acte necugetate, dar luându-si îndată toate răspunderile, curajos și loial; celălalt, Sache Algiu, moale, nehotărât, meșter trăgător de sfori ascunse, leneș și fanariot, bucurându-se tainic de toate

greșelile și slăbiciunile celorlalți din partid, care-i înlăturau încă un concurent. Destul să-i fi privit odată ca să înțelegi din ce capete opuse de lume veneau. Tudoriță Stârcu scuturând mâinile să le smulgă din umeri, uitându-se drept și tăios în ochi, cu văzduhul întotdeauna răscolit în jurul lui de gesturi smucite, răsând când era vesel cu toți dinții.

Sache Algiu, cu privirea întotdeauna piezișă de ipohondru, cu nasul moale de cocă, înclinând vorbele târâgânat și onctuos, întinzând o mână umedă care rămânea flască în mâna celuilalt, încât omul se simțea îndată stânjenit, nu știa dacă să-și retragă ori nu mâna, nu mai avea altă preocupare decât cum să scape de atingerea aceasta vâscoasă care se eterniza.

— E patru. La patru și jumătate vine... De aceasta sânt sigur. Atât i-a mai rămas: e punctual. Și dacă vine, îi vorbesc. Nu admit! hotără Tudoriță Stârcu, răsucindu-se de la fereastra clubului și apăsând butonul soneriei fatal, ca resortul unei mașini de execuție prin electricitate.

— Adă alt sfarț! porunci răstit chelnerului. Clocotit și cu rom. Sfarț, cu zeamă de prune! Porcării nu admit!

— Și mie pălăria și pardesiul, molfăi Sache Algiu, cu fața mascată de un ziar desfăcut după care se retransase curajos.

— A! Va să zică eviți să asști la explicație? îi trase Tudoriță Stârcu ziarul într-o parte, să-i descopere ochii. Comod! „Nu știu, n'am văzut! Lasă nebunul să se descurce el!” Dragă Algiule, de astădată nu admit. Ai să rămâi aci. N'ai de cât să taci și să ascuți. Dar să fugi, asta nu. Nu admit!

Celălalt scoase ceasul plat de aur și păru foarte alarmat, atât cât figura lui cu trăsurile lăncede putea arăta îngrijorare.

— Am o întâlnire... Nu pot lipsi. Ezact la patru... Am întârziat.

Tudoriță Stârcu se trânti în jălțul de piele și hoțoti cu picioarele rășchirate, frecându-și genuchii.

— Ha! Ai întârziat? Parcă spuneai adineori că îl aștepti și tu...

— Uitasem...

— Tu să uiți? Să fim serioși. Algiule! Ești aci, rămâi aci.

Și întorcându-se către chelnerul care aștepta cu pălăria și pardesiul lui Algiu pe braț, porunci:

— Du-le 'ndărăt! Domnul Algiu s'a răsgândit. Pleacă mai târziu.

Chelnerul lipi ușa cu băgare de seamă. Sache Algiu rămase prizonier. Mai privi încă odată la ceas deși nu-l aștepta nimeni, ca să arate că întâlnirea n'a fost o născocire. Oftă cu aer de victimă silită să se supună celor mai absurde capriții. Tudoriță Stârcu îl măsură cu milă și cu dispreț, aruncându-i în față colaci de fum. Privi pe urmă în tavan, fluierând un tril. Iși recapitula în minte explicația pe care avea să o ceară. Cu Ion Burdea-Niculești era prieten vechiu. Îi iubea și îl prețuia. Știa ca toți, că partidul există numai prin el. Că tot ce-a săvârșit Ion Burdea-Niculești în viață, era limpede și precis, fără nici o șovăială și în cea mai desăvârșită desinteresare. Pentru dâșii și pentru partid, nu pentru el. Și îi păreau cu atât mai inexplicabile nehotărârea din ultima vreme, absența lui de la tot ce se petrecea, indiferența cu care a lăsat să-i scape toate „momentele politice”. Poate era bolnav. Poate îl mistuia o pasiune ascunsă. Carnea se revoltă la o anumită vârstă, se răzună... Nu. Se gândise să-i ceară o explicație—are mai multă nevoie poate de un sfat prietenesc. În acest caz nu e de nici un folos prezența lui Algiu, cu prudența lui de spion, cu egoismul lui inuman. Sânt lucruri despre care nu se poate vorbi decât între patru ochi.

— Algiule...

Omul cu nas de proboscidian ridică ochi decolorați de cafea crudă și privi imediat în lături, pe lângă jălțul lui Tudoriță Stârcu.

— Sache... Am glumit. Nu vreau să te fac să pierzi o întâlnire... (subliniind intenționat) mai ales când îmi închipui ce fel de întâlnire e... Nu admit, nu'nțelegi?

Tache Algiu surăse flatat, viclean și cu aer de victimă, căreia i se recunoaște însfârșit dreptatea. Vorbele îi făceau îndoită plăcere: întâi îl eliberau, putea să plece. Pe urmă prietenul confirma astfel reputația lui de om cu multe aventuri feminine — faimă născocită nu se știe de unde și de cine, absurdă pentru un individ cu înfățișarea lui bleagă, și îndoielnică, dar la care ținea nemăsurat, deși nu s'ar fi gândit vreodată, din prudență

să-și înșele în ruptul capului nevasta mult mai bătrână, șase de un ochiu și tiranică. Acum, când știa că poate pleca, făcu mofturi. Cercetă a treia oară ceasul și dădu din cap descurajat:

— Prea târziu. Nu cred că mai așteaptă... De altfel ai dreptate.. Eu să pierd vremea cu fleacuri și voi să discutați lucruri serioase!..

Tudoriță Stârcu râdea lăuntric de fățarnicia prietenului. Iși făcu o plăcere să-l încerce, jucându-se cu lațul pe care îl strângea și-i dădea drumul:

— Bine! Atunci nu inzist. Rămâi, și vorbești și tu. Tu ești mai calm. Poți vedea mai obiectiv.

Celălalt se așează între brațele fotoliului consternat, cu figura lungită. Se uită încă odată la ceas, cu resemnare.

— Ce e? Poate te mai așteaptă, îl iscodi Tudoriță Stârcu.

— De... Știu eu?.. Sigur că poate mă mai așteaptă.

— Atunci mai bine du-te! Cele mai serioase lucruri din lume, nu sunt destul de serioase ca să facă o femeie să aștepte. Nu admit. O femeie nu trebuie să aștepte.

Sache Algiu clătină nasul de cocă, deplin convins de acest mare adevăr. Aproape pe furis, întinse degetul pe buton și sună, abia atins

— Adă pardesiul și pălăria domnului Algiu! porunci Tudoriță Stârcu, pentru a sfârși odată, plictisit.

— Dacă vrei tu! capitulă, celălalt, îmbrăcându-și mânecile pardesiului, cu aerul de sacrificiu al omului gata să facă orice, numai să nu contrazică plăcerea unui prieten care nu admite.

— Da! dacă vreau eu... firește! repetă în batjocoră Tudoriță Stârcu, cu buza de jos făcută accent circumflex, privind-l din tălpi până în creștet.

Celălalt se întoarse de la ușă, să adauge un sfat:

— Știi? Fii energic, dragă... Să se limpezească odată situația. Nu mai merge... Ai dreptate... Se descompune partidul... Dacă e surmenat, să se repauzeze. Partidul are nevoie de conducere energică — mai ales acum! Un tren pierdut nu se mai întoarce... Să i-o spui răspicat. Dacă nu înțelege singur, să-l faci să înțeleagă...

— Fugi, Sache, că întârzi! îl întrerupse Tudoriță Stârcu. Cele mai serioase lucruri din lume nu sunt destul de serioase ca să...

— Ai dreptate... La revedere și succes!

Sache Algiu grăbi să închidă ușa, nu fiindcă întârzia de la întâlnirea imaginară, ci fiindcă își luă seamă că putea să dea ochi, pe scările clubului, cu Ion Burdea-Niculești.

Scărbă! rosti omul rămas singur, repezind unul în altul inelele de fum spre tavan, cu picioarele rășchirate și cu ceața rezemată în spătarul moale al jălțului. Scărbă!

Obrazul aspru și colțuros, cu sistemul pilos atât de abundent încât părea întotdeauna nebărbierit de trei zile, arătă cel mai desăvârșit dispreț pentru cel plecat. Și acesta mai râvnea șefia! Cârpa aceasta! În locul unui om ca Ion Burdea-Niculești! Puah!... Pe urmă trăsurile se îndulciră treptat, fiindcă Tudoriță Stârcu își întoarse gândurile la Ion Burdea-Niculești și era acum din tot sufletul mâhnit de răul care mistuia ascuns prietenul.

Se ridică și merse iarăși până la fereastră, privind cu mâinile la spate. Privea, dar nu lămurea nimic din vânturarea trecătorilor. Gândul nu se despărțea de tainica schimbare a prietenului. Ce putea fi?.. O femeie? Trecu în revistă toate femeile în a căror apropiere s'ar putea afla Ion Burda-Niculești. Nici una... Altă patimă?.. Un om închis, stăpân pe sine până la cruzime cu sine, în casa aceia glacială ca un cavou, ce patimă ar tainui oare? Ce resort s'a clătinat brusc?.. Intotdeauna i-a spus că viața aceasta e absurdă; totul măsurat cu compasul, tot prevăzut ca evoluția precisă a planetelor, rigidă existență de monah care se martirizează cu cingătoare de cuie întoarse înlăuntru, dar fără halucinarea nici unei credințe. Nu pricepuse aceasta nici când, mai ales el, care nu știa niciodată ce va vorbi și va săvârși peste o jumătate de oră, mânca și bea sdravăn, nu-și înfrâna nici o patimă, găsea tot atâta plăcere într'o luptă cu episoade neprevăzute și cu un dușman necunoscut, ca într'o partidă de cărți rămasă de pomină, ori un cheif epic, de trei zile și trei nopți, la via devenită celebră într'un anumit public al Capitalei.

Svârli țigarea, ca întotdeauna pe covor. Recunoscu automobilul negru al lui Ion Burdea-Niculești, stopând înaintea clubului.

Se uită la ceas: exact patru și jumătate. Șeful nu-și desmințea încă exactitatea de cronometru. Sări înainte secretarul, așteptând înclinat cu servieta sub braț, pe urmă Ion Burdea-Niculesți, apăsându-și pleoapele cu degetele înmănușate ca să împingă parcă o vedenie launtrică. Tudoriță Stârcu tuși să-și dreagă glasul și își încheie nasturii; chiar el și chiar acum încă, nu-și putea alunga sentimentul că înaintea lui Ion Burdea-Niculesți toți muritorii se înfățișează la o severă inspecție.

Ca să-și dovedească hotărârile rebele, deschee la loc nasturele, numai unul, și-l întâmpină cu o mână în buzunar.

— Ca întotdeauna cronometru, Burdea..

— Ca întotdeauna, cronometru, replică sec Ion Burdea-Niculesți, fără să clinească o fibră în fața osoasă.

Discuția începea rău.

În stradă țipă agresiv, o sirenă de automobil. Secretarul depuse servieta pe brațul unui jâlt, și fiindcă nu-l invita nimeni să stea jos, își căută de lucru foilețând agenda.

— Credeam că sunteți mai mulți. Mi s'a părut că e vorba de o convocare. Singur, puteai veni la mine. Știi unde stau.

Ion Burdea-Niculesți vorbea cu spatele spre fereastră. Așa avea umbra în față. O putea supraveghea. N'avea cum să încerce cine știe ce surpriză în dosul lui. Avea figura ostentivă de insomnie, liniile mai trase, cute subțiri în jurul pleoapelor viorii. Părul mai albit. Iar cei care-l cunoșteau bine, ar fi putut descoperi o abia perceptibilă neglijență în îmbrăcăminte: fire de praș pe postavul negru, cravata înotată în grabă, acul de aur cu perla neagră, gata să cadă.

Observă că ochii lui Tudoriță Stârcu nu se deslipeau de la acest ac, îl pipăi, îl înfipse la loc și fu nemulțumit că există cineva care i-a surprins o neorânduială.

— Despre ce e vorba? Mai aștepți pe cineva?

— Nu, Burdea! Tocmai voiam înadins să fim singuri, răspunse Stârcu aruncând o privire repede secretarului.

Secretarul înțelese și luându-și servieta își ceru voie să lucreze în altă cameră. Tudoriță Stârcu îi mulțumi din ochi. Pe urmă împinse două fotolii alături:

— Burdea, să stăm. Avem de discutat lucruri serioase.

— Cred că n'am obicei să discut lucruri neserioase, vorbi Ion Burdea Niculesți, răsucind jâlțul cu spătarul la fereastră și întinzându-se între brațele elastice, mulțumit că umbra i se confunda cu a scaunului. Împreună mâinile, așteptând:

— Ei?

Tudoriță Stârcu desfăcu o hârtie bătută la mașină, cu un șir lung de semnături:

— Am aci demisia unui grup din Romaniți...

— Cunosc... Altceva.

— Aci alta, din Moldova...

— Cunosc și p'aia. Să le fie de bine! Nu ținem pe nimeni cu sila. Cine vrea pleacă, cine vrea rămâne. Pentru aceasta m'ai chemat?

Stârcu împături colile de hârtie și le vârî în buzunar. Il privi lung, punându-i mâna pe braț:

— Burdea, nu mai înțeleg. Știi bine că n'am pus nici odată la îndoială ce faci și ce nu faci. Nici nu m'aș simți în drept, eu, care cu zezecia mea am adus atâtea încurcături partidului. Dar nu-mi place ce se întâmplă. Nu admit. Ceilalți mârâie pe la colțuri. Eu am vrut să fiu și de astădată, ca întotdeauna, loial...

— Mersi! rosti ironic Ion Burdea-Niculesți.

Celălalt se opri și ridică mâna de pe braț, rupând apropierea prietenească. Incepea să-și piardă răbdarea: „Nu e om cu care să poți vorbi. Uscat.. O mașină. O mașină care se detracează. Pierd vremea în zadar“.

Ion Burdea-Niculesți îl privi cu cea mai nevinovată mirare:

— Continuă.. Am spus că-ți mulțumesc. Ce găsești supărător în aceasta?

Tudoriță Stârcu își mușcă mustățile țepoase. Scui pă țigarea din gură fără să o atingă cu mâna. Pe urmă observă cum ochii lui Ion Burdea-Niculesți, privesc cu desaprobară restul fumegând pe covor. Nu se ridică să-l calce, înadins ca să arate că nu-i pasă. Toate bunele intenții se risipeau: „Dacă vrei așa, bine! gândi. Ai să auzi altele, mai sdravenel“.

Sări, pășind repede ca într'o cușcă, vorbind cu mâinele în buzunare, de unde smulgea din când în când dreapta să gesticuleze boxând aerul:

— Poți să crezi ce vrei, Burdea. Am ceva pe suflet. Imi fac o datorie să-ți spun, fiindcă te văd absent de la toate și fiindcă ceilalți măriaie în loc să vorbească. Am pierdut de două ori ocazia să luăm atitudine. Slăbiciune! Curg dimisiile—le înregistrăm și dăm din umeri. Slăbiciune! A început guvernul să exploateze desorientarea noastră; acum el atacă și noi tăcem. Slăbiciune! Nu admit slăbiciune! Pentru aceasta am luptat douăzeci de ani? Decât să asist la falimentul nostru, imi strâng valizele și plec la țară. Imi văd de plugărie. Înțeleg în politică orice, numai pasivitatea nu. Mă surprinde că tocmai tu...

Se opri.

— Mi se pare că nici nu mă asculți...

— Ascult. Ce te face să crezi? Întrebă distrat Ion Burdea-Niculești, privind cum umbra celui-lalt îl însoțea la fiecare pas, se frângea de perete, se întorcea să-l urmeze sau îi lua înainte, exagerând gestul când Stârcu ridica dreapta în sus, ori o repezea în lături. Spusese că ascultă, dar era absent cu desăvârșire de la agitatea prietenului. Se întreba numai cum celălalt nu observă prezența umbrei parodiindu-i frământarea, cum poate trăi ignorând-o.

Și se mai întreba ce-ar face Stârcu, dacă l-ar întrerupe să-i atragă atenția:

„Există o spioană lângă tine. Nu-i scapă nici o mișcare. Nu te părăsește o clipă. Nu te poți ascunde de ea... Tot ce faci repetă desfigurând, parodiind, exagerând, și totuși poate ea numai, dă adevărata proporție actelor tale. A crescut cu tine și n'ai luat-o în seamă, s'a pus între tine și femeia pe care ai iubit-o și n'ai fost gelos de ea, au s'o ținuiască în sicriu cu tine și pe măsură ce viermii au să-ți roadă putreziciunea, ea are să se împuțineze, dar n'are să dispară... După douăzeci de ani, dacă au să-ți scoată oasele să le deșire în soare pe un schelet preparat anatomic, umbra îndată înviată are să întindă pe pământ gratiile coastelor și scăfârlia grotească, rânjindu-ți dinții.. Și tu nu observi aceasta. Ți se pare de mai mare însemnătate că vre-o câți-va imbecili și-au dat dimisia din partid».

Pe urmă, Ion Burdea-Niculești își surprinse aceste gânduri stupide și fu cuprins de o mare desnădejde. Cutele din jurul pleoapelor se adânciră. Gâtul se încovoie sub greutatea capului osos, sub pielea încrețită, de gutapercă, se lămuri conturul craniului. Era acum numai un om bătrân și slăbănog, ascultând fără putere de replică, admonestarea altui om mai tânăr, plin de sănătate, de vigoare și de îndrăsneală. Celălalt îi vorbea din picioare, neîndurat; el era în jâlț cu fruntea atrasă de pământ, încât părea strivit de privirea, gesturile și vorbele prietenului mai tânăr. Ar fi îndrăsnit altădată să-i vorbească așa? Măsură mai bine ruinarea din el. Se scutură. Își apăsă pleoapele, cu un obicei nou, de scurtă vreme căpătat, decând căuta mereu să alunge ceva dinaintea ochilor.

În încăpere lumina se învinețea difuză, ca întotdeauna în ceasul dinaintea asfințitului.

Era ceasul când și el se desmorțea, se elibera. Umbrele se topeau. Ca într'o vrajă deslegată se risipeau precum strigoii la al treilea cântat al cocoșilor. Nu se mai simțea la îndemână decât în zilele noroase, când lumina murdară nu mai are putere să dea suflet unei umbre, sau în ceasurile aceste, când soarele muribund e atât de sfârșit, încât și umbrele se retrag să caute altă căldură.

Intinse mâna în lături, și jos pe covor nu și mișcă tentaculele nici o umbră.

Celălalt îl privi mirat, curmând cataracta vorbelor.

Atunci Ion Burdea-Niculești, își mișcă degetele osoase, trosnindu-le, ca un om care a simțit o durere și încearcă să vadă de unde-i vine.

— Un reumatism... explică, fără să se uite în ochii prietenului, și îndată fu umilit că a ajuns până la asemenea prefăcătorii.

Își pregăti mânușile:

— Concluzia? Întrebă, să pună capăt discuției.

— Cum, concluzia? lărghi brațele în lături, Cudoriță Stârcu, înțelegând că a vorbit de prisos. Mai e nevoie de concluzie? Se impune de la sine. Trebuie să schimbăm tactica. Adică mai precis, să revenim la tactica noastră veche. Acțiune și gata de ofensivă în orice moment. Nu putem lăsa țara în pradă... Își fac canaliile de cap! Nu admit...

Ion Burdea-Niculești își deșiră făptura înaltă și slăbănoagă, încheindu-și mânușile cu înfățișare plictisită.

— Credeam că ai ceva mai interesant să-mi spui. Am pierdut timpul degeaba. Și n'am timp de pierdut...

— Nu așa - nu așa! îi tăie drumul Stârcu, vârând și scoțând mâinele din buzunări, ca și cum de acolo își pompa argumentele. N'ai timp de pierdut? Dumnezeu știe ce faci tu, cu timpul... Nimeni nu te mai vede. Te ascunzi. Ești absent de la toate. Uită că ai o răspundere. Dacă nu pentru noi, măcar față de acesta! arată portretul bătrânului Barbu Clejanu, intemeietorul partidului și părintele sufletesc al lui Ion Burdea-Niculești.

Ion Burdea-Niculești nu întoarse ochii spre portretul în ulei, care-l privea cu desăburoare în masiva ramă de aur. Pe acela îl ura acum. De la el porniseră toate.

— Da! continuă Tudoriță Stârcu, întorcându-se cu fața la barba rotundă și albă a a bătrânului, deplin convins că a descoperit argumentul decisiv. El ne-a făcut partidul. Ne-a lăsat o tradiție. A avut inspirația norocoasă să-i încredințeze soarta în mâna unui om ca tine; l-ai întărit, ne ai dus până acum numai la victorii. Și deodată părăsești lupta!.. Nu se poate! Nu admit! Ești prizonierul trecutului tău. Exact! repetă cuvântul fiindcă îi plăcea: Ești prizonierul trecutului tău! Ai o datorie. Nu poți să desmînți tot ce-ai făcut douăzeci de ani. Vorbesc în numele tuturor. Nu m'au imputernicit, fiindcă sunt lași și nu îndrăznesc să spună răspicat ce mormăie prin unghere. Dar eu nu pot tolera, nu admit.

— Concluzia? întreagă încă odată sacadat Ion Burdea-Niculești, privind peste capul lui Stârcu, un punct gol în perete.

— Lasă concluzia!.. Știi mai bine decât mine ce ai de făcut. Nu eu am să te învăț, Burdea!

— Să-ți spun eu concluzia, silabisi apăsător și răutăcios Ion Burdea-Niculești. V'ați săturat. Nu mai aveți răbdare să așteptați. Poate te tentează șefia?.. Mărturisește!.. Ar fi nostim. Un partid, condus de un om care *nu admite*... Ar face mare bucurie ăluia! arată peste umăr, la spate, cu degetul mare, t bloul lui Barbu Clejanu care privea acum cu o resemnată mâhnire aceste întâmplări noi și nemaipomenite.

Tudoriță Stârcu își vârî mâinile în păr, sburlindu-și coama aspră în semn de cumplită desnădejde:

— Dar e o nebunie, Burdea! Cum poți vorbi?.. Ești altul... Se întâmplă ceva cu tine... Ceva rău!... se apropie, apucându-l de nasturul hainei. Spune-mi ce se întâmplă cu tine?..

— Se întâmplă că nu pot suferi de exemplu, nesimțirea oamenilor care-și fac scrumieră din haină! silabisi cu încăpățănare maniacă Ion Burdea-Niculești, uitându-se cu o schimonosire de desgușt la vestmintele celuilalt, pe care se sfărâmaseră cenușa atâtor țigări aprinse una de la alta.

— Ești imposibil, Burdea! se sbātu Tudoriță Stârcu, repezind cu picioarele în scaune. Imposibil!... Dacă e vorba așa, plec! Uite: îmi strâng valizele și mâine plec la țară, mă desinteresez de tot, face-ți borș din partid, din organizații, din tot... Mi-e perfect egal...

Ion Burdea-Niculești îl privi fix, din cap în tălpi:

— Bagă de seamă... Dacă pleci, te lucrează ălălalt de la șefie, Algiu...

— E o nebunie, curată nebunie! se tângui Stârcu, adresându-se tabloului din perete, să-l cheme martor. Plec. Asemenea lucruri nu admit!

Își încheie nasturii hainei, așteptând de la celălalt un cuvânt să-l oprească. Dar Ion Burdea-Niculești rămase impasibil, fără să clintească un mușchiu al feței; părea că dormitează din picioare, cum picotesc caii bătrâni resignați mizeriei. Atunci Tudoriță Stârcu se întoarse cu degetele pe mânerul ușei, să-i arunce în loc de răzbunare un sfat:

— Tu ferais mieux de te soigner. Tu as une sale gueule!

Pe urmă trânti ușa și pașii sunară apăsați pe coridor.

Ion Burdea-Niculești își strivi pleopele cu palma, să tragă o perdea grea. Se apropie de fereastră și privi în stradă, unde după câteva clipe apăru Tudoriță Stârcu, precipitat pe scări, îmbrăcându-și mânecele pardesiului din mers și izbind trecătorii agresiv, ca într'un asalt. După câțiva pași se opri, cu toate înfățișarea schimbată, luminată și plină de înveselire, salutând până la pământ o doamnă blondă și roză, de o superbă frumusețe animală, tolănită rasfătat într'un Alfa-Roneo. Doamna făcu semn șoferului, și când mașina acostă la marginea trotuarului, Tudoriță Stârcu, descoperit, sărută mâna întinsă leneș

la încheetură, deasupra mânușei cenușii. Omul care nu admitea, transformat cu desăvârșire, rosti desigur un madrigal galant, căci doamna hohoti arătând tinți mărunți și albi, trecându-și pe buze o limbă roșie de pisică.

Păru convinsă îndată de cele ce-i spunea Tudoriță Stârcu și îi făcu loc alături. Mașina viră, iar strada rămase din nou populată numai cu mulțimea anonimă, pe ale cărei fețe Ion Burdea-Niculești nu putea pune nici un nume. Geamul era murdar, se cunoșteau urme grase de degete: totul devenise în club trivial, neglijent și provizoriu. Iar trecătorii se deslușiau turbure, ca în apa unui acvariu.

Cineva deschise ușa, răsuci butonul luminei.

Ion Burdea-Niculești, se întoarse repede, știind că umbra i-a înviat alături.

Servitorul cel nou, n'avusese de unde să învețe respectul celorlalți pentru omul temut. Orându-i scaunele cu o singură mână, în cealaltă păstrând abia dosit în găvanul palmei un capăt de țigare, pe care nu se îndurase să-l arunce. Era un om mic, cu o brazul jovial și bucălat, surzând bucuros tuturilor celor ce-i porunceau, de s'ar fi spus că nu așteaptă de la viață o fericire mai mare decât să găsească stăpâni să-i ordone ca el să aibă ce executa.

— Ce e aceasta? întrebă sever Ion Burdea-Niculești arătând mucusul din care se resfirau ațe de fum.

— Țigare, să trăiți! răspunse nevinovat sluga, ferindu-și degetele să nu se frigă.

Lui Ion Burdea-Niculești i se păru că i-a luat umbra înainte. Că el n'a făcut decât să-i urmeze gestul ei de pe perete, când palma oscasă și înmănușată, lovi obrazul rubicund al servitorului, atât de neașteptat, încât omul scăpă restul țigării dintre degete.

Și în aceeași clipă Ion Burdea-Niculești fu rușinat de ceia ce săvârșise. Nu lovise niciodată un om. Fusese întotdeauna destul să-i împietrească dintr'o singură privire. Iar acum ajunsese și la aceasta. Ceva se prăbușea tot mai repede în el: „Tu as une sale gueule... Tu ferais mieux de te soigner.”

Sluga culese capătul țigării de jos, fără să ridice ochii la el. Văzu cum îi tremură mâna. Cum obrazul se dogorea de urma degetelor.

— Ține! rosti cu glas aproape rugător, desfăcând portbiletul și întinzându-i o hârtie de bancă.

Omul tot nu ridică ochii, continuând să orânduiască jilțurile în jurul meselor.

— Ia aceasta... Ascultă! Nici eu nu știu cum... Ia aceasta și uită...

Servitorul începu să lustruiească îndesat, cu șervetul, o scrumieră nichelată. Era mai nedumerit de ceia ce se întâmpla acum, decât de palma venită din senin. Ar fi luat hârtia (trăsese cu coada ochiului și știa că e de cinci sute) dar nu se încumeta. Dacă Ion Burdea-Niculești ar fi întors capul, ori ar fi aruncat bancnota pe marginea mesei, ar mistuit-o într'o clipă, îngânând o mulțumire oarecare. Dar celălalt îl privea țintă, cu ochii lui cenușii, reci și bolnavi. Iar fiindcă sub această privire nu putea primi banii fără umilință, servitorul simți dilatându-se în el o nemărginită mândrie pentru atâta demnitate omenească de câtă se descoperise capabil: — «S'o știe și ăla! O palmă nu se cumpără cu bani!» Și continua să frece scrumiera cu metalul încălzit între degete.

— Ascultă omule!... Înțelege odată... A fost un moment de enervare... Nu trebuie...

Ion Burdea-Niculești nu și recunoaștea glasul. Se compătinea pentru cele ce făcea, dar o putere mai tare ca el nu-l lăsa să se desprindă de acolo, îi dicta cuvintele care-i scârbeau buzele. Pusese mâna înmănușată pe umărul omului, implorând:

— Uite... Poate ai casă grea, copii... Suntem oameni...

Tresări, întorcându-se, fiindcă auzise pași. Secretarul, în prag, aștepta cu servieta subsuoară, privind încremenit de mirare. Atunci Ion Burdea-Niculești își desprinse mâna de pe umărul slugii. Incruntă sprincenile subțiri și schimbă glasul, redevenit deodată tăios și fără îndurare:

— Să-i faci imediat socoteala și să-l concedieze!.. Auzi? Imediat! Nu tolerez o braznici aci. A devenit clubul un han, o infecție...

Servitorul holbă ochii în care se stinse brusc jovialitatea naivă dintotdeauna. Acum stătu zugrăvită în bulbii lărgiți, cea mai desăvârșită stupoare. Ii era dat să vadă în ziua aceia numai întâmplări care treceau puterea înțelegerii lui. Dar secretarul se înclină. Așa da, își recunoștea patronul.

Și plecă să transmită ordinul de concediere.

În biroul cu biblioteca masivă și neagră, împresurat de rafturile cărților cu legătura neagră de piele, în fața bustului de bronz cu piedestalul negru, Ion Burdea-Niculesți cu ceafa rezemată de spătarul elastic al fotoliului, privea un punct nevăzut în perete. Erau toate luminile aprinse, iar la masă nici o foaie de hârtie nu mai aștepta calculele complicate din tomurile lui Weierstrass și Poincaré. Creioanele fin ascuțite, rămăseseră de multă vreme neclintite în cupa de cristal. În încăpere, cu cheia răsucită, se aflau închiși după miez de noapte, singuri, numai omul și umbra lui.

Umbra docil culcată la picioare, ca un câine ghemuit înaintea stăpânului. Fotoliul era astfel întors cu spatele la lumini, încât Ion Burdea-Niculesți, o avea înaintea domesticității și veșnic sub privegherea ochilor. Între amândoi se deschidea un armistițiu. Nu mai aci, și numai acum, când rumaora orașului se oprea înăbușită în draperiile compacte.

Nu s'ar fi putut spune dacă omul își păzea umbra sau umbra își păzea omul.

Dar acum Ion Burdea-Niculesți o știa înbunată, renunțând la el, așteptându-l ca în fiecare noapte să pirotească între brațele jâlțului, până când în toată figura osoasă se săpau cute amare. Căci armistițiul dura numai cu acest preț. Ion Burdea-Niculesți, se închidea în birou, după miezul nopții, priveghiind de umbra atentă să-și amintească.

Umbra îl aștepta, răbdătoare, neclintită și enigmatică. Indată ce avea să se miște, pornea și dansa să-i joace în jur, dansul satanic. Și atunci totul redevenea chinuitor și absurd.

Așa, umbra i se culcă la picioare prefăcându-se că l-a uitat: „Uite, ești liber. Desiră-ți oasele degetelor pe brațele fotoliului... Lasă pleoapele sbârcite să acopere jumătate din privire. Și privește înlăuntru... Eu aștept“.

Tăcerea se căsca nefirescă în clădirea deșertă. Omul se înfiora de singurătatea pe care toată viața o căutase, ca să rămână întreg și puternic. Ar fi tresăltat de bucurie să audă un pas cunoscut, străbătând ușor camerile goale. Să aștepte o mână prietenoasă care să-i alunge cu o atingere bună pe frunte, gândul rozând cuibărit înlăuntru ca un vierme. Pașii nu se auzeau, mâna n'avea de unde să vină. Era cum se voise, numai el singur. Și umbra, așteptând.

Acum o înțelegea de ce îl alungă toată ziua, desfigurându-i grotesc fiecare mișcare, răzându-și de gravitatea actelor lui care deveneau îndată desarticulate și rizibile, ținându-i calea ori călcându-i pe urmă, mereu nedespărțită, prezentă și atentă. Il urmărea ca să-l aducă aci. Să-l ținuiască în fiecare noapte în scaunul de piele și să-l silească să măsoare toată zădărnicia minciunei pentru care a trăit. Iar totul apărea deodată, înfricoșător și ireparabil.

Omul piroteca cu bărbia în piept. Amintiri vechi de tot, se amestecau confuz cu întâmplări de eri. Și ciudaț, ca într'un benoclu când întors, când privit prin capătul bun, ceia ce socotise întotdeauna de nemăsurată însemnătate, devenea derizoriu și fără importanță, iar ceia ce-i păruse amănunt trecător, de mult uitat, creștea monstruos ca acele plante stranii, care germinează dintr'un singur grăunte în palma fachirilor și în câte-va clipe înăbușe cerul.

Mâna uscată netezea brațul elastic al fotoliului. Atingerea pielii lucioase era desagreadabilă. Totuși îi amintea ceva uitat, ceva pierdut. Da, acum se lămurește precis... O senzație care învie deodată în carnea lui veștedă. În ziua când Mara, l-a rugat să-i țină o clipă umbrela. Nu îndrăznise încă să-i prindă brațul, nu-i cunoștea sărutul umed și proaspăt. Luase umbrela și simțise în mâner, căldura transmisă din mâna Marei. Fusesse ca o înfinitate voluptoasă în care întâia dată pătrundea. Când Mara, i-a cerut umbrela îndărăt, s'a despărțit cu părere de rău. „Mai las-o o clipă!“ a rugat-o. Și Mara l'a privit surprinsă. Cu ochii aceia, castanii cu fire de aur, în care nu era nimic alt decât vioiciune, sinceritate și ceva ca o reverie vagă și dulce, poate un presentiment îndată risipit.

Tot așa erau ochii copilului. I-a văzut bine, de două ori. Ochi cu fire de aur, sub fruntea bombată, care-i dădea o înfățișare de atenție răbdătoare și blândă. Nici nu știe cum se numea. Era copilul lui și nu știe cum se numea. Era copilul lui și nu știe cum s'a numit. Avea bucle ca un paj — ar fi fost astăzi de câți ani? Ar fi crescut înalt și elastic ca Mara, așa cum o privise în ultima zi, când era întoarsă cu fața spre fereastră să-și ascundă lacrimile, iar pentru el era deja ștearsă din memorie, ca și cum n'ar mai fi fost decât o umbră fără viață a ceea ce...

Unghile scortoase se înfingeau în pielea mobilei și tăcerea începea să-i aue în urechi,

ca într'un ghioc. Ce cald i-ar suna acum un glas, să-l cheme cineva pe nume: — „Ioane, e târziu... Sfârșește odată!”

Ioane! Lui nu i-a mai spus nimeni pe nume, de-atunci. Mara și Atanasie au fost cei din urmă. Chiar glasul lui Atanasie și râsul lui de capră: hehe hehe! i-ar suna poate prietenos. Nu. De râsul acela s'ar teme acum, și de om, să-l vadă apărând ca un strigoiu al trecutului, în jălful din față, netezindu-și bărbița roșcată de capră și începând: „Hehe! hehe! Așa dar Ioane, pentru aceasta au fost toate? Și renunțările și cruzimile tale, toate... Ca să te găsească aici? Și în această plăcută tovărășie?” — ar arăta behăind, umbra culcată la picioarele scaunului.

„Ioane!” Intre el și ceilalți, s'a pus de atâta vreme atâta distanță, încât nimeni nu și-a mai îngăduit să-l cheme ca pe orice muritor, care are un nume pentru desmiertare și intimitate. Cecil i-a spus de la început: — Jean! I-a trebuit mult timp să se deprindă. Il chema și nu-i răspundea. I se părea întotdeauna că e vorba de altul. Jean! — cu glasul acela afectat, care n'a adus nici odată căldură și apropiere între dâșii...

Ciudat! Nici nu și-o mai poate închipui. Parcă nici n'au fost împreună zece ani, zi de zi în încăperile acestea întotdeauna reci și solemne, față în față, la aceeași masă. Închide ochii, și nu-i apare decât o pălărie, o toaletă decoltată de seară — demodate toate, ca într'un album cu gravuri de costume desuete și puțin ridicole, ca toate vestimentele după ce nu se mai poartă. Atât, un manechin pentru haine! Nici ochii nu și-i mai amintește, totul s'a șters, numai sunetul glasului mai durează antipatic și afectat: Jean. Jean!...

Pe când ochii Marei din ce în ce mai halucinant de lămurit își tremură firele aurii din pupilă, și toată mlădierea trupului subțire, cu umerii mici și cu svelteța androgină de adolescent, toate capătă viață ca o fantomă întoarsă foarte de departe, apropiată mereu, aci în față, trecând prin ziduri să-l compătimească pentru singurătatea, lui înfricoșătoare, de om puternic care și-a plantat inimă aspră de piatră sub coaste, să nu cunoască nici o înduioșare, nici o slăbiciune și nici o șovăială.

— Hehe! Hehe! Și pentru ce toate aceste, Ioane?

Cum ar behăi râsul nesuferit al lui Atanasie, și cum l-ar privi neîndurat ochii aceia bulbucăți și sticloși, neîndurat și curios, ca pe-un șoarece prins sub globul aparatului de făcut vidul.

— Hehe! Hehe!..

Aude chiar glasul. A început să audă glasuri care nu sunt. E foarte târziu. Ar putea să se culce. Acum chiar umbra e ostenită și-l lasă... Are să se înalțe odată cu el, și are să-l urmeze fără nici un gând rău. Până mâine nu mai vrea nimic de la dâșul. E foarte târziu. I s'a părut că umbra i-a făcut semn și a pornit ea, înainte.

— Ascultă. Lasă acestea și privește mai bine ce încântătoare e Șoseaua, acum, înainte de asfințitul soarelui.

Vorbind, Ion Burdea-Niculești pusese mâna osoasă pe genunchiul secretarului. Mașina închisă săgeta fășiind ușor înaintea altor mașini, pe sub teii cu frunzișul străpuns de razele oblice ale apusului.

Secretarul închise servieta cu părere de rău și încercă să descopere o desfătare în priveliștea automobilelor și trăsurilor, gonind în două rânduri, spre rondul ultim. Dar nu găsea nici o încântare. Oameni vânturându-și timpul fără nici un scop, femei arătându-și toalete în răsfăț, copii și câini, vietăți care nu știu pentru ce trăiesc și nici nu sunt torturați de nici o întrebare; lume deșartă. Și în ghiosdan atâtea hârtii așteptau soluții cari nu îngăduiau întârziere!

— Mă gândesc că ești tânăr de tot... Poate ai ceva mai bun de făcut cu timpul. La vârsta aceasta nu e o plăcere să fii tovărășie unui bătrân posac ca mine.

Vocea lui Ion Burdea Niculești, era stinsă și blândă. Vorbind, nu privea în ochi. Poate nu vedea nici vertiginoasa perindare a vehiculelor. Poate zărea așa neclintit, ceva foarte îndepărtat acum, pierdut în încețarea timpului. Căci pe buzele uscate, flutura un surâs trist și îmbunat, pe care nimeni nu i-l cunoscuse vreodată.

Secretarul apăsa pe genunchi, geanta tixită de hârtii. Nu înțelegea. Ridică ochii să privească la patron, vinovat: Săvârșise ceva rău? Nu era gata în orice clipă să execute tot ce i se cerea, înainte încă de a i se cere! N'o dovedise îndestul?

— Ești tânăr și nu înțelegi încă... Sunt ceasuri pe care nu trebuie să le pierzi, nu se întorc... continuă Ion Burdea-Niculești, uitând țigara stinsă între degete.

— Dar nici nu le pierd, maestre. Am ajuns să storc tot ce pot da cele șaiszeci de minute ale unui ceas, roști cu încredere secretarul, apăsând cu podul palmei servieta, unde stătea dovada că nu risipește nimic din timpul atât de prețios.

— Hehe! Hehe!

Ion Burdea-Niculești se opri, descoperind că a râs cu glasul lui Atanasie.

Tuși să alunge glasul străin, și numai după un timp, continuă:

— Nu ne înțelegem, tinere... Am pierdut de mult cuvintele pentru astfel de gânduri. Cuvintele mele sunt numai pentru noțiuni precise. Și viața mai are, mai cere, altceva... Noțiunile precise și sistemele sunt născocirea noastră. Construcțiile logice nu sunt viață. Viața e continuă, mobilă, fluidă, nu poate fi comprimată într'un concept. Eroarea noastră e o că credem atât de micșorată să încapă într'o sistem. Eroare ireparabilă. Când o descoperi e prea târziu. Dumneata te afli la o vârstă când pentru toate ai o teorie și un sistem: pentru viață, pentru iubire, pentru prietenie.. Iar cu ele îți falsifici viața. Ucizi în ea tot ce e neprevăzut și divin... Lasă ghiozdanul acesta cu hârtii inutile și mergi de săvârșește toate prostiile adorabile ale vârstei dumitale. După aceea numai, dacă mai ai poftă, întoarce-te. Dar cât mai târziu. Ai întotdeauna timp. Pentru aceasta niciodată nu e prea târziu...

„Vrea să mă concedieze și pe mine“ — gândi secretarul, bănuind în cuvintele patronului o intenție batjocoritoare. În obrazul tânăr și în ochii osteniți de munca nopților, se săpă mahnire pentru atâta nedreptate. „Cu ce m'am făcut vinovat? Niciodată n'am greșit nimic, n'am întârziat nimic. Totul în faptele mele e măsurat și prevăzut. I-am fost credincios ca un câine. Și acum nu mai are nevoie de mine. Mă alungă. Imi sdrobește cariera tocmai când...“

— Hehe! Hehe!

A râs el, ori altcineva în gâttejul lui Ion Burdea-Niculești? Și ca să nu mai audă râsul acela, tace. Așa i s'a întâmplat întotdeauna când a încercat să rostească tot ce-l devora înlăuntru. Toți l'au privit nedumeriți, au bănuit că-și bate joc, n'au găsit altceva decât un surâs nehotărît și silnic. Așa cu Sache Algiu, care a început îndată să se vaete de ficatul lui, pipăindu-și nasul moale de cocă. Așa cu tânărul acesta de alături, care-și strânge cu amândouă mâinile ghiozdanul cu terfeloage, ca cine știe ce neprețuită comoară. Numai Tudoriță Stârcu, poate ar înțelege și i-ar pune mâna frățește pe umăr, robustă, ca o îmbărbătare care-ți comunică viață. Dar el e departe acum, nu mai dă nici un semn; a trântit ușile și a plecat — nu admite! Atâta om se aflase lângă el, într'adevăr om, și l-a alungat.

Pe fața uscată a lui Ion Burdea-Niculești, lumina bună de adineauri, s'a stins ca din obrazul unui convalescent, din nou cuprins de frica boalei. Poate fiindcă soarele a coborât mai jos, poate fiindcă din nou și-a amintit prezența umbrei de jos. Cât a vorbit, uitase. Acum ochii sunt atrași iarăși alături, unde umbra lungită peste măsură e retezată de roți, isbită în trunchiurile teilor, călcată în picioare, sdrobită de copitele cailor. Pentru aceasta acuși are să-i plătească — când se vor opri, și va începe ea să-i danseze împrejur, să paralizeze și să-și rădă de tot ce încearcă să facă.

A lăsat mașina să se întoarcă singură, numai cu secretarul și ghiozdanul lui plin de hârtii. El pășește încet, sub teii cu mirosul amețitor. În lumina becurilor, frunzele au înfățișare artificială, sânt albastre, decupate în zinc. Pe o bancă o pereche. Pe lângă el a trecut alta. Nici nu l-au văzut. Erau strânși și se priveau în ochi cu lăcomie: dispăruse tot în jurul lor. Un vânt cald clatină voluptuos frunzele. Seara e ferbinte și parfumată, ca o seră cu atmosfera umedă, unde se fecundează florile. Și toți pășesc elastic, în mers au unduieri de îmbrățișare: e sigur că după ce-au trecut de el își caută buzele. Poate nici nu-l observă. Un domn bătrân care-și poarta umbra deșirată după el.

Domnul bătrân s'a oprit. Netezește părul mătăsos al unui copil. Copilul surâde fricos. Se smulge și fuge — l'a strigat cineva. „Ți-am spus că n'ai voie să vorbești cu streini!“ muștră un glas de contraltă, pe bancă.— „N'am vorbit, maman! M'a oprit, nu știu ce vrea... Era un domn bătrân ca bunicul, un domn bun“.

Domnul bătrân e departe. In palma uscată durează senzație atingerei mătăsoase și calde, ca o desmierdare, da, exact ca senzația de atunci, când mânerul umbrelei i-a transmis întâia oară căldura din mâna Marei. Și umbra îl târâie după ea. Știe unde-l duce. In fiecare seară, acolo... Din când în când, Ion Burdea-Niculești se întoarce să vadă dacă nu-l observă cineva. Atunci și umbra întoarce capul și așteaptă. „Haide odată, e târziu“.

Locul e întunecos și buruienile împrăștie miros greu, coapte de arșița de peste zi. Sunt movili de pietre, împrejmuirea provizorie de sârmă ghimpată e ruptă, gunoaietele își dospesc duhoarea. Fuge un câine speriat, mârâind cu dinții rânjiți. In fiecare seară se oprește aci, dă târcoale, ca un strigoi întors. Acolo erau straturile, aci poteca unde se juca întotdeauna copilul Marei. Copilul lui. Avea ochi ca fire de aur ca ochii Marei, i-a văzut bine, de aproape, de două ori. Ochi în care râsul se oprea brusc în mijlocul joacei, cu tristețea precoce a unui presentiment. Și nici nu știe cum s'a numit. O creangă se clatină. A fâlșăit cu aripi moi o pasăre de noapte. O pasăre de cobe. Iar umbra lui s'a urcat pe bulgării de piatră și moloz. îl chiamă acolo. A întors capul să vadă încă odată dacă nu e cineva. Strada e pustie și luminile becurilor clipesc palide. Sus atâtea stele!.. Cerul atât de adânc și albastru! Pasărea a fâlșăit iar cu aripile moi. S'a întors pe aceeași creangă și privește cu ochi fosforescenți. Ce dureros, ca într'o rană, îi pătrunde în piept aerul capitos al nopții!.. Ar pleca, să doarmă, să uite; sertarul e plin de medicamente care aduc somn adânc, fără nici un vis, de mort. Dar nu poate pleca. Umbra e aci, îl așteaptă, nu-i dă voie. S'a urcat și îl chiamă după ea, acolo sub prunul cu crengile strâmbе, de unde pasărea de noapte îl hipnotizează cu ochi fosforescenți.

In dimineața vânăta, casele dorm încă, enigmatice, cu stolurile trase. Nici o țipenie. Numai vrăbiile s'au deșteptat și așteaptă soarele, cu larmă sonoră de prund alb care-ar fi aruncat pe-o placă de marmoră. Nici o țipenie. Chiar gardistul nu s'a trezit încă, în bucătăria casei înalte, cu grilaj verde. Pe turla bisericei, cea dintâi rază a poleit crucea. Acuși va incendia ferestrele și toate se vor deschide ca la un semn; orașul deslegat de vrajă va începe larma lui cea de toate zilele. Acuma e încă tăcere nefirească.

Din capătul străzii, s'a și mișcat oarecel care se deșteaptă mai de dimineață ca să ajungă mai departe? Nu încă. E numai un bețiv. Acelaș înaintează cu pași ciătinați; înconjură stâlpii de schijă, salută și vorbește singur. E cu mustățile pleoștite, cu ochii aproape închiși, între degete ține o țigare frântă, o scapă, o ridică și iar înaintează împleticindu-se. A zărit o bancă. Mai mult cade, decât se așează pe ea... Dormitează o clipă, tresare. I-a scăpat din nou țigarea. Ii face somn cu degetele. Poate așteaptă să vină singură la el; o chiamă atât de duios!... Și nu ridică ochii la locul viran din față. Dacă i-ar ridica, o privește plină de spaimă i-ar risipi deodată aburii turburi ai vinului... Acum soarele a ridicat geana peste case. Și in prunul cu crăngile strâmbе atârână un om. Un om cu limba lungită și neagră, strâmbându-se la cer. Cu tălpile despărțite de pământ și despărțit înșfârșit de umbra care-i stă jos, căzută, ca o haină lepădată. Un om care a scăpat pentru totdeauna de umbra lui.

Bețivul a izbutit să ridice țigarea. O răsuțește între degete, privind-o cu desgușt. Nu trece nimeni să-i dea foc. O aruncă Somnoros, repetă cleios, printre sughițuri:

— Josss guvernul!

Dar strigătul sună în dimineața vânăta și deșartă fără convingere, ca un ritual lipsit de sens, repetat mecanic dintr'o veche amintire, de ultimul supravețuitor al unei rase dispărute.

Pe măsură ce soarele se înalță, umbra, ea vie încă, se apropie tiptil de picioarele omului. Se târâie pe pământul grunzuros, în spini—dar nu le va mai atinge niciodată. Și de aceia poate, eliberat, cu bucurie plină de spaimă, omul își strâmbă limba la cer.

C R O N I C I

IDEI, OAMENI & FAPTE

IN MEMORIA IGENEI FLORU

STATEA așa dar scris în stelele cu care poezii întrețin un misterios contact, că vieța Igenei Floru se va sfârși atât de timpuriu, încât căile mai departe ale camaraderiei noastre de literați și de studioși se desfășoară acum prin pustiite peisagii, sub semnele marei singurătăți. Noaptea acestui frumos anotimp se boltesc albastre, umbrele se adună în puternice parapete; trecem prin cărări înflorite, dar deodată luăm seama că vorbim nebunește cu adierile molatice ale verii, căci tovarășul nostru s'a răslețit și nu

e. Amarnic ne muștrăm că n'am știut ceti mai bine printre lungile gene și că n'am putut prinde și ultima șoaptă a aceluia glas melodios. Era doar însemnată acolo și încă dela începutul timpurilor, porunca nemiloasă care ne încovoiaie astăzi. Pământului ce să-i spunem? Vuetului ce să-i răspundem? Dar întindem mâna către înțeleptul bătrân, către bunul nostru profesor și-i cerșim o cât de mică parte din încredințatul talant al durerii...

TUDOR VIANU

FASCISM ȘI CULTURĂ

CAND se vor răscoli originea spirituale — cele adevărate — ale acestei de-a treia Renaștere italiană, se va vedea cât de vastă a fost contribuția literaturii la determinarea mișcării. De fapt prin Pascoli, prin Carducci, dar mai ales prin D'Annunzio — (de ce nu și prin Papini?) Romantismul n'a încetat de-a trăi în Italia până în zilele noastre. Iar „Romantism” în Italia, a însemnat mai mult ca oriunde punerea literaturii în slujba realizărilor practice. Renașterea politică a Italiei, în decursul veacului al XIX-lea, este opera Romanticilor săi, după cum eeeace este tendința etico-romantică în scrisul și fapta lui Carducci ori a lui D'Annunzio, a menținut nestins avântul patriotic în sufletul italian contemporan.

În spirit, în formă, chiar în mijloacele de realizare. Mussolini a transpus, în mare, inițiativa patriotică a poetului D'Annunzio, animator în tranșee și legionar la Fiume.

Nu mai puțin datorește mișcarea fascistă de azi mișcării spiritualiste, menținută în cadrul literaturii militante, trezită îndată după 1900, de gruparea tinerească din jurul revistei „La Voce”

din Florența (rămasă până azi centul de seamă al Fascismului), în fruntea căreia se găseau tinerii Papini, Prezzolini, Soffici, Vailati, Morselli, folosind mijloacele tinerilor fasciști de azi, pentru atingerea unui scop identic: afirmarea supremației italiene, prin demonstrarea violentă a acestei supremații, începând cu propriul public. De fapt, iată o idee care-a însuflețit pe toți marii Romantici italieni și care stă la baza întregii lor concepțiuni politice.

Reluată de „vocieni”, această idee s'a limitat la limpezirea conștiinței literare a Italiei și la îndrumarea ei spre convingerea elocvent susținută că spiritul italic reprezintă de fapt întreaga civilizație a Europei. Prima revistă a grupării florentine s'a numit „Leonardo”. Acest titlu însemna un demonstrativ program în această direcție.

Mussolini, a apărut și el o clipă printre colaboratorii primei reviste. Dacă nu și-a înscris numele în lista fruntașilor, în schimb și-a făcut întreaga educație pragmatistă acolo. Este din generația lui Papini, lui Prezzolini, lui Vailati și a lui Corradini. Fără experiența revistei „Voce” și

„Leonardo”, nu mi-l explic, nu-mi explic izbânda sa, mai ales popularitatea.

După câți-va ani Papini, s'a apropiat de mișcarea futuristă, importată din Franța de Soffici și de Marinetti, cari debutară ca scriitori francezi, la Paris.

Înainte a culturii italiene, stereotipată prin existența unui verism secătuit, leșuită de poezia sură a „Crepuscularilor” intimiști, neputințioasă în fața fenomenului dannunzian, — se deschideau noi perspective de reînnoire. Futurismului și Expresionismului îi datorește evoluarea spre pirandellismul de astăzi, fără ca prin această adaptare să fi abdicat dela unele aspecte fundamentale, stabile.

Tot dinamismul care caracterizează mult discutatul marinettism, s'a filtrat discret dar insistent în conștiința tineretului italian, accelerând ritmul manifestărilor ei practice și spirituale, până la ivirea Fascismului, în decursul procesului afirmării sale, mai ales.

Nimeni, nici Mussolini, nici susținătorii săi, n'au desmintit pe Marinetti, atunci când a declarat fățiș că „adevăratul părinte al Fascismului” el este! Această afirmație micșora totuși meritele Duceului și desmintirea ei — dacă ar fi fost cu puțință — n'ar fi displăcut nimănui.

Dar Benedetto Croce, dar Giovanni Gentile?

Cel dintâi, retras în biblioteca lui din Napoli, nu mai ia parte activă la viața publică a Italiei, deși a dat mult sprijin guvernelor trecute, astăzi eclipsate de Fascism. Acest lucru nu-i micșorează întru nimic meritul de-a fi pus bazele acelei filosofii idealiste, care a mântuit în sfârșit Italia de excesele materialismului de tipul Lombroso-Ardigo-Ferri. Vedeți cu puțință afirmarea idealismului fascist fără această descătușare? Uitați oare ce profund înrădăcinată era doctrina materialistă în Italia pe la 1900? Pe ea se întemeia și s'a manifestat acut, marxismul italian. Din ea subsistă, și prin Fascism, partea de respect acordată realităților imediate, care se leagă, de altfel, de o caracteristică fundamentală a spiritului italian.

Gentile este o derivație a lui Croce și totodată, creatorul sistemului de „idealism activ” care tinde a fi, mâine, conștiința filosofică a Fascismului de azi. Sprijinul dat lui Mussolini de cugetătorul sicilian, nu poate fi insultat — cum s'ar crede — de bănuiala oportunismului calculat.

Și mai mult ar trebui să stăruiesc asupra le-

găturilor dintre D'Annunzio și Mussolini, dacă nu mi s'ar părea prea grea sarcina de-a dovedi publicului nostru că Poetul din Gardone nu este numai autorul „Focului”, al „Cetății moarte” ori al „Triumfului morții”. Ducând mai departe inspirația patriotic-romantică a lui Carducci, D'Annunzio a rămas până azi poetul național al Italiei, prin inspirația sa patriotică dar și prin nesfârșite acte care-i îmbogățesc biografia.

Purtarea lui în timpul celui din urmă războiu (care s'ar putea să fie „războiul lui”), a venit, desigur, și la cunoștința noastră. Dar trebuia să fi trăit alături de Italiani, imediat după încheierea păcii; să fi trăit cu ei desamăgirea acestei păci; să fi simțit în mijlocul lor avântul cu care secondau, de departe și de aproape, încăpățănarea „Comandantului” de-a salva Fiume (simbolul postum al iridentei seculare), pentru ca să-ți dai seama că fapta Poetului a dat naștere entuziasmului naționalist și a îngăduit încadrarea lui în Fascismul lui Mussolini, ajutat — drept este — și prin falimentul experienței comuniste.

Iată o explicație, prin istorie culturală, a succesului și dăinuirii lui Mussolini, încadrarea acestui „fenomen” în complexul de fenomene care au caracterizat viața Italiei dela 1900 până astăzi. Explicație menită să îngăduie o alta, mai serioasă, a acestui „fenomen”, privit aproape numai sub aspectul său politic. Cei ce n'ar voi să-i acorde valabilitatea la care aspiră, gândească-se o clipă la importanța mișcării „semănătoriste”, când a fost vorba să se ajungă la emanciparea țăranimii noastre și la consfințirea dreptului de proprietate asupra pământului pe care-l muncește.

Mussolini nu-și reneagă origina, nu-și uită prietenii și înaintașii. Nu este un acultural. Din potrivă. În măsura în care simte că trebuie s'o facă dă toată atenția inițiativelor culturale, menite — iarăși! — să ridice prestigiul țării sale, în restul lumii. Nu face totuși prea mult? Dar nici odată în Italia, oficialitatea n'a înțeles să biurocratizeze cultura.

Mussolini a luat, de curând, inițiativa înființării unei „Academii Italiene”. Prerogativele, nebănuite de mari, acordate viitorilor membri (D'Annunzio va fi în frunte), dovedesc caldă lui venerațiune pentru acele spirite luminate care i-au călăuzit primii pași și-i secondează astăzi opera de afirmare vehementă a spiritului italic în lume.

M. MARCU

EXPLICAREA SUPRAREALISMULUI

AM urmărit, rând pe rând, natura fenomenului suprarealist, sfera lui de întindere, discuția care voiește să-l întemeieze; ne mai rămâne să arătăm acum raportul acestei noi estetice cu directivele vieții — și culturii¹⁾. Din această considerare sintetică se va lămurii și atitudinea noastră față de directivele epocii — și în consecință, față de stilul actual. (Stilul, ca formă manifestată a spiritului unei culturi, nu în sensul de particularitate tehnic-artistică). De aceea — vom

împlini o schimbare. De unde, până aci am procedat prin individualizare, ne rămâne acum să căutăm, dintr'o privire cât mai generală, a cuprinde în cât mai largi linii, complexul cultural. Scopul: să ne lămurim — cum a fost posibilă apariția unei doctrine și-a unor realizări ca ale suprarealismului. Nu e vorba să indicăm în întregul lor mecanism cauzele, ci să refacem în câteva trăsături, circumstanțele; să schițăm linia influențelor și a determinativelor ipotetice, în faptele coexistente ale timpului.

Intrucât privește înțelegerea suprarealismului, credem că prezintă o mai accentuată importanță

1) Extras din partea finală a conferinței ținută la 22 Noemb. 1925, în amfiteatrul „Fundăței Regele Carol”.

considerarea lui pe acest plan— *al filozofiei culturii*. Căci, dacă producțiile lui artistice rămân până acum atât de dezarticulate, fenomenul cultural pe care îl constituie ni se pare de un mare interes. Intr'adevăr, cum să ne explicăm acest monstru? Incercarea suprarealismului — continuând pe aceea a dadaismului — de-a suprima gândirea coerentă, nu ar putea fi prea bine cel mai sigur simptom al morții unei civilizații, așa cum a prevestit-o tragic cucuvaia Spengler? Suntem la un sfârșit de epocă? Mai putem oare spera la un renaștere? Bucuriile existenței noastre, și sbuciumul nostru actual sunt ele: — bucuriile și sbuciumul unui muribund?

Iată-ne deci cercetători în drumul evoluției, spre a regăsi antecedentele acestui cult absolut al eului, redus la jocurile fanteziste ale unui inconștient elementar.

Pentru a împlini scopul nostru, nu vom simți nevoia de-a urca până la Luther, Descartes, Rousseau — așa cum o face Maritain, care încearcă prin loviturile de berbec, nu lipsite uneori de haz, să dărîme casa timpului nou; nu vom urca până la Leibnitz, cel cu monada, și pentru, care totul este diferit în natură; cu atât mai mult nu vom pleca alături de Seillieue, care ne va duce mult prea departe, până la Platon, — și poate nu fără de-o confuzie: între „romantic” și „pasional”. Ci, vom indica, în prin loc, pentru deslușire, *prefacerea mentalității, a stării interioare prin faptul modern al științei și al tehnicii*, care nu puțin contribuie la formarea individualismului contemporan.

Este de netăgăduit această crescândă influență: o observație curentă recunoaște că descoperirile tehnice au provocat cosmopolitismul relațiilor; au transformat intuiția de timp prin viteza de deplasare — tren, automobil, aeroplan—; au oferit omului posibilitatea unei mai vaste experiențe, unei mai mari întinderi de acțiune și vibrație.

Dar aceste consecințe, venite din exterior mai mult, dela mașini, dela evenimente materiale, nu avură poate o influență așa de accentuată, precum o avu intuirea spiritului științific însuș, care provoacă aceste transformări. Atitudinea științifică înlătură, una după alta, pe aproape toate vechile idolatrii. Ea deprinse cu curajul, pe care îl practica în investigațiile ei; cu independența, pe care o dovedea în interpretările ei. Savantul modern, odată aflat în stăpânirea unei astfel de nemaiutilizate metode, încearcă să o generalizeze în aplicările-i, iar contemporanii, aduși la cunoașterea unor noi secrete, își făuriră, numai decât, obiecte pentru și mai mari dorințe.

Toate vechile îndrăsneli trecură, treptat, pe sub ochii analitici cu microscopul, ai omului de știință, și multe din ele au ajuns azi banalități. Bănueli, cari se păreau până în ultima vreme simple basme, își găsesc, științific, întemeierea. Nu citez decât un caz, recent: un savant francez, d. Maignon, vine să justifice într'o lucrare de curând apărută „L'influence des saisons” — vechile credințe ale astrologilor: în influența astrelor asupra variațiilor de sănătate și boală. Pe baze experimentale, d. Maignon a constatat că intensitatea respirației nu variază în funcție inversă cu temperatura exterioară. Nu în momentul cel mai friguros sunt combustțiile mai pu-

ternice; curba semnaleză dimpotrivă, un minimum în Ianuarie, Februarie—Iulie și August. Cele două maxime prin care trece consumarea oxigenului coincid, de fapt, altor perioade: primăvara și toamna. Cauza, după d. Maignon, stă în radiațiile speciale emanând dela soare și dela alte astre; radiații, cari se găsesc în mai mare abundență în anumite momente ale revoluției terestre — adică primăvara și toamna. Sub influența unor variații siderale, necunoscute încă, se constată însă experimental, că aceste radiații sunt mult mai puternice în unii ani, mult mai slabe într'alții — determinând o serie întreagă de schimbări în viața organismelor.

* * *

Fenomenul corespunzător individualismului științific, datorit stăpânirii numerice a relaționalului, este *individualismul artistic*; dacă savantul vremilor noastre crește în independență printr'un apartaj metodic, artistul vremilor noue voi să cucerească lumea prin *intuiție*. Intuiția, al cărei conținut nu se diferenciază prea mult pentru artist de *revelație*, când se raporta în interior, ori de *impresie*, când se raporta în afară, fu procedeul suprem al alchimiei de culori, linii, cuvinte. Față de evenimentul naturalist, care se rezuma de cele mai adeseori într'un registru de fapte diverse și locuri comune, se produse atunci reacția: impresionistă-simbolistă. Dar dacă impresionismul rămase fragmentar și frivol, — artistul nemaivoid să vadă în obiect decât o schiță, cât mai „impresionantă” — simbolismul reuși să intensifice sensibilitatea, să capteze din ritmul interior. Baudelaire, liber ca Satan, se complăcu în cântarea ameițitoare a vișului. Verlaine reduce personalitatea la o nesfârșită alunecare muzicală. Magul poeziei pure, Mallarmé abstrase emoția în formule cari rămăseră totuși fluide. Rimbaud, pe care geniile îl incununară cu precocitate, multiplică suprafețele eului, și din experiența lui, de capitală însemnătate, conținuturi proaspete, de neprevăzut, fură aduse în magazinele conștientului. Pe acest copil-excepție, cu simțurile ascuțite ca o limbă de șarpe, criticul Thibaudet îl consideră, în articolul citat — Du Surréalisme — drept cel mai de seamă și mai apropiat precursor al întregului curent *neoromantic*, căruia îi subsumează și pe suprarealiști. Căci nimeni până la el, nu știuse să se strecoare cu o așa de svelță precizie, prin subsolurile eului; și nu îndrăsnise să facă din lumea sa — singura lume cu putință.

Autorul „Iluminațiilor” nu se îndrepta însă singur către noua stea. Pe drumuri apropiate călătorea și misticul Nouveau și neastâmpăratul Lautreamont, — care își subție viața reală în reverie, după cum o mărturisesc „Les chants de Maldoror”.

Intre timp, expansia literaturii ruse mări neliniștea și complexitatea, contribuind la formarea structurii omului nou; nu odată a fost amintit, în privința aceasta, tipul lui Stavroghin, din „Posedații”. Iar literaturile nordice aduseră: cu Ibsen, individualismul moral, autoritar până la agresiv, iscusit concentrat într'o neuitată colecție de „eroi”: Nora, Gregers din „Rața sălbatică”, rigidul Brand; — cu Strindberg, o lume de teroare, obsesie și demență.

Sosit poate nu numai pentru a mări sbuciumul vieții, Nietzsche, anunță atunci, prin mari

strigăte de alarmă: pe Supraom! „Pretutindeni unde-i pericol, sunt pe-acolo; atunci ies din pământ”.

Format sub directă influență nietzscheiană, cu un patos disimulat veni Gide, imoralistul, sălbatic și refractar, reprezentantul cel mai autentic al atitudinii noue, de zădărniciere și descompunere: figură, cu zâmbetul falsificat — și trup, sub largă pelerină, cu un picior de țap.

Într'un astfel de cadru se constituie bergsonianul: filozofia calitativului, a neconținutei schimbări; ceea ce ne face să nu-l socotim numai ca o cristalizare singulară, cum sunt adeseori doctrinele — sau a unei societăți, după cum o afirmă criticul dela N R F, ci drept reprezentantul exteriorizării unei atitudini mult mai generale; atitudinea din care a crescut arta modernă.

Anul 1909 cunoscu o nou sbuciumare: primul manifest futurist. El anunță criza cea mare, care trebuia, de-acum, să vină; nu atât prin arta lui — simultaneistă în dramă, impulsivă în lirism — ci mai ales prin violența-i doctrinală.

„Noi vogliamo distruggere i musei, le biblioteche, le accademie di ogni specie. Noi vogliamo cantare l'amor del pericolo, l'abitudine all'energia e alla temerità”.

Deși exprimat în forme intelectuale, voi ca o satiră, cubismul literar, format sub sugestiile futuriste, rămase tot un impresionism extremist: un acelaș apetit după variații sensibile, aceleași tentacule întinse spre subtil, sunt caracterele artei amuzante a lui Apollinaire, Cendrars, Salmon, Jacob, Cocteau.

* * *

Creșterea individualismului științific și artistic se împlini și simultan, într'un al treilea aspect al vremilor noue: în mărirea cunoașterii de sine prin *cercetarea analitică-introspectivă, scoborită înspre inconștient, și conducând la o nemaînchipuită complicare a personalității*: Proust și Freud.

Cu psihologismul interesul de cunoaștere trecu dela natura obiectivă, și dela societate, la individul izolat; pentru tipul introspectiv, multiplicat acum, interesul cel mai plin nu se mai acordă schimbărilor exterioare, ci neconținut funcționândului caleidoscop interior. De aci, pentru introspectiv, relațiile cu exteriorul își schimbă însemnătatea și perspectiva. De unde pentru omul tipului clasic interesul de cunoaștere și viață se desfășura în societate, într'un ritm determinat, pentru tipul introspectiv modern lumea din afară nu mai e decât un pretext de lărgire și diferențiere a eului. Suntem aci în prezența unui individualism fundamental: al cunoașterii — și forma intelectualistă sub care se înfățișează nu ar trebui să ne schimbe aprecierea, ci tocmai să ne arate întinderea și importanța.

Rareori, până la Proust, realitatea sufletească a fost percepută într'un mod așa de fin și dens. Pe fiecare pagină a operei sale se acumulează elementele unei vaste experiențe sensibile. Fiecare pagină — spune cu înțelegere Rivière — este psihologică, ceea ce este tipografic: o miriadă de percepții și emoții diverse și simultane adunate, într'o strânsă legătură mutuală și totuși într'o stare de perfectă distingere” (N R F, april 1925).

Proust introduse din ce în ce mai mult multi-

plicitatea în personagiile sale, și fiecare grup de reacții deveni un eu aproape desinestător: un eu climateric, altul monden — și-așa, la nesfârșire.

Dar dela această independență relativă a eurilor până la disoluția personalității nu mai era de parcurs decât o scurtă cale și cel cu o inteligență centrală mai puțin forte, — dadaistul — se trezi într'o bună zi, uitându-se cu mirare în oglindă și întrebându-se: cine sunt?

Atunci, trecu la Freud, să-i nlăture el nedumerirea. Dar se întâmplă că Freud, în loc să-l vindece, îi expuse o teorie a individului: vezi d-ta — îl lămurii profesorul vienez — individul e o serie de dorințe și amintiri; e o condensare de evenimente interioare trăite. Scriile acestea se formează în mod spontan, prin gruparea în jurul unui nucleu: „starea traumatică”. Dar cine conferă stărilor de suflet puterea lor traumatică? Libido — o forță continuă și obscură. Din adaptațiile sau rezistențele pe cari le va întâlni dorința, vor rezulta mulțumiri conștiente ori realizări simbolice în vis. Căci visul nu-i altceva decât o realizare deturnată de cenzură a unor dorințe refulate.

O teorie, care, neîndoios trebuia să intereseze pe artiști, de vreme ce atingea, prin desvoltările ei, însăș natura și mecanismul creațiilor de artă.

* * *

Aceasta era direcția spiritului european când izbucni războiul. Derivat direct din marea dezastru social — termenul nu-i deloc umflat, pentru că în substanța lui se cuprind nu mai puțin de zece milioane de morți — individualismul dadaist reprezintă dezastrul inteligenței. La Zürich, în 1917, româno-evreul Tzara, germanul Hülsenbeck și alsacianul Arp, în al 3-lea număr al publicației „Dada” — tipărită faimosul lor manifest. Pentru aceste sărmâne făpturi, cari simțiră nevoia de-a transporta în cadrele creației pure dureroasa experiență socială, *ierarhia naturală a lucrurilor era abolită*. Cât de nobilă ar fi fost încercarea lor, dacă ar fi intenționat — așa cum pretind acum unii — să juxtapună lumii existente o lume pură, strict poetică, de inspirație și elan. Dar nu — ei nu căutară decât senzaționalul — cel mai ieftin! De netăgăduit — dorința lor de-a evada din convențional, neconformismul lor le înțelegem. „Să scapi pe cât e cu putință — spunea Breton, pe vremea când aparținea dadaismului — acestui tip uman din care toți derivăm, iată ceea ce îmi pare să merite oarecare oboseală. Pentru mine, eliberarea oricât ar fi de relativă, de sub legea psihologică, echivalează cu inventarea unor moduri noue de simțire”. (Les pas perdus).

De bună seamă; dar ei nu evadară în cunoaștere, ca Proust — ori în spiritualitate, ca Döblin; ci în neant! Individualismul dadaist ni se înfățișează, pentru acest motiv, un *individualism caricatural*.

Dela dadaism la suprarealism nu se făcu decât un pas. Breton simți necesitatea unei afirmări; și-atunci, afirmă, precum ați văzut: automatismul și delirul — interpretând greșit pe Freud, care nu numai că nu a renunțat niciodată la inteligență, ci și-a făcut din ea un complicat instrument. Foarte mulți dintre dadaști îl urmară pe Breton în noua lui aventură — ceea ce arată, încăodată cât era dadaismul de factice,

Acum, ni se cere de către acești falși profeți ai noului curent să alegem între imbecilitate și nebunie; ce-ar fi însă dacă nu am alege — nici pe una nici pe alta? Căci, dacă în această epocă a noastră încă haotică, neliniștită, în care antitezele abundă, dela tragicul sfâșietor la grotesc, în care viața se consumă într'un ritm accelerat ca o pasiune, ne este greu să precizăm care școală va triumfa, care stil se va impune conștiințelor creatoare — nu ne este oprit să indicăm *direcția ce ni se pare că trebuie urmată*.

Cunoașteți mișcarea la care suntem chemați. Ea merge spre adâncurile inconștientului, numai pentru a rămânea acolo; nu înțelege viața interioară decât ca o sumă de acte dispartate, reducând personalitatea la câteva grupuri de notații arbitrare, risipind-o în evenimentele simțirii; dizolvă nucleele de sens și se iluzionează crezând că trăiește în cea mai mare libertate, pe când, în fapte, se sbate în sclavia celor mai comune impulsioni; se bucură de un lirism neînchegat, emis ca pe un ecran, o palidă înșiruire de proiecții; încearcă efecte de humor din jocurile incoerenței, asemeni clownilor cari vor să distreze gale-

ria simulând cretinismul — și voiește să spargă unitatea inteligenței prin obligarea la superficialitate, infantilism și alienație. În fața acestei mișcări, opunem o altă direcție, pe care o preșimțim de universală extensie, și la a cărei formație trebuie să participăm. În ritmul spiritului contimporan, această nouă direcție aduce un suflet larg, bogat, cu o expresie energetică, tensionată, surprinzătoare; pentru ea, lumea e plină de dul, iar realitatea esențială și cea mai de seamă mulțumire nu e visul, ci gândirea lucidă, puternică, organică, vie, cu curiozitatea gata să scoboare și să urce în inedit, gata să se inspire dela fenomenele mame, dar totdeauna scoțând comorile găsite în lumina de soare.

Drumurile acestei direcții duc către Absolut — către Transcendent, Noi, înțelegem imposibilitatea de-a trăi mecanic; *necesitatea unui miracol viu în lucruri și dincolo de ele, cauzându-le*. Noi, ne îndreptăm spre o viață metafizică — o trăim, o proclamăm! De-acum, sufletele noastre sunt doar flacări împletite; și, ca niște flacări ne înălțăm conturul spre azur!

STELIAN MATEESCU

OFENSIVA SPIRITUALISTĂ ÎN FRANȚA

«LE RÊVE EVEILLÉ» de LEON DAUDET

DUPA „Hérédó” și „Le Mondes des Images” Léon Daudet publică „Le Rêve Eveillé” unde concepția deabia schițată în primele lucrări se conturează într'un sistem bine închegat și luminos expus.

Militantul monarhismului în Franța pornește o viguroasă ofensivă contra erorilor secolului al 19-lea, căruia, cu toată bunăvoința, nu-i vede altă caracteristică decât aceea de a fi strălucit prin *stupiditate*. Materialismul și evoluționismul constituie manifestări care degradează spiritul pretins științific, căci aceste sisteme nu admit nici creațiune, nici finalitate și mai puțin încă principiu distinct al gândirii. Polemistul catolic se revoltă la gândul că se mai găsesc profesori care preconizează, în numele Franței savante, ideea materiei eterne conduse de universalul determinism după cum mai tresc nestingherite școala germană și austriacă unde se susține teza derivăreistărilor mistiche în tocmai ca și a deranjărilor cerebrale, din turburări organice.

Acestor teorii false, Daudet le găsește un substrat tendențios politic, manifestat prin dorința, curând realizată, a unui regim democratic și anticlerical de a-și alcătui o doctrină laică, surghiunind ideea Dumnezeirei.

Sistemul i se pare lui Léon Daudet simplist căci a nega definitiv și categoric nu înseamnă a soluționa.

Materialismul lui Broca și Charcot fiind înfrânt, apare pe planul științific metafizica sexuală (para-sexuală și psihanalitică) a școlii vieneze, al cărei sâmbure doctrinar este preocuparea sexuală, ca element dominant în viața sufletească.

Critica acestor teorii este înglobată în critica teoriei visurilor. „Le Reve Eveillé” susține contrar celor afirmate până acum că visul nu este un atribut al somnului. Realitatea ni-l arată ca permanent în individ, căci după cum psiholo-

gia stabilește continuitatea gândirii și în somn tot astfel visăm și în stare de veghe. Ne dăm seama de acest lucru atunci când judecata este suspendată sau slăbită.

Undele visului în stare de veghe, gravitează în jurul unei preocupări centrale; perspectiva morții și în al doilea rând gândul supraviețuirii posibile. Asupra acestor teme se exercită meditația noastră. Ori aceste preocupări n'au nimic deaface cu instinctul genezic. Observăm însă, că traduc cu fidelitatea manifestările instinctului de conservare.

Aci, Daudet nu scapă ocazia, dea critica și concepția celui care a reacționat și dânsul contra „stupidului secol al 19-lea”. Este vorba de Nietzsche. Optimismul științific, promițătorul rezolvării tuturor problemelor și cel care asigura imediata domnie a fericirii, îl supără foarte pe autorul „Originei Tragediei”. Viziunile tragice recomandate ca stimulent al vieții nu se puteau împăca cu iluziile creștine, infaibilitatea și cumișenia instinctului, sănătatea vieții sub toate raporturile nu vedeau cu ochi buni morala creștină bazată pe milă — Nietzsche refuză să subscrie la o doctrină de narcotizare a sufletelor, la o „morală a sclavilor” care deviază și stăvilește elanul forței vitale.

Daudet răspunde semeției morale nietzscheene cu o morală umilă, atotînțelegătoare, culminând în apologia misticismului.

Preocuparea morții coordonează elementele separate ale visului în stare de veghe, îl canalizează dându-i obiect de meditație preocuparea destinului omenesc. Cu acest chip rezidurile instinctuale sunt digerare de sentiment, încorporat la rândul său în idee.

Procesul sufletesc continuă, ideea sublimând mila, durerea, groaza și teama.

Elementele insinctului pot fi utilizate în filo-

zofie sau artă dar nu este admisibil ca ele să fie confundate cu însăși datele conștiinței.

Ultima sferă pe care o poate atinge rațiunea este aceea a meditației mistice, supremul exercițiu al spiritului, nici decum un simptom al zdruncinării mintale, cum susțin alții.

* * *

Până acum, Daudet, deși prelucrând elemente religioase a căutat totuși să se mențină în domeniul psihologic. Ajungând însă la meditația mistică, convertește sfârșitul lucrării sale în exaltarea beatitudinii misticismului catolic. Aflăm că libertatea deplină nu o găsim decât în contemplație; asupra artei cunoaștem o concepție similară. Numai în artă individul se manifestă nestânjenit, liberat de meschinăriile cotidianului.

Deasemenea preocupările Sfintei Tereze sau ale lui Thomas D'Aquin privitor la flagelarea cărnei cu biciul de foc al spiritului capătă accente lirice în „Le Reve Eveillé”. Viața spirituală câștigă conținut prin meditația metafizică. Animalul din noi capătă botniță și atunci... profuziune de flori inunădă calea noastră spre Dumnezeu. Durerea și mila stimulează acest conținut și spiritul se aprinde în scâpărări divine.

Dar adeptul Sfintei Tereza este prudent. Combătând preinși oameni de știință, preîntâmpină, de data aceasta, o firească întrebare: Oare starea mistică atribue omniștiința sau constituie o pavăză contra erorilor? Umilința religioasă răspunde nu. Forțele noastre sunt limitate. „Știința adevărată e știința limitelor noastre”.

Daudet este prudent de data aceasta, căci în articolele scrise înainte de apariția cărții, semnalasem un punct, socotit vulnerabil. Ni se recomandă atunci meditația mistică, drept drumul cel mai sigur spre înțelegerea adevărului. Nu

putea fi vorba de un adevăr religios ci de unul aproximativ științific. Și fiecare s'ar fi întrebat de ce nu putem prinde acest adevăr, visând în stare de veghe, când avem pluralitate de obiecte și o judecată mai mult sau mai puțin trează decât în stare de extaz mistic, care presupune unitate de obiect sau chiar lipsa oricărui, după rețeta tereziană.

Deși ancorat în metafizică doctrinarul catolicismului n'are pretenții metafizice. Constată și trage concluzii. Observațiile psihologice sunt ingenioase și instructive.

O credință nezdruncinată le împrumută prestigiul bunei credinți, deși concluzia o găsim forțată, invitată fiind să pășească într'un cadru prestabilit.

În orice caz, înclinăm a crede, că problemele rămase în picioare, după falimentul materialismului și evoluționismului, nu pot fi rezolvate astăzi de spiritualismul tradiționalist la care se alătură Léon Daudet.

E foarte posibil ca nici el să nu-l considere panaceu. Sunt unele ezitări concludente în această privință după cum sunt unele afirmații ce par a exagera limitele amintite.

Ar fi mai mult, gândirea mistică, o terapeutică sufletească, folositoare individului și poate printr'o educație disciplinată, națiunii — ca stimulent al speranțelor și domolitor al instinctelor animalice. Alt rezultat practic nu vedem și atunci Daudet, dușmanul pragmatismului în principiu, devine partizan al lui când doctrina își reclamă valorificarea. Iarși e foarte probabil ca el să fie pragmatist numai în intenția noastră.

Suntem convinși însă că în materie de investigație științifică Daudet nu crede în eficacitatea misticismului și bănuim că nu obligă pe nimeni să creadă.

C. NESTOR

SCRISOARE DIN OL TENIA

SE confundă, de obicei, regionalismul cu provincialismul. Se identifică două noțiuni care, dacă nu se exclud, sunt, în orice caz, perfect disjunctive.

Confuzia este cu atât mai regretabilă cu cât prin ea se poate compromite ideea generatoare de mișcări sănătoase, care este regionalismul.

Când o revistă de provincie — dela Cluj, dela Iași, dela Craiova sau de aiurea — își circumscrie preocupările la atmosfera locală, la problemele de acolo, la bunele și relele băștinașe, este o simplă inutilitate. Căci problemele culturale locale, teatrul, conferințele, etc. le află oriunde, dela gazetele provinciale care au puit din belșug pretutindeni, până la cotidienele de tiraj ale capitalei, cu coloane speciale închinete fiecărei provincii, fiecărui oraș în parte.

Când însă, dimpotrivă, o asemenea revistă de provincie exprimă aspectele sufletești ale unui ținut, — atunci ea încetează de a mai fi un simplu curier provincial.

Înțelegând regionalismul ca pe „expresia unui climat sufleteș”, fața problemei se schimbă deci cu totul. În acest sens, o revistă care apare în provincie poate să nu fie de loc regionalistă — cum, pe de altă parte, Bucureștiul poate foarte

bine să-și aibă revista lui regionalistă, fără să fie, se înțelege, provincială. Și aceasta fiindcă orice scriitor adevărat este el însuși expresia unui „climat sufleteș”. Proza lui Mihail Sadoveanu este proza unui moldovan get-beget, chiar dacă e pripășită în paginile „Lumei” (care apare la Iași, are redacția la București și se citește la Căcaleți), — cum proza lui Tudor Arghezi este proza unui oltean veritabil, chiar dacă se odihnește în fruntea „Vieții Românești”.

Cu aceste gânduri — fie-mi îngăduit să scriu cititorilor „Gândirei” o scrisoare din Oltenia, așa cum unul din redactorii ei trimete prietenilor dela Iași delicioase „Scrisori din București”.

* * *

Când treci Oltul, călătorule care n'ai mai călcat prin părțile noastre, uită-te o clipă la apa pe care tocmai ai trecut-o în fuga expresului: oltenii noștri, oameni aprigi și dârji peste fire, sunt rezezi la cuget ca năslabul Oltului. Nu stă Olteanul cu mâinile cruce în fața nevoii, doamne ferește. O amintire proaspătă îmi vine în minte. Am stat, în timpul războiului, doi ani la Iași. Am plecat de acolo în 1918, copilându-mă încă — și cum nevoile și rosturile mele m'au ținut

necurmat în ceastălaltă parte a țării, n'am mai dat pe acolo, cei șapte ani următori. Astă vară, invitația unui prieten m'a dus iar în nordul Moldovei și am revăzut Iași. Ei bine, am avut ca niciodată impresia că trăiam cu șapte ani în urmă. Aceleași firme spânzurau deasupra aceluiași uși — la fel de decolorate și unele și altele. Pe ziduri, varul căzut înfățișa aceleași figuri în care, șapte ani în urmă, imaginația mea de copil vedea păsări și monștri și pe care aceiași copilărească atenție mi le întipărise în memorie. Ba, mai mult, am recunoscut același ochi de geam spart, lipit cu hârtie, la o dughiană din nu mai știu care uliță centrală. În șapte ani, nu se clintise un fir de colb în vechia capitală moldovenească. Același tramvai hodoroș — pe care se puteau descoperi, la o atență cercetare, vestigiul de vopsă galbenă — m'a dus la gară și am plecat cu impresia că Iași împietriseră.

Ce sânge iute svărnește dincoace! Nu sunt în Craiova noastră, tramwaie. Aceiași pace de oraș provincial domnește pe uliți. Dar chiar dacă nu ești din partea locului poți simți, din înfățișarea unei case, din căutătura întâiului om întâlnit, că acolo, sub pacea binefăcătoare a provinciei, e un clocotiv de viață bogată, un neastâmpăr fecund. O nu, nu e vorba noastră dulce ca vorba moldovenească. Nu e siropoasă. E mai aspră, mai răspăcată, mai tăioasă câteodată — dar în ea găsești totdeauna un gând limpede și franc. În timbrul ei simți pe omul care acum își dă cămașa întâiului nenorocit din cale și două minute în urmă, îți implântă violeent cuțitul în piept, într-o ceartă iscată din te miri ce. Căci nu e, de loc nu e omul din părțile noastre, „românul” pe care să-l poți prinde într-o formulă. Din colțul nostru de țară, acum un veac a pornit către Bucureștii d-tale, cititorule, sabia lui Tudor Vladimirescu; din același colț de țară, au venit să-ți împodobească încăperile, chilimurile noastre oltenesci. De aci a purces către capitală palidul trubadur cu trupul ros de oftică, Traian Demetrescu; din aceeași Oltenie, Universitatea bucureșteană și-a luat unul din profesorii iluștri, unicul gânditor român original, dela Conta, — d. C. Rădulescu-Motru. Iată deci, alături, figurile cele mai contrastante...

...Poate că, după acest logos te simți descurajat, cititorule, și te gândești că, prost dispus și cu sprâncenile încruntate, ai prefera să te întorci înapoi, dela Olt. Cum însă îți voi spune că în Oltenia, vinul e bătrân și generos, țuca te scoală după boală (legenda spune că oltenii își înfarcă pruncii cu ea) iar oltencele noastre, cu sâni obraznici îndreptați spre viitor, sunt tinere și vesele, — cu reimprospătată voioșie vei porni spre Craiova.

Voi vedea astfel orașul în care — câțiva — ne trudim să întemeem ceea ce Iașul fără să aibă terenul prielnic dela Craiova: în acest centru de sânge curat românesc, de idei naționaliste și sănătoase, voim să fundăm o tradiție culturală. Cu un infim procent de străini, cu comerțul înflorind în mâini românești, cu un mare număr de școli secundare (lice, seminare, școli normale, școli militare, etc.), școli care dau anul un contingent important — cel mai important — universității bucureștene. — Craiova are tot ce-i trebuie pentruca, pe focarul de românism curat care este, să se poată altoi pentru un universitar. Căci dacă e adevărat că, pe de-o parte — o spunea

mai de mult d. Iorga — pentru viața universitară centrele mari, ca Bucureștii nu sunt prielnice și dacă, pe de altă parte, este tot atât de adevărat că universitatea nu trebuie concepută ca o instituție scoasă din vârtejul vieții, ruptă de societate, ci dimpotrivă, ea trebuie să dea nu numai pe savant dar și pe bărbatul militând pentru dezvoltarea energiilor naționale, — atunci o universitate olteană, își are deplină motivare.

Luptăm deci să pornim în Craiova un curent cultural care să facă posibilă, peste un deceniu, crearea universității craioveane.

Este, în Craiova, un Teatru Național — cu glorioasă tradiție — intrat de curând în mâna energică și pricepută a prozatorului Ion Dongo-rozi. Este o societate care organizează, anual, cicluri de conferințe pentru marea public, în sala aceluiași teatru. Dar ceea ce este mai important este produsul tiparului craiovean. Mult superior celui bucureștean (Vezi, de pildă, ce oribil tipărește „Cartea Românească”), tiparul nostru — cele două institute: „Ramuri” și „Scrisul românesc” — dau patru reviste principale: *Arhivele Olteniei*, *Năzuința Românească*, *Ramuri* și *Grafica Română*.

Apărând odată la două luni și publicând, pe lângă folklorul, totdeauna interesant al lui Ploșor și pe lângă documente și articole privitoare la pământul provinciei — și o completă dare de seamă asupra întregii mișcări culturale din Oltenia (câte 20 de pagini de fiecare număr) muncă pe care o îndeplinește profesorul C. D. Fortunescu, — *Arhivele Olteniei* sunt astfel idealul de revistă provincială al d-lui Cezar Petrescu.

Esențial literară, *Năzuința Românească* nu mai este provincială ci regionalistă în sensul cel bun al cuvântului. Făcând parte din comitetul ei de conducere nu pot spune decât puține și măsurate vorbe despre cei de acolo, firește excepționându-mă. Reesită din contopirea „Năzuinței” cu „Suflet Românesc” ea are colaborarea oltenilor. Gib. I. Mihăescu (leneș însă la scris), N. Ploșor și T. Păunescu-Ulmu. Prozatorul Al. Popescu-Telega, unicul nostru romanist care cunoaște cu adevărat literaturile iberice, și-a desfășurat aci rodnică-i activitate iar moldovanul Ion Dongo-rozi, pe nedrept ignorat de o anumită critică și nu totdeauna deajuns prețuit, și-a publicat tot aci ultimele volume. În fine, în paginile acestei reviste, d. I. B. Georgescu, oltean autentic acesta, iubitor și cercetător al bisericilor vechi oltene și fin cunoscător de artă, a dat cele mai inteligente monografii ce s'au scris la noi asupra „mănăstirilor oltenesci”. „*Năzuința Românească*”, în afară de scrisul oltenilor amintiți mai sus, mai are ceva specific oltenesc: nervul critic. Ținute la zi cu ceea ce se scrie la noi și în apus, cronicile sale sunt — las cuvântul unui recenzent bucureștean — „pline de vigoare oltenescă”.

„*Ramurile*” — trist e s'o spunem — găfăie de bătrânețe. De câțva timp se străduiește s'o „remonteze” cu articolele sale, d. D. Tomescu. Tardive injecții, căci răul e înaintat: nu știu din ce pricină mai toți scriitorii au fugit din jurul d-lui Iorga. Partea beletristică o alimentează acum maturi care, înscrși în registrul stării civile cu numele de Alexandru, Eugen, Năstase sau altmintreli, beau, mănâncă, respiră ca toată lumea și scriu poezii cu picioarele. Bunul nostru prieten C. Ș. Făgețel ar avea dreptul, față cu

munca și strădania pe care o depune, la o altă răsplată.

La aceste trei reviste se adaugă „Grafica Română”, publicație de specialitate și acum în urmă, *Favonius*, revistă pentru filologia clasică și comparată.

Aceasta este aproape tot ce s'a putut face.

REVISTELE

Notă peiorativă a vieții culturale de astăzi, dela noi și chiar de aiurea — e foiletonismul gazetăresc în ceace are mai superficial, foiletonism de sterp impresionism din toate punctele de vedere. Gazeta și revista ușoară au luat locul lecturii serioase, fecunde. Actualitatea frunzărește fugar, ochiul prinde fragmentar — iar publicația de o mai accentuată greutate riscă să rămână cu studiile și nuvelele netăiate. La rândul-i, informatorul înoadă vag, fulgerător și cu divagări disgratioase articolul pe care îl servește drept hrană consistentă, publicului. Și astfel atmosfera contemporană se colorează cu tinctura aceasta searbădă a superfluului, generațiile noastre noi împietrite la mușchi, ceafă și adesea și cerebel, în sport, citesc și aduc o pasiune intelectuală de șofer — tipul epocii actuale după expresia bine găsită a lui Kejslerling — iar cultura din toate acestea nu-și poate trage decât profitul respectiv.

Revistele, publicațiile periodice au deci și o latură funestă. Reacția însă și spiritul critic judicios venite la timp — lucrurile vor putea fi îndreptate.

Căci incontestabil ceiace dă nerv vibrant, posibilitate de ciocniri rodnice între atitudini și ideologii diverse, patimă atrăgătoare și vânturare ideilor, — mișcării literare și intelectuale, cade aproape în întregime numai revistei, publicației legate de moment, năvodului care împântă în apele necunoscutului și anonimului are datoria și vraja de a scoate la lumină poetul, prozatorul, dramaturgul de mâine.

Înțelegând așa dar din capul locului, înlăturarea hotărâtă a frunzării foiletonist-gazetărești, și luând asupra-mi această rubrică a cărei trudă știu amar de bine cât este de pieritoare, cititorul poate fi liniștit dela început că nu va fi cruțat prea mult servindu-l după rețeta obișnuită, cum nici publicațiile nu vor fi încurajate în metehnele lor. În schimb — iarăși nimeni să nu se aștepte la tonul senil al învățacelui doctoral. Sprinten dar pretențios, voind să plătesc tinereții sufletești tocmai de aceia un tribut cât mai din belșug — voi călători din revistă în revistă, posind cât mai mult acolo unde nectarul va fi mai îmbătător, buchetul de flori mai amețitor de mirreamă, peisagiul mai somptuos.

Pornind la drum, iertat voi fi dacă voi ocoli aproape în totdeauna anumite mofuri zise constructiviste sau moderniste, cunoscute dinainte îndeajuns pentru marfa de prost gust, oferită strident. Drumeț cuminte deci, să las în plata Domnului sau pentru hazul Bloknotesului dela „Cuvântul” cetatea literară sau contemporanul — și să apuc pe cărării înflorite, odihnindu-mă întâi în

Viața Românească, revista de greutate care to-

până acum, în Craiova noastră. Ceace rămâne de făcut este, evident, mult. Dar, un oltean veritabil se îndârjește mai tare la lucru tocmai atunci când vede că mari greutăți îi stau deacurmezișul drumului.

N. I. HERESCU

tuși trebuie neapărat să-și îmborsăteze cronicile cu mai multă atenție pentru cărțile și revistele autohtone.

Publicația ieșană în ultimele numere (2, 3 și 4) are o minunată achiziție în nuvela puternică, de un cadru amplu, a d-lui *Gib. I. Mihăescu*. „La Grandiflora” rămâne cea mai realizată și impresionantă creație din tot ceiace a scris d. *Gib. I. Mihăescu* până în prezent. Disecția minuțioasă cu tăiușuri fine până în funduri, a cocelii lente dar sigure care cuprinde pe eroul nuvelii, Manaru, în urma descoperirii adulterului soției sale cu cel mai bun prieten, iureșul și brusca schimbare de conduită și răzburare bătându-și joc de căsniciile unui întreg orașel — sânt de un adevărat maestru și de o noutate pe care sensibilitatea și intelectualitatea noastră actuală le acceptă complet. Dar drama adevărată izbucnește abia după ce Manaru se convinge surprins că se mai află totuși o femeie — Morărița — care să fie legată înfinit de soțul ei, care să reziste dârj și care să ție adânc la puritatea ei, curmându-și brusce firul vieții după ce Manaru o posedase cu forța.

Finalul bucății e logic și covârșitor. Prăbușirea lui Manaru după sdrobirea prietenului înșelător pe care până acum se credea că îl iertase, cu viziunea iadului depe fațada bisericii bătrâne, stângaci dar parcă mai expresiv conturat de mâine simple, cu femeia chincită și prăjită goală pe foc de doi draci — cade definitiv ca un capac de cosciug peste cutia tronului. Mai ales cu această bucată, d. *Gib. I. Mihăescu* se afirmă pozitiv ca poet al tragicului existenței umane, al fondului sumbru pe care tocmai noi cei de astăzi îl purtăm într'o doză mai bogată, al amăruiului distilat de realitatea socială și de relațiile dintre femeie și bărbat — care acestea mai ales din urmă preocupă intens pe d. *Gib. I. Mihăescu*.

Numărul din urmă al *Vieții Românești* aduce încă articolul d-lui *I. Petrovici*, consacrat d-lui *C. Rădulescu-Motru* care va fi curând sârbătorit de intelectualitatea noastră, cum și versurile d-lui *Al. A. Philipide* cari ne-au făcut să regretăm atâtea din strofele tulburătoare și sculpturale din „*Aur Sterp*”. E drept că de câțva timp publicațiile noastre abundă în versuri inexistente. Dar trecând prin *Ramuri* (No. 5—4) care din acest punct de vedere nu ies din comun, dar din care menținem articolul d-lui *N. Jorga* despre romanul și nuvela lui Louis Hémon, scris cu suflet ca și acela despre „*Tărani*” lui Reymont al d-lui *D. Tomescu* — deși vechi și republicat — și reproșând cronică care se ocupă de cărți apărute de mult, — ajungem la *Sburătorul* (No. 4) care ne desfată cu bulucul de versuri — Dumne-

zeul și încă toate erotice! — închinată Monicăi. Tinerețea, într'adevăr, este pândalnică și pace. Hotărît, d. Lovinescu rămâne simbolul și campionul juneții, energiei vâjnoase, creatoare! D-sa anunță apariția Istoriei Literaturii române contemporane (1900—1925) în șase volume. Notați: 25 ani în șase volume. Așteptăm.

De ce să nu așteptăm?

Până atunci trebuie atrasă atenția asupra noului ciclu de articole al d-lui *Lucian Blaga*, începute în *Universul Literar* — și scrise cu acelaș patos atrăgător din Filozofia stilului și mai ales din Fenomenul original, — reconfortare pentru atâtea din versurile greoaie din ultima vreme.

Și pentru că am trecut pe nesimțite în partea cșelui și a articolului, pomenesc paginile frumoase ale poetului *V. Voiculescu* scrise mai de

mult prin *Lamura* și republicate în *Răsăritul* (Mai No. 9) sub titlul „Exemplul piersicului”.

D. V. Voiculescu discută just problema culturii noastre afirmând că rezerva geniului propriu românesc dacă rezidă în zăcămintele de suflet autohton și în bogatul material etnic popular, transfigurația de artă trebuie să fie la înălțimea înțelegerii universale. Subiectul poate veni ca și mijloacele din orice parte. Prelucrarea va purta pecetia sufletului național, al pământului din care își trage sursele — ca și piersicul exotic care fiindcă își ia hrana din solul în care este înfipt îi întoarce frunzele și florile pentru fecundare.

Rânduri pe care le subliniem toți cei care înțelegem *astfel* arta tradițională, în sensul înalt al cuvântului, al realizărilor strict estetice.

T. PAUNESCU-ULMU

CRONICA LITERARĂ

D. CARACOSTEA: PERSONALITATEA LUI EMINESCU

ÎN editura Librăriei Socec, d. D. Caracostea se găsește pe cale să publice o serie de broșuri grupate sub titlul general: *Studii și materiale pentru înțelegerea lui M. Eminescu*. Două din aceste broșuri le avem în față și altele sunt anunțate pentru o dată apropiată. Deschiderea seriei de mici monografii care trebuie să ne conducă la o mai bună inteligență a operii lui Mihail Eminescu, d. D. Caracostea a făcut-o cu studiul a două basme necunoscute din isvoarele poetului. De un interes mult mai general este publicația care îi urmează și care își propune să îmbrățișeze problema personalității marelui nostru liric. La aceasta ne vom opri și noi.

De ce studiul personalității unui poet este interesant, ne arată d. D. Caracostea atunci când combătând excesul unei istorii literare rătăcită pe urmele tuturor nimicurilor biografice, adaugă observația ca demn de a fi reținut din multipla figurație a unui poet în lume este numai „felul lui statornic de a vibra în atingere cu lumea, culele adânci ale sufletului, personalitatea lui, care-ți desvăluie, dincolo de mulțimea faptelor întâmplătoare și adesea contradictorii, unitatea profundă a firii” (lui). S'ar putea așa dar crede că d. D. Caracostea năzuește să obțină sinteza personalității lui M. Eminescu, pentru că prevăzut cu acest rezultat să-și lămurească mai bine opera. Poziția sa metodică nu este însă tocmai aceasta și ea nu mi se pare destul de limpede.

În adevăr, d. D. Caracostea afirmă pe de o parte relațiunea genetică dintre personalitate și operă. Termenii săi sunt în această privință categorici: „Înțelegerea genetică a plăsmuirilor poetice — scrie d-sa — trebuie să fină seamă de personalitate”. Pe de altă parte însă, d. D. Caracostea întărește adevărul că personalitatea adâncă a poetului ni se destăinuiește abia în operă. Împrejurarea aceasta îi apare d-lui D. Caracostea ca ceva dela sine înțeles, pentru că îndată exclamă: „Evident, temeul cel mai sigur pentru a descifra o personalitate creatoare este însăș opera”. Personalitatea s'ar găsi prin urmare în specioasa situațiune de a fi factorul ge-

netic al operii și în acelaș timp de a nu se putea cu limpezime desprinde decât abia din interpretarea ei. Valoarea curistică a personalității decade însă de îndată ce admitem că documentul ei cel mai perfect este tocmai opera pe care era chemată s'o explice.

Pentru că o asemenea situațiune face inutil studiul personalității poetice, d. D. Caracostea ponderează caracterul exclamației sale de evidență și concede că de fapt personalitatea se manifestă cu energie nu numai în operă, dar și în unele „aspecte hotărîtoare” ale vieții. Ce înțelege prin „aspecte hotărîtoare”, d. D. Caracostea nu ne spune și lucrul ar fi fost poate greu de făcut. Interesant de reținut este că refuzând să acorde vreo valoare biografiei mărunte, d. D. Caracostea conferă una biografiei prin partea ei de „aspect hotărîtoare”; dar nu pentru că acestea din urmă ar avea vreo virtute explicativă, ci numai pentru că ele ar fi menite să confirme impresiunile recoltate din contactul cu opera. Așa, după ce afirmă că personalitatea se descifrează mai bine în operă, d. D. Caracostea adaugă: „Dar ca să ai deplină siguranță, trebuie să controlezi rezultatele, privind și viața sub aspectele hotărîtoare. De aici nevoia de biografie”.

În rezumat. Poziția metodică a d-lui D. Caracostea nu mi se pare destul de limpede, de oarece personalitatea pe care o făcea să treacă mai întâiu drept factor genetic al operii, o consideră mai apoi drept o cunoștință în care culminează impresia poetică și ca atare — în studiile literare — nu poate avea însemnătatea unui factor explicativ ci cel mult pe aceea a unei punți de legătură între viață și operă. Isvorul acestei nelimpezimi mi se pare că stă în faptul că d. Caracostea n'a ținut socoteală de adevărul — afirmat mai de toată psihologia modernă — cum că personalitatea nu e o stare preexistentă în individ, ci rezultatul unei îndelungate munci interioare. Este adevărat că adeseori personalitatea se confundă cu calitatea originală a reacțiunilor spontane din individ; pe când în realitate ea prelu-

crează aceste reacțiuni, le scoate de sub condiția lor momentană și perimabilă și le înalță la rangul unor dispozițiuni permanente de viață. Am spus că personalitatea este rezultatul unei stăruitoare munci lăuntrice. Putem adăuga că personalitatea este o *operă* și de aceea este firesc ca printre felurile ei de a se manifesta să găsim și opera artistică. Fapta de artă reprezintă în adevăr succesul acelei tendințe de amplă unificare a experienței intime care definește și sensul personalității. Dacă apoi există unele asemănări între *operă* și momentele cele mai însemnate ale vieții, împrejurarea se explică prin faptul că în ambele situațiuni individul s'a comportat ca o personalitate.

Personalitatea fiind un rezultat și uneori tocmai rezultatul artistic, folosirea ei ca factor explicativ-genetic devine imposibilă. Opera în adevăr nu este efectul personalității, ci numai una din formele ei. Deși a recunoscut că opera desăinuește sensul unitar al vieții cu o putere pe care viața numai rare ori o ajunge, d. D. Caracostea a crezut oportun să-i rezerve și un rol genetic. A menținut-o deci ca o cauză, când la doi pași stătea adevărul că de fapt este o finalitate.

* * *

Urmează acum că personalitatea pe care ne-o mărturisește opera lui Eminescu, să fie confirmată prin câteva din „aspectele hotărâtoare” ale vieții lui. D-l D. Caracostea ne făgăduise această operație; dar ajuns la miezul chestiunii, d-sa se mulțumește să comenteze mărturiile cunoscute ale lui Maiorescu, Slavici și Caragiale. În această chestiune — este câtva timp de atunci — am avut prilejul să mă exprim într'un articol, retipărit în volumul *Fragmente Moderne*. Cititorii să-mi permită reamintirea aceluia articol.

Plecând dela *Amintirile* lui I. Slavici, observăm că „d. I. Slavici pare a alege printre amintirile sale numai pe acelea care îi confirmă vederile despre firea omului superior, în așa fel în cât amintirile pe care ni le înfățișează alcătuiesc mai de grabă o teorie a geniului, decât prezentarea unui om viu”. Aceeași înclinare o recunoașteam și la Maiorescu, ale cărui spuse le comparăm și le făceam să coincidă cu acele ale lui Slavici. Arătam astfel că ambii scriitori fac din *impersonalitate*, semnul distinctiv al firii lui Eminescu. Această unitate de vederi o puneam pe socoteala împrejurării că în evocarea figurii lui Eminescu, ei s'au lăsat conduși de teoria schopenhaueriană cu privire la geniu. Scriam așa dar: „Înțelegem de ce atât Maiorescu cât și d. I. Slavici schițează un portret al poetului în care principală și aproape unică trăsătură este desfacerea de cele lumesti. Schopenhauer, a cărui concepție este hotărâtoare asupra celor doi scriitori, este cel dintâiu care a recunoscut semnul personalității geniale în capacitatea de a se elibera de frânele voinței practice, pentru ca devenit „pur subiect de cunoaștere”, să contemple „ideile platoniciene”, originalele eterne ale lucrurilor”.

D-l D. Caracostea are întocmai aceleași vederi. În ce privește mărturia maioresciană, d-sa scrie: „...Maiorescu nu vorbea ca istoric literar, chemat să dea o icoană, care să se impue cu nece-

sitate tuturor, independent de înclinările lor personale, ci vorbea ca reprezentant al unei doctrine bine definite cu privire la natura poeziei și la psihologia geniului. E convingerea formulată cu măiestrie de Schopenhauer: caracteristica geniului stă în izbăvirea de cerințele practice ale vieții și ale inteligenței, așa în cât poetul adevărat se înalță la contemplarea prototipurilor ideale”. Cât privește amintirile lui Slavici, d. D. Caracostea socotește deasemeni că ele „cer să fie interpretate cu ochi critic”. Căci deopotrivă „interpretarea lui Maiorescu și icoana lui Slavici ni-l înfățișează nu ca pe cineva făcut să trăiască intens viața, potrivit pornirilor ei fundamentale, ci ca pe un instrăinat de pătimitile lumii”. Este astfel permisă ipoteza că și Slavici a stat sub influența ideologiei schopenhaueriene care se știe ce rol a jucat în cercul *Junimei*.

În articolul meu aminteam în trecut și de Caragiale, reliefând împrejurarea că și marele dramaturg și-a modelat descrierea după ideea preexistentă pe care romantismul și-o făcea despre tânărul genial. În paginile intitulate *Nirvana*, observăm că „evocându-l pe Eminescu, Caragiale ne prezenta de fapt portretul unui tânăr genial, cu predispozițiile tipice pe care i le atribuia romantismul, un fel de Chaterton, trăind în închipuire, cu o pronunțată inaptitudine pentru viață, suferind de mania circulară, când exuberant și când abătut de moarte”. D-l D. Caracostea care nu m'a citat când părerile noastre coincideau, o face acum pentru a mă combate. Dintre toți câți l-au cunoscut pe Eminescu, numai Caragiale a văzut în inima omului care în genere se deschidea atât de greu. D-l Caracostea nu vede în schița intitulată *Nirvana* nici urma vreunei încercări de stilizare literară. Este curios, dar așa e. D-l Caracostea—care pare a pune mare greutate pe metodă—nu examinează deloc partea de convenție literară care intră în evocarea lui Caragiale. Se mulțumește numai s'o nesocotească. Părerea mea despre mărturia lui Caragiale n'ar fi așa dar decât o simplă eroare juvenilă. „Dar tocmai cu privire la această caracterizare a lui Caragiale — notează d. Caracostea — s'au scris de curând de un tânăr, d. T. Vianu, cuvinte de discredit”. Discredit? A încercat d. D. Caracostea să discrediteze pe Titu Maiorescu atunci când a arătat partea convențională care intră în portretul eminescian schițat de șeful *Junimei*? Nu, desigur că nu. Interpretarea unui document ar putea alcătui și o tentativă de discreditare, dacă documentul ar fi anume înfățișat ca plăsmuit după indicațiile unui oarecare nemărturisit interes. M'as ridica deci totdeauna dacă acest tare și nemeritat cuvânt ar fi aplicat criticii d-lui D. Caracostea.

Revenit la fondul lucrurilor, d. D. Caracostea crede a putea afirma că încordarea de contraste despre care vorbește Caragiale, alcătuiește adevăratul ritm fundamental al afectivității eminesciene. Părerea este susținută de câteva detalii mai mărunte din viața poetului. Interesant ar fi fost însă dacă această vedere ar fi fost urmărită și în opera lui Eminescu: lucrare pe care d. D. Caracostea ne-o făgăduise din capul locului, dar pe care în cele din urmă o înlătură sau o amână.

TUDOR VIANU

ROMANCIERI ENGLEZI

JOSEPH CONRAD

MAM gândit adesea, nu cu puțină nedumerire, la soartea ciudată a lui Conrad. Purces dintr-o țară lipsită de atingere cu marea, ajuns tocmai să fie un povestaș al mării, și într-o lină ce nu-i aparținea, ce o vorbise până la moarte cu un vădit accent străin. Încă la vârsta de nouă ani, uitându-se odată la harta Africei, puse degetul pe un cuprins atunci nedescoperit și zise: „Când voi fi mare, acolo mă duc!” Uitase, firește, de aceasta; dar, peste un sfert de veac, în în drumu-i spre Congo se va fi mirat și el de realizarea unei atari presimțiri, precum s'a mirat neîndoios și de imboldul timpuriu ce-l duse, în pofda, tutulor stăruințelor, departe de căminul strămoșesc, pe întinsul mărilor. Nu împlinise nici șaptesprezece ani, când sosi în Marsilia, unde, îmbarcându-se pe un vas cu numele parcă nădins născocit de „Tremolino” și colindând Mediterana, legănându-și întâiele avânturi ale tinereții în largul zărilor mișcătoare, în dulcea lumină, în farmecul nestinselor tradiții clasice, natural era să n'o uite nicicând și s'o proslăvească în pagini numeroase, mai ales din cartea sa *The Mirror of the Sea*:

„Fericit celee, cași Ulise, a întreprins o călătorie aventuroasă; și nu e mare pentru astfel de călătorie ca Mediterana — Mediterana, pe care anticii o socotiau atât de vastă și plină de minunății. Și, cu adevărat, grozavă era și încântătoare; că oamenii-s aceia, cari, duși de îndrăzneala gândurilor și de tremurul inimii, făuresc minunile. Pentru năerii Mediteranei cântau sirenele cu părul de aur, cântau printre stâncile negre clocotind în albă spumă — voci tainic grăite pe întuneric, deasupra valurilor unduioase, voci amenințătoare, voci de vrajă sau voci profetice ca aceia auzită de un căpitan african în Golful Sirta, ale cărui nopți is pline de șoapte ciudate și de umbre fugare. Il chemase pe nume, spunându-i să meargă și să vestiască lumii, că marea Pau era mort...”

După vreo trei ani Conrad sosi în Anglia, fără a cunoaște limba — cetise doar în traducere pe unii din scriitorii ca Dickens și Shakespeare; pe acesta din urmă în chiar tâlmăcirea tatălui său, un Polonez cu vază, mazilit de Ruși pentru sentimentele-i patriotice. Deprinzând engleza și înaintând dela simplu marinar până la căpitan de vas, avu prilejul să facă numeroase și îndelungi călătorii din porturile Nordului spre America de Sud și dincolo de Australia, în Arhipelagul Malai.

Acți, pe una din insule, zări odată pe Almayer Olandezul, despre care auzise multe, aruncat cine știe de ce împrejurări în singurătatea tropicală, printre oameni de altă rasă și culoare. Chipul său îndurerat l'a urmărit pe Conrad așa de stăruitor, cu puterea unei vedenii tulburătoare, pânăce dela un timp începu a-i așterne pe hârtie viața. Fără gând de tipărire, cumpănind cuvânt de cuvânt, scrise câteva capitole, cari meraseră cu el în felurite locuri depărtate — scăpându-le în două rânduri dela pieire sigură; pe urmă, după vreo cinci ani, când părăsi viața de

mare și isprăvi romanul, împins între alții de John Galsworthy, îl dădu publicității sub titlul de *Almayer's Folly*. Este porecla casei acestuia pe un râu, înconjurat de păduri, al insulei din Malai. Il aduse aci un căpitan, Tom Lingard, faimos pe-atunci și temut de toți, supranumit „Regele Mărilor”. Cum navigau odată împreună, Lingard prinse a-i vorbi de isprăvile trecutului, în deosebi de scufundarea unui vas cîr pirași Malaezi, din cari scăpase numai odrasla căpitanului, adoptată de Lingard. Trecuseră ani la mijloc. Fata era în vârstă acum. Si-ar fi nimerit s'o ia Almayer. Ce dacă-i neagră? S'ar mai uita la culoarea pielii, de-ar fi să primescă atâta sprijin și bani, bani mulți:

„Vor fi milioane, Almayer! Și toate pentru ea și pentru tine, dacă faci ceace-ți spun!”

Slab de îngeri și lacom, Almayer primește de-și leagă viața cu negresa cea care, după un timp, ajunge să-l disprețuiască; și crește treptat între dânsii o ură, o întrecere dușmănoasă, care de care să câștige influență asupra singurei lor fiice Nina — o frumusețe mulată, cu gura fermă, cu buzele ușor întredeschise în licărirea de albi dinți. Nici celelalte așteptări ale lui Almayer, toate făgăduințele de belșug, de foloase mari, nu se îndeplinesc. Ocrotitorul său Lingard se arată mai rar și se pierde iar în oarecari expediții tainice, pânăce și dispare cu desivârșire, lăsând după el ca o halucinație în mîntea lui Almayer perspectiva unor imense comori de aur și diamante ce s'ar fi găsit undeva înlăuntrul insulei. Și acum, în părăsirea sa, în amarul unei grabnice decăderi, în atmosfera de ciocniri interesate și de neîntrerupte uneltiri, în miazma vegetației tropice pătrunzându-l cu țaria unui filtru otrăvicios, Almayer visează cum va pune mâna pe bogății și va scăpa pe Nina sa dintr'această pustietate ucigătoare. Dar singur ce-ar putea face? Cum s'ar putea urni? Așteaptă sprijinul unui tânăr, Dain Marula, de neam princiar Malaez, în vigoarea și strălucirea cărnii își pune toată încrederea; acesta, însă, răpește inima frumoasei Nina; amândoi pierzându-se în larg, duși de iubirea lor covârșitoare, pe când tatăl rămâne la țarm cu cea din urmă scântee de nădejde stinsă pe todeauna. Deacum el își cântă uitarea în beția opiului și apoi în moarte.

Acest întâi roman al lui Conrad se ocupă de împrejurări și fapte îndepărtate, străine. Într-o altă țară, cu tradiții și concepții literare mai restrânse, ar fi fost trecut sub tăcere; dar în Anglia, când autorul însuși era cuprins de îndoeli, criticul editurii ce i-a publicat *Almayer's Folly*, Edward Garnett, i-a spus odată: „Ai stil, ai și temperament. Dece n'ai mai scrie un roman?” Urmarea îndemnului fusc: *The Outcast of the Island*.

Acțiunea se petrece tot în preajma lui Almayer; numai cu vreo cincisprezece ani înaintea, când el era în plină încredere și putere. Căpitanul Lingard i-aduse într-o zi pe unul Willems, scos din serviciu pentru furt de bani, și-l dădu în seama lui Almayer, doar să-l poată scăpa,

cum îl mai scăpase odată strângându-l de pe drumuri. În pornirea-i generoasă căpitanul săvârși o greșeală, când puse colo față în față pe acești doi reprezentanți ai rasei albe: ei se pizmuiau. Willems, fără gând la soția-i lăsată undeva, plictisit, ușuratic de lăudăros, neatins de scrupule, uluit și de intensitatea naturii tropice, se înamorează de fiica unui bătrân Malaez, fost pirat, Aissa, înfățișată ca o întrupare a firii primitive: „O privi el, cum sta deasupra-i, capul pierdut în umbra foilor mari ce-i atingeau obraji; pe când finele jerbii ale orhideelor palid-albastre curgeau în jos dintre crângi și se îmbinau cu părul negru, încadrându-i fața, cașicum toate plantele o cereau pentru ele — strălucită floare însuflețită a pământului exuberant, care născută la întuneric se luptă totdeauna către soare”. Robit de patimă, Willems pilotează un vas arab dealungul râului, unde singur Lingard era stăpân, trădând astfel taina binefăcătorului său, care vine să-l pedepsească. În răstimp Willems e omorât de însăși Aissa, orbită de gelozie față de sosirea soției iubitelui cu un copil în brațe.

Întâmplările din urmă, sfârșitul tragic, ni se dau în chipul unei convorbiri lungi între Almayer și unul din Țara noastră. Cum mai toate personajele lui Conrad sunt luate deadreptul din viață, mă gândesc, cine va fi fost Românul, care bea mult, spunând la orice prilej de intenția scrierii unei cărți asupra tropicelor, și ce soartă îl va fi pripășit într'acele cuprinsuri, unde și-a găsit și un colț de hodină alături de eroul lui Conrad?!

Amândouă romanele, *Almayer's Folly* și *The Outcast of the Island*, stau aparte prin atmosfera lor. Cântând a reda mai ales influența naturii înconjurătoare asupra oamenilor, autorul s'a lăsat el însuși prea furat de lirism și a cântat-o în pagini pline de culoare, de bogăție exotică a-decea nemăsurată, deși foarte melodioase, resimțite ici-colo de ritmul frazei lui Flaubert.

Unul din personajele întâmpinate, Tom Lingard, a stăpânit cu deosebire închipuirea lui Conrad, încât l'a evocat într'un al treilea roman. S'a întâmplat că Hassim, căpitenia unei insule din Malai, scăpase de o grea primejdie pe Lingard. Acesta drept recunoștință i-a făgăduit tot sprijinul în caz de trebuință, ceea ce s'a ivit în curând; căci Hassim cu sora sa Immada fură alungați din insulă. Acum, în vreme ce Lingard se opîntea fel și chip a-i readuce la domnie, yachtul unui englez fuse aruncat pe o coastă din partea locului. Deodată Lingard își dădu seama că yachtul cu stăpân și cu soția sa, cu tot, ar fi prădat de n'ar merge într'ajutor, de unde și titlul romanului *The Rescue*. Zice el: „Sunt un alb în arătare și în suflet. Nu voi lăsa, dacă pot, pe niște inocenți și mai ales pe o doamnă, să fie vătămați”. Ci frumusețea răpitoare a femeii de pe yacht îl abate din calea hotărîrilor, îi tulbură echilibrul sufletesc, și când dintr'această pricină toate planurile sale cad în pulbere, atâta-i poate spune: „Pentru mine stai chiar și deasupra morții; de oarece văd acum, pe cât mi-i dat să trăiesc, tu nu vei muri nicicând!”

Romanul, după mărturisirea lui Conrad, fuse început și părăsit îndată după *The Outcast of the Island*, spre a fi reluat după douăzeci de ani — un lung răstimp, în care alte cărți văzuseră lumina și alte înrăuriri pătrunseră, de bună

sămă, în concepția sa literară. De notat mai ales înclinarea spre metoda lui Henry James, cum se vedește în *The Chance*, romanul apărut în 1913, de când și datează cu adevărat faima lui Conrad.

Autorul, însoțit de prietenul său Marlow, intră la o tavernă din Londra, unde se dau în vorbă cu unul Powel. Acesta spune de norocul ce avuse cândva să fie tocmnit pe neașteptate ca ofițer pe vasul „Ferndale”. Când ajunse la bord, paznicul îi șopti să umble mai domol.

— Ce este?

— Nimic, doar căpitanul și soția is culcați; și doamna nu trebuiește tulburată!... ceea ce lui Powel îi păruse foarte ciudat. Marlow atunci întreabă de numele căpitanului.

— Anthony.

— Chiar așa, în adevăr, încuviințează Marlow, adăugând că auzise de căpitan în casa sorei acestuia, d-na Fayne.

Powel se duce apoi la trebile sale și Marlow prinde să povestească de d-na și d. Fayne, cum îi vizitase ades la țară, și cum întâlnise aci și chipul plângător al unei tinere Flora, cu ochi albaștri sub genele mari, negre. Îi fuse prezentată sub un fals nume și pe urmă aflase că era doar fiica lui De Barral, un financiar fraudulos, condamnat la șapte ani muncă silnică. De aceea și biata Flora câte nu îndurase, năbușindu-și orice aspirații de bine și de iubire; și-ar fi curmat ea și zilele, de nu-i eșia înainte Anthony. El îi zise: „Incredințează-te mie — mării, care-i profundă cași ochii tăi!” În sufletul căpitanului se petrecuse ceva, parcă împlinirea unui vis minunat, năprasnic, ce-l împinse a lua cu sine pe față și pe tatăl ei, tocmai atunci eșit din închisoare.

Astfel ajunge Marlow cu povestirea la momentul când se imbarcase Powel pe „Ferndale” și fuse prevenit a nu tulbura pe soția căpitanului, iar Conrad întreabă: „De unde știi, că era chiar Flora și nu alta?” Marlow răspunde, că i-a mărturisit Powel și din spusa celui din urmă ni se desvăluie întreaga situație, tot mai încurcată: căpitanul nu-i în voile sale, Flora tăcută așteaptă să izbucnească ceva, iar De Barral mocnește într'o gelozie nebună față de bărbatul fiicei sale; pânăce la urmă cearcă să-l otrăvească și, neisbutind, bea el însuși paharul cu venin.

Am rezumat romanul în ordinea-i firească, spre a se vedea cum autorul, stând oarecum deoparte, pune pe alții să urziască într'un tot firule nenumărate câte norocul, *The Chance*, le aduce în viață. Metoda poate să ajute într'un fel iluzia realității; însă, nu mai puțin, prin deschiderea de lungi episoade și analize îngreunează citirea. Și câtă ușurare plăcută să treci la un roman ca *The Shadow Line*, simplu și deadreptul conceput! Titlul e simbolic. Înseamnă hotarul de întuneric atins de cineva după anii de negriji și de iluzii ai tinereții, pe care a slăvit-o Conrad descori și mai ales în novela cu acelaș nume. Youth. Stând la sfat cu alți marinari într'o seară, povestitorul își aminteste de întâia călătorie spre Indo-China. Că vasul „Judea” fuse mic și nesigur, că se luptase din greu cu numeroase piedici, ce-i păsa?

„Aveam înainte-mi, spune el, întreg pământul și întreaga viață... Și mă gândeam la oamenii de mult ce veacuri înapoi merseseră pe acelaș drum în țara palmierilor, aromatelor și nisipurilor galbene și la neamuri oacheșe stăpânite de regi mai

cruci ca Romanul Nero și mai străluciți ca E-vreul Solomon”.

Și când o pornise domol spre Capul Java, acolo undeva „Judea” luase foc. Și căpitanul și echipagiul, după ce beau și ospătează în lumina flăcărilor mistuitoare, numai puțin înaintea cufundării se îndură s'o părească; și, lăsați în trei bărci, povestitorul în comanda celei din urmă, văslind înainte pe întinderi nesfârșite de apă — așa văzuse el Orientul mult râvnit. Și e-vocarea lui, în cadența cuvintelor, în desele repețiri căutate, demnă e de farmecul perspectivei trecutului:

„Oh, strălucirea tinereții! Oh, focul ci mai amețitor că văpăile vasului aprins aruncând o lumină magică pe largul pământ, sărind cutezător la cer spre a fi stins curând de timp, mai crud, mai nemilos, mai amarnic decât marea — și tot ca văpăile vasului, înconjurat de o noapte ne-pătrunsă!”

Și mai departe:

„Mi-aduc aminte de tinerețea mea și de simțimântul ce nu se va mai întoarce niciodată, simțimântul că așa putea ființa pe veci, supraviețuind mării, pământului și tuturor oamenilor”

Dar vine o perioadă de negre încercări, când rostul însăși al vieții îți pare zădarnic și te întrebă, dacă nu vei fi deplin covârșit de povara îndoelilor. Acesta e *The Shadow Line* ce sună mai mult ca o destăinuire sufletească. Fuse numit pe neașteptate căpitan al unui vas necunoscut în portul Bankok, Indo-China. Din clipa ce trecu pe bord, îl izbi foarte ciudat chipul întâiului ofițer, Burus: slăbănog și supt, cu mustățile roșii, lungi. Speriat de ceva, uitându-se când fix, când lăturalnic, Burus îi spune de fostul căpitan — un om cumplit, care se închidea în cabină și cânta mereu din vioară, de n'avea nimeni hodină; cum undeva în timpul din urmă se încurcase cu un fel de vrăjitoare de suburbie, de dragul căreia ținuse vasul trei săptămâni într'o atmosferă incumată; cum îl ura mult pe dânsul, pe Burus, fiindcă se împotrivise planului său infernal. Da, da, înainte de moarte, îi declarase căpitanul: „De-ar fi după voea mea, nici vasul și niciunul din voi n'ar ajunge vreodată la port!” Și-ar fi făcut-o. Nu scria nimănui. Tăia-se orice legături cu lumea. Rătăcia fără țintă în larg până să-i dea în afund pe toți. Un om ca acela nici după moarte nu se astâmpără, îi urmărește încă.

În asemenea împrejurări porni vasul din Bankok. Cât eși doar în Golful Siamului și stătu; apoi de-abia urnindu-se, și de jur-împrejur, într'o imensă liniște, parcă bântuit de un blestem. Insula Kohring părea să fie centrul înconjurului fatal. Peste asta se mai îmbolnăviră toți de friguri, afară de al doilea ofițer și de căpitan; pe când Burus în aiureala ideii sale fixe mormăia lugubru ca o piază rea, învinuind pe fostul căpitan — mort și aruncat colo în mare la 8° 20' latitudine. Până ce trec de linia ceea, îndemna pe căpitan să nu se lase, pe urmă nu-i teamă; iar când și când se târa sus pe bord într'un greu palton ca o sperietoare. Incet, cu nespuse anevoinți, autorul străbătu și peste hotarul întunecos — dincolo, într'o viață de maturitate, mai încărcată poate de cînste și de bo-

găție, în care totuși nimic nu s'ar fi prețuit cu strălucire tinereții rămase înapoi.

În *Shadow Line* și în cele mai bune din romanele lui Conrad acțiunea se petrece într'un mediu neobișnuit; neobișnuită fiind și viața ce-l însuflă; însă întregul e așa de îmbinat, încât îți vine a repeta vorba eroinei din romanul *The Rescue*: „E tot ce-am auzit posibil? Nu, dar este adevărat!” Înăuntrul cadrului său, oricât de romantic, el nu zugrăvește numai, ci creiază printr'o dreaptă observare a lucrurilor, urmând de fapt procedeul înaintașului său Coleridge în *The Ancient Mariner*. Această grijă de realitate l'a ferit și de un optimism mai ușor. Atitudinea sa față de natură este aceeași cași a lui Alfred de Vigny:

„insensible

Et sans pitié pour nos douleurs”

fără de nici o pă sare la răsul și plânsul nostru. Marea în deosebi ce cheamă pe atâția cu seninul zărilor înșelătoare, tot birue la urmă și soarbe în fundu-i drumeți și corăbii; dar însăși conștiința acestei zădărnicii înobilează străduințele oamenilor în luptă cu ea. Vremea îndelungată dusă de Conrad pe apă, împărtășirea greutăților fără număr cu semenii săi, i-au umplut sufletul de admirație pentru solidaritatea ceea spontană dinaintea morții amenințătoare. În *Shadow Line*, când se strânge pe bord echipagiul îmbolnăvit și căpitanul își ia vina asupra-și mărturisind că, în loc de chinină, era în sticle un praf oarecare, toți într'un glas răspund: „Desigur e o cale de scăpare!” când iarăși în *The Nigar of the Narcissus* bietul negru se vaetă necontenit de apropierea morții, tot echipagiul e cuprins de simpatie, afară de unul pe care îl descrie Conrad în aspre cuvinte, ca tipul disrupției sociale, fărămitorul simțimentelor de unire simplă și firească — alintatul filantropiștilor, știind numai de drepturile sale și nimic de curajul, îndurarea și negrăita credință ce leagă laolaltă tovarășii pe un vas. Într'aceiașă măsură spiritul național, care nu-i decât solidaritatea întinsă la oamenii dintr'un neam, trebuie să fi fost adânc implantat în Conrad, deși Polonezii nu-l bănuiseră, ba încă-l învinuiseră adesea pe scriitor de înstrăinare. Totuși omul acesta, plecat de tânăr din Polonia, rătăci printre nații așa de felurite și de îndepărtate, iață că în volumul eșit de curând, după ce închise ochii, *Tales of Hearsay*, ne dă o novelă cu un nobil Polonez ce luptase în rândul revoluționarilor și fuse mazilit în Siberia; și aci, cu solemnitatea și greul convingerilor venite parcă de peste hotarele morții, își destăinue credința în patriotism, cum spune el:

„Un sentiment oarecum discreditat, căci finețea umanitariștilor noștri îl socoate ca o rămășiță de barbarism. Totuși, nici marele pictor Florentin, care-și dădu suflarea morții cu gândul la cetatea sa, și nici St. Francis binecuvântând în clipa din urmă orașul Assisi, nu erau barbari. Se cere oarecare măreție de suflet, spre a tălmăci patriotismul în chip demn, ori o sinceritate de simțire, lipsită rafinamentului vulgar al cugetării moderne ce nu poate înțelege augusta simplitate a unui sentiment, purcedând din însăși firea lucrurilor și oamenilor”.

M. BEZA

CRONICA MUZICALĂ

NOTE ASUPRA ȘCOLII MUZICALE ROMÂNEȘTI

ÎN istoria culturii românești, arta muzicii verifică și confirmă — în spiritul caracteristic începuturilor culturale — aceiaș tardivitate de expansiune și afirmare, pe care această artă o dovedește față de celelalte arte în istoria generală a culturii. Mult îndărăt față de producțiunea poetică și plastică, muzica românească înfățișează dibuirile înfrigate ale primei faze de formațiune și de fixare a unui propriu ritm de viață conștientă. I s'ar putea tăgădui ca exagerat de făloasă comparația pe care Busoni o făcea, numind arta muzicală față de celelalte arte „un copil care, ce-i drept, a învățat să meargă în picioare, dar care trebuie să mai fie dus de mână”.

Deci și corelațiunile, circulațiunea liberă a fecundeii energii etnice și corespondențele între arta muzicală — concepută ca expresie a voinței unei comunități culturale — și între comunitatea culturală în care ia naștere produsul artistic muzical, sunt reduse. Lipsește creațiunii muzicale românești sensibilitatea necesară, acea impresionabilitate sismografică de a înregistra pulsațiunile vieții noastre culturale; și consecință, îi lipsește virtutea de a lămuri și de a abstrage un ideal cultural din complexul structural al mediului nostru spiritual, pe care ideal să aibă puterea de a-l purta și reprezenta. Fără această virtute culturală, ca și fără caracterul de a fi o trăsătură proeminentă pe fața timpului, arta muzicală n'ar deveni decât un exercițiu factice, poate „agréable passe-temps”, dar un produs efemer, destinat să piară fără urme. Iar ca mijloc de exteriorizare și de comunicare dela om la om, arta muzicală nu se poate afirma și nu-și poate asigura trăinicia decât din articulațiunea organică a creațiunii cu mediul cultural.

Arta muzicală populară a Românilor, păstrată până astăzi în forma monodică a cântecului popular, a dansului țărănesc și a melodiei bisericesti, este desigur, concludentă în privința corelațiunilor dintre produsul artistic și colectivitatea etnică producătoare. În arta noastră muzicală cultă este absentă tocmai articulațiunea organică de care vorbim. Creațiunea muzicală cultă, încătușată de interesul experiențelor tehnice de-aiurea, nu avea cum fi ispitită de modestele și rudimentarele procedee tehnice ale melosului popular românesc care mărginește toată pompa fastuoasă a orchestrației la umilul zumzet de cobză, și tot eșafodagiul polifonic la isonul psaltichiei. Alăturând motivul acesta, de natură tehnică muzicală, la felurimea condițiunilor noastre istorice, politice și culturale, — din pricina cărora se produc chiar straturi sociale distincte — ne dăm seama de ce muzica noastră cultă se află într'o stare de discrepanță față de muzica neaoșă a poporului, de ce, prin urmare, este stânjenită libera afirmațiune a sufletului rasei noastre și împiedicată creațiunea spontană a artei românești. Raporturile aproape inexistente între muzica cultă românească și muzica populară sunt tot atât de reduse între artistul nostru creator și mediul cultural.

Astfel artistul creator român este smuls din

ambianța sa firească și izolat de ceiaș s'a numit atât de frumos, „duhul pmântului”. Dar acest fapt paralizază și nimicește însăși capacitatea sa creatoare. În mod imperativ creatorul este chemat să dea o formă artistică proprie realității spirituale a mediului său social, dacă nu vrea ca produsul său artistic să dispară ca un zădar-nic joc de fantasmă.

Necesitatea instictivă de a se apropia de sufletul autohton, pe care o simte personalitatea creatoare, produce în prima fază a tendințelor de întemeiere a școlii muzicale românești, un fel de orbecăire în jurul procedeele tehnice inventate sau adoptate de școlile muzicale streine. Rezultatul a fost că în compozițiunea muzicală românească a pătruns un hibrid formalism tehnic, gol de spirit autohton, manierismul searbăd ce secătuește până la marasm vrerile de creațiune originală. Formulele tehnice nu sunt suficiente mijloace de creațiune, iar în țările de baștină ele sunt produse tocmai ca material de exprimare coresponsător unui anumit cuprins spiritual. Adaptabile într'un grad mai mult sau mai puțin scăzut voinței creatoare românești, ele cer să fie modificate și contopite în spiritul creator, spre a exprima un sens, a comunica o fărâmă de viață, un aspect caracteristic din sufletul neamului. Numai contopite ca energii organice în spiritul creator ele nu vatămă spontaneitatea producțiunii artistice și numai astfel capătă justificarea și calitatea de a înfățișa specificul sufletesc național.

Procedeele tehnice împrumutate de-aiurea în niciun caz însă nu descopăr compozitorului român sufletul neamului. Puntea pe care creatorul de frumos muzical românesc poate ajunge la sufletul neamului său, este sprijinită pe întreitul masiv al realității noastre muzicale; cântecul popular, dansul țărănesc și muzica bisericească. Drumul acesta direct nu a fost prea bătătorit. Din muzica poporului nu au cunoscut compozitorii români decât ceiaș lăutarul țigan reproducea ca muzică națională în cârciuma orășenească. Cei mai mulți, din pușinii compozitori pe care-i avem, au ocolit cântecul popular și s'au ținut laoparte de interesul estetic sau folkloristic ce ar prezinta. Este probabil că împrejurările culturale în care ei s'au dezvoltat, nu le-au desvăluit niciun fel de afinități cu mediul sonor al poporului din care fac parte. Cei cari, fie din firești necesități creatoare, fie din calcul diletant, au încercat să utilizeze în compozițiunile lor motive de ritm și melodism popular, sunt pușini. Buimăciți de formulele tehnice deprinse de-aiurea și desorientați până la ignoranță asupra autenticității cântecului popular, numai în lucrările lor de mai pe urmă, postbelice, par a fi zărit puntea de care vorbiam și a se îndrepta pe calea cea adevărată.

Oricum, târziu este aflată această cale! Avem impresia că impulsul romantismului către deslușirea și relevarea caracterului național în muzică, abia după un veac isbutește să trezească interes în muzica românească.

G. BREAZUL

DRAMA ȘI TEATRUL

TIMP ȘI SPAȚIU

PROBLEMA întinderii sau restrângerii câmpului de activitate al dramei, problemă expresivității și înobilării ei, a stat întotdeauna în strânsă legătură cu aceste două elemente: Timp și Spațiu, de care poezia dramatică nu s'a putut nici odată lipsi, ci le-a valorificat numai în felurile împletituri, după epoci de propășire sau decădere.

De câte ori drama s'a apropiat de ele, luându-și-le ca scop, ea s'a delectat, s'a spiritualizat, dobândind un halo străveziu în care se puteau desluși umbrele unei alte lumi: drama își subția căile, urcând. Și invers' în toate epocile în care, această poezie întrebuința cu prudență — ca pe un pericolos explosiv — cuprudența de spirit lipsit de mari ispite, Timpul și Spațiul ca pe două elemente ajutătoare, le gate cobză de legi rigide, ca nu cumva vre-o neplăcută întâmplare să le elibereze, ea și-a mpotmolit pasul, târându-se greoi ni lumea evenimentelor înșurubate unul în celalt.

Fapte, sau spirale vii de fapte, psihologia dramei, iată singurul material care trebuia înțelep-tește distribuit pe ștele unui gherghel în care Timpul și Spațiul țineau loc de cuie.

În privința aceasta, clasicismul francez, a cunoscut cele mai metodice ateliere. Romantismul încearcă să spargă tiparul. Timpul și Spațiul dobândesc prin el o elasticitate necunoscută până atunci, de dramă, ca de o categorie poetică bine definită și profană. Dar încă ele nu-și părăsesc planul ierarhizărilor, în scare elementelor de construcție. Rămân subordonate, folosind la culisarea evenimentelor, cari continuă să ocupe centrul de preocupări al dramei. Reforma cea mare o încearcă drama vremurilor noastre.

Ea a fost cu neetul pregătită de naintași, cari au făcut tranziția fără vreme, luncând pe nesimțite din școlile tradiționale ale începuturilor lor, fie din romantism, fie din naturalism, subț imboldurile de zi la zi ale necesităților lor de exprimare.

Și aproape în toate operele acestea antemergătoare, a fost un acelaș element care să sufere cel dintâi deformările din care avea să nască mai târziu noua cale: limba, dialogul.

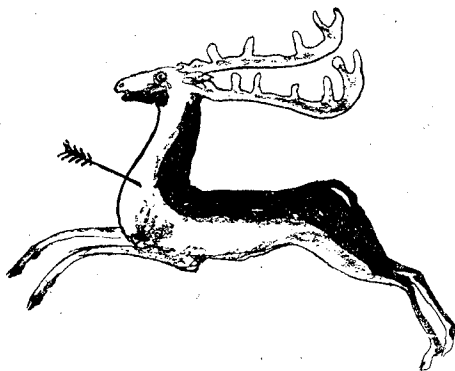
Fie că ascultăm limba surdinată și încetinândă a lui Materlinck care avea să exprime fâșiutul continuu al forțelor ce ne nfășoară ca niște scutece vecinice; fiecă am fi auzit cuțitul care taie mărunț și sec vorba, pentru a da ritmul usturător al lui Wedecind marele orchestrator de instincte; fie că genea Strindberg în lirism și ură, pretutindeni, asemeni unor copii teribili cari umbli înconștienți la cămara cu mistere, ce le-a fost interzisă, acești înaintași învie puțin câte puțin Timpul și Spațiul, în dramă, de dragul lor înși-le.

Printre dărâmăturile vechilor construcții cele două furii descătușate urcă și danțează, ca limbile de foc. Expresionismul le urmează ca pe o ispită, și adoptă în scenă, ca element de construcție, extazul care nu e altceva decât un modelaj de timp.

Rețele de formule au năvălit să le prindă. Ele s'au dovedit prea slabe și au ars; dar drama astfel luminată, cu zarea populată de demoni își întinde tot mai mult ținutul, care dacă astăzi încă nu e hotărnicit, nu nsemnează că nu e cu mult m ai impunător.

Pirandello s'a apropiat de incendiu fără să-și amintească de prescripții, cari s'au dovedit mai toate deșarte. Și în salvarea spiritului ca și în aceea a trupului, el a știut că un singur instinct de conservare, îl va învăța la vreme ce cale să apuce. Un *simț latin al realității* — o, fericită și îndepărtată consecință de disciplină și civilizație materială, a Romei! îl ajută să răușească să scrie prima tragedie isbutită a Timpului și a Spațiului: pe Henric al IV-lea. Prin aceasta Pirandello este primul mare realizator și imblânzitor, în dramă, al forțelor descătușate de veacul al XX-lea!

ION MARIN SADOVEANU

T. SOROCEANU

Primul fruct

P. IORGULESCU

Natură moartă

GÂNDIREA

193

MIHAIL ONOFREI

Domniță

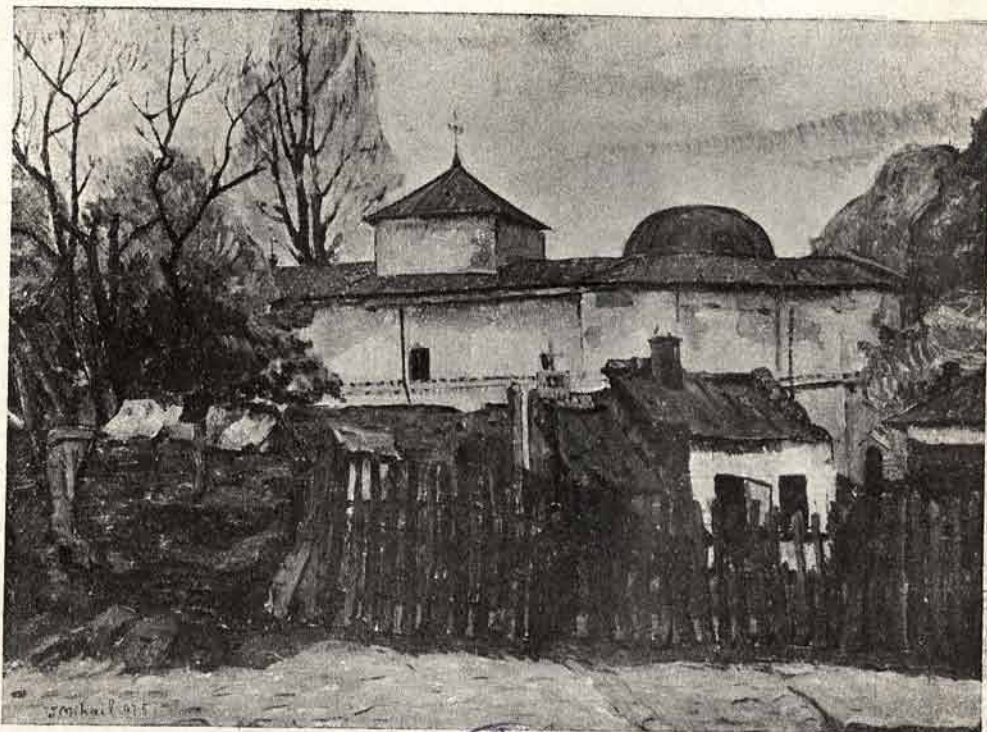
GÂNDIREA

CÉLINE EMILIAN

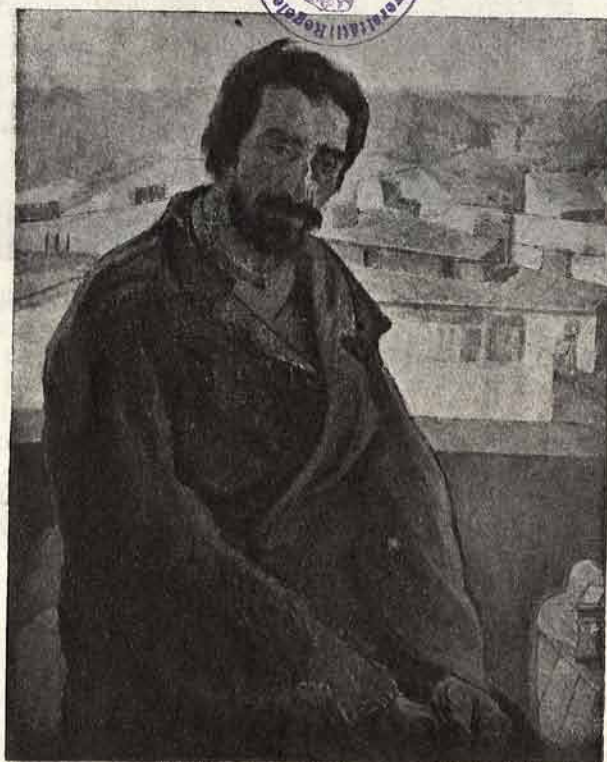
Bustul D-rei N. Neamtu

GÂNDIREA

I. MIHAIL

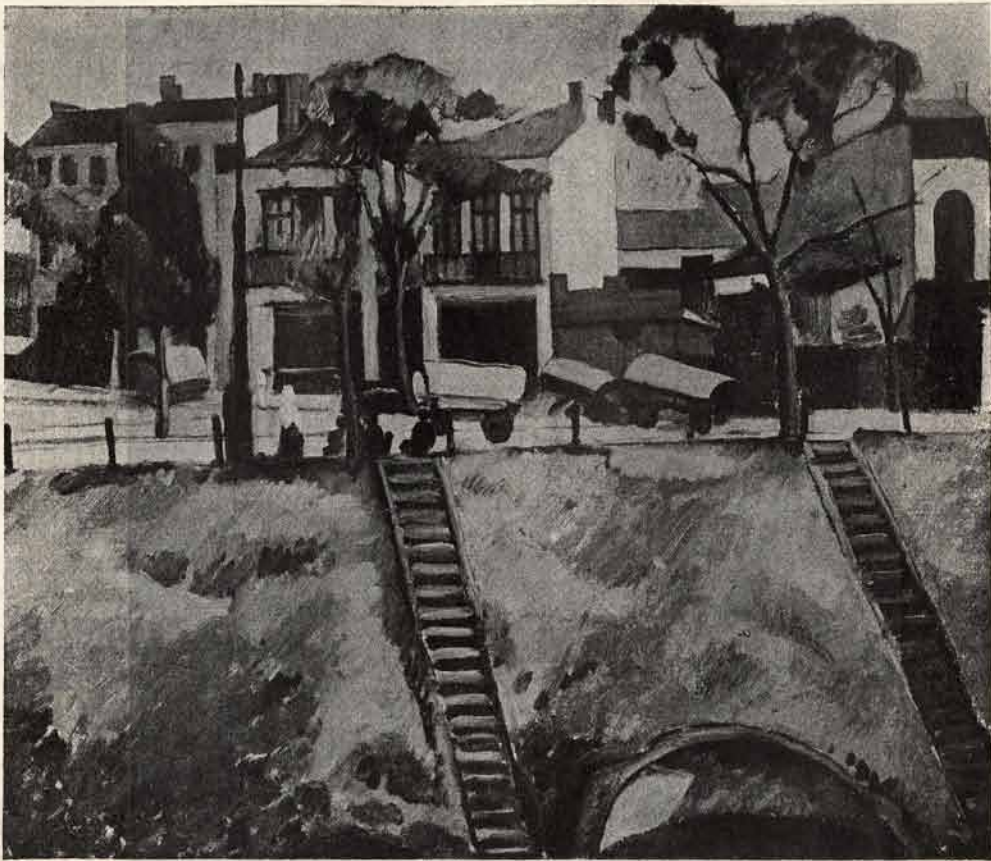
Peisaj

TACHE PAPATRIANDAFIL

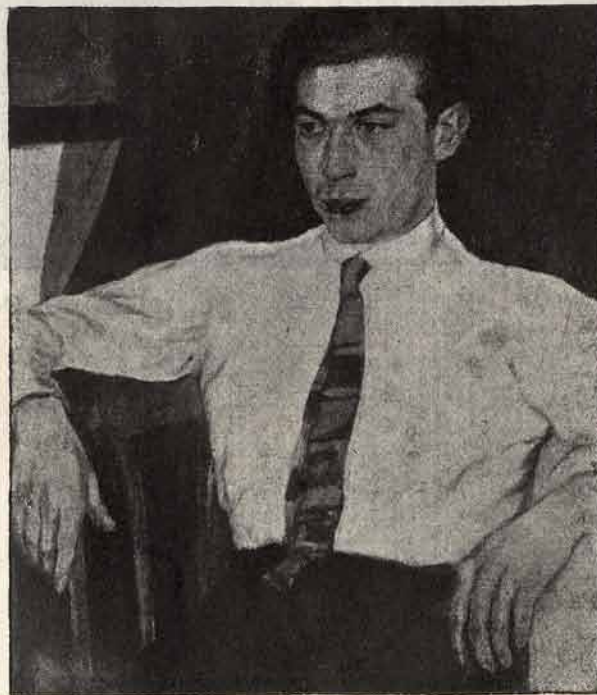
Țigar

GANDIREA

VASILE POPESCU

Pensați

TACHE PAPATRIANDAFIL

Un prieten

GANDIREA

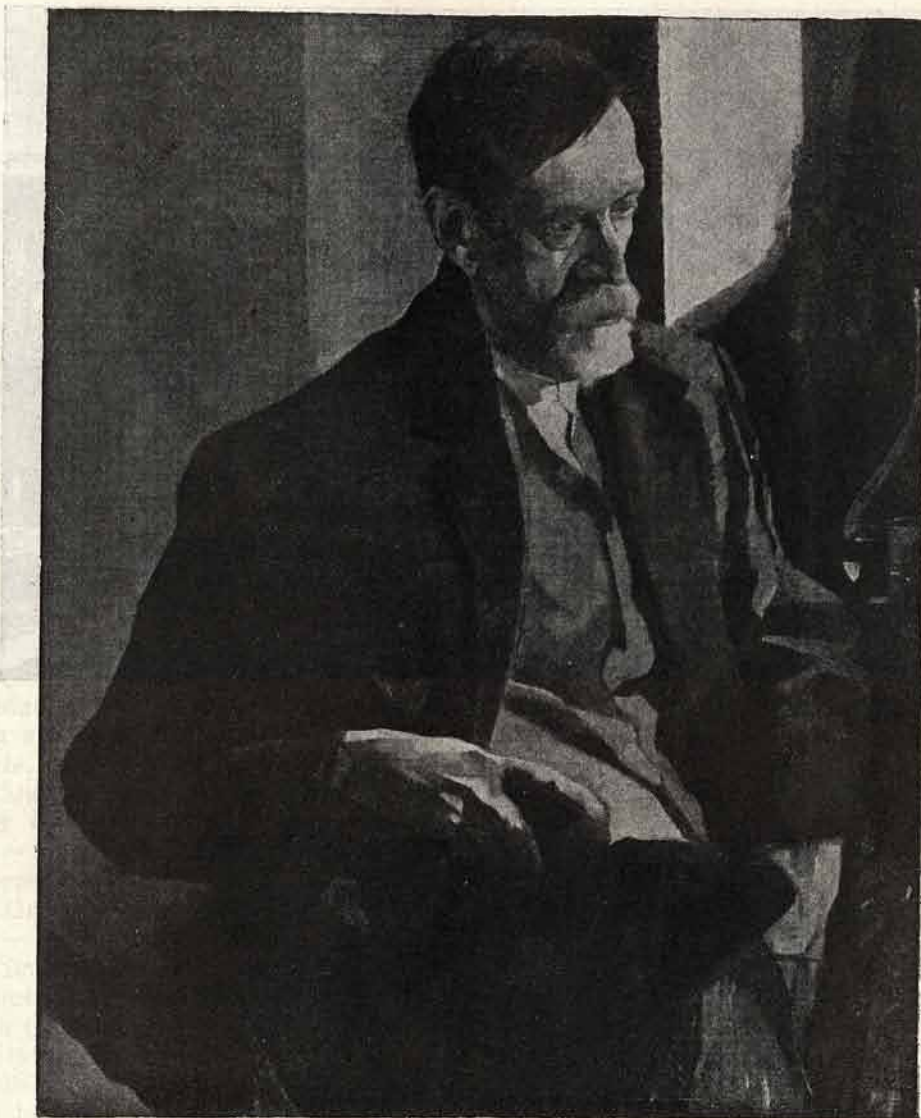

CÉLINE EMILIAN

Pe gânduri

GÂNDIREA

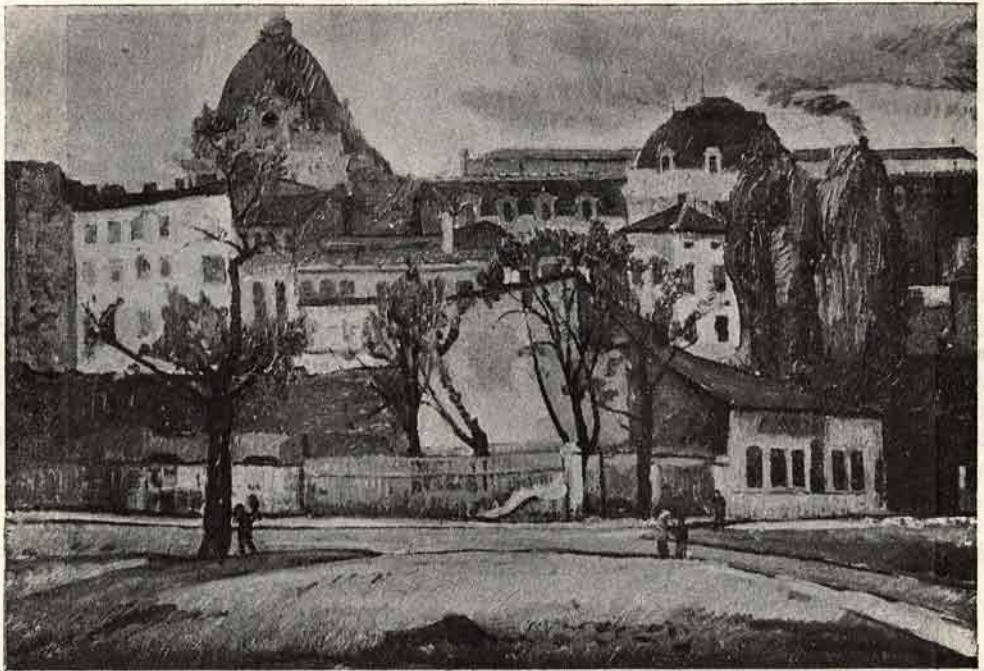

AL. PHOEBUS

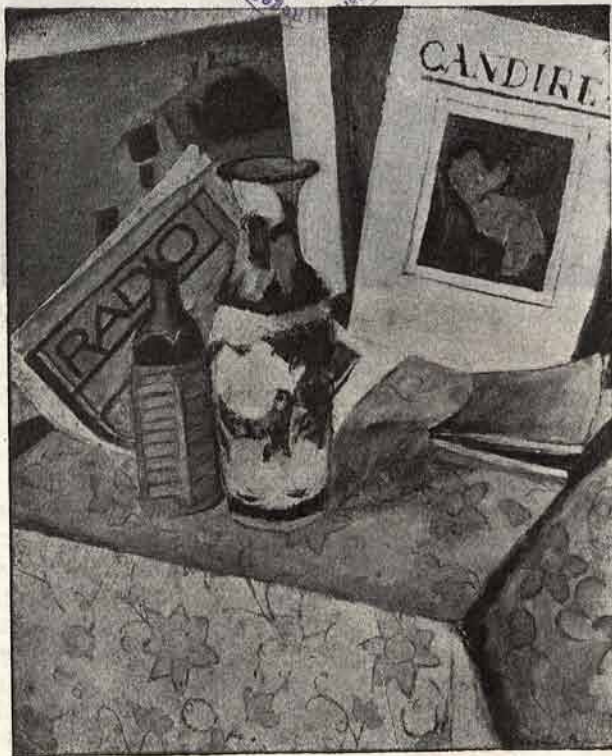
Portretul tatii

I. MIHAIL

Peisaj

VASILE POPESCU

Natură moartă

GÂNDIREA

G. H. D. MUGUR
LABOREMUS

SCRISORI CĂTRE INVĂȚĂTORI

EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE „PRINCIPELE CAROL”

PREȚUL 20 LEI

LUCIAN BLAGA

DARIA

DRAMĂ

EDITURA ARDEALULUI

A Apărut

A Apărut

TUDOR VIANU
FRAGMENTE MODERNE

EDITURA CULTURA NAȚIONALĂ

Lei 80

LUCIAN BLAGA
FETELE UNUI VEAC

ESSEURI

BIBLIOTECA SEMĂNĂTORUL
ARAD

A Apărut

A Apărut

TUDOR VIANU
DUALISMUL ARTEI

Lei 60

CEZAR PETRESCU
OMUL DIN VIS

NUVELE

EDITURA RAMURI

Prețul 40 Lei

CRAIOVA

CARTEA VREMII

COLECȚIE ENCICLOPEDICĂ
INGRIJITA DE NICHIFOR CRAINIC

AU APARUT:

1. EMANOIL BUCUȚA	LEGĂTURA ROȘIE nuvele.
2. CHARLES MAURRAS	VIITORUL INTELIGENȚII în rom. cu o introducere de T. Vianu.
3. ION PILLAT	SATUL MEU, VERSURI cu gravuri în lemn de Teodorescu- Sion.
4. LUCIAN BLAGA	FENOMENUL ORIGINAR studii filosofice.
5. H. IBSEN	PEER GYNT trad. în versuri de Adrian Maniu.
6. MIHAI D. RALEA	INTRODUCERE ÎN SOCIOLOGIE.
7. LUCIAN BLAGA	FAPTA joc dramatic.

EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE PRINCIPELE CAROL

EXEM-
PLARUL
LEI 25.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 25.—

REDACTORI: CEZAR PETRESCU ȘI NICHIFOR CRAINIC
APARE ODATĂ PE LUNĂ

REDACȚIA: PALATUL SINDICATULUI ZIARIȘTILOR
STR. CANTACUZINO No. 2, BUCUREȘTI

PENTRU RECENZII ȘI ANUNȚAREA APARIȚIEI, CASELE DE EDITURĂ ȘI DOMNII AUTORI SUNT
RUGAȚI A TRIMITE CÂTE UN EXEMPLAR. — MANUSCRISELE NEPUBLICATE SE ARD.
CĂRȚILE ȘI MANUSCRISELE RUGĂM SĂ FIE ADRESATE REVISTEI
STRADA CANTACUZINO No. 2. — BUCUREȘTI

MAI-IUNIE 1926

CUPRINSUL:

SOFLET MISTIC de <i>Rădulescu</i> <i>Motru</i>	145	OFENSIVA SPIRITUALISTĂ ÎN FRANȚA de <i>Leon Daudet</i> de <i>C. Nestor</i>	182
BIBLICĂ (poezie) de <i>Lucian Blaga</i>	153	SCRISORI DIN OLTEȚIA de <i>N. I.</i> <i>Herescu</i>	183
SCRISOARE DIN CÂMP (poezie) de <i>Zaharia Stancu</i>	154	REVISTELE de <i>T. Păunescu-Ulmu</i>	185
CRAII DE CĂRȚEA-VECHE II de <i>Mateiu Ion Caragiale</i>	155	CRONICA LITERARĂ	
EI SUNT PLEBEU (poezie) de <i>T.</i> <i>Păunescu-Ulmu</i>	166	<i>D. Caracostea. PERSONALITATEA</i> <i>LUI EMINESCU</i> de <i>Tudor Vianu</i>	186
OMUL CARE ȘI-A GĂSIT UMBRA de <i>Cezar Petrescu</i>	167	ROMANCIERI ENGLEZI de <i>Ioseph</i> <i>Conrad</i> de <i>M. Beza</i>	188
IDEI, OAMENI & FAPTE		CRONICA MUZICALĂ	
ÎN MEMORIA IGENEI FLORU de <i>Tudor Vianu</i>	178	NOTE ASUPRA ȘCOLII MUZICALE ROMĂNEȘTI de <i>G. Breazu</i>	191
FASCISM ȘI CULTURĂ de <i>AL.</i> <i>Marcu</i>	178	DRAMA ȘI TEATRUL	
EXPLICAREA SUPRAREALISMULUI de <i>Stelian Mateescu</i>	179	TIMP ȘI SPAȚIU de <i>Ion Marin</i> <i>Sadoveanu</i>	192

ILUSTRĂȚII.

COPERTA: G. Bacovia de *T. Soroceanu*.

SUPLIMENT: Reproduseri după lucrările premiate la Salonul Oficial.

DESENE ÎN INTERIOR: de *Demian*.

ABONAMENTE: 1 AN, 300 LEI; 6 LUNI, 150 LEI. PENTRU INSTITUȚIUNI ȘI AUTORITĂȚI,
500 LEI ANUAL. ÎN STRĂINĂTATE: 500 LEI ANUAL. — INSERTII ȘI RECLAME SE FAC
LA ADMINISTRAȚIA REVISTEI ȘI LA TOATE AGENȚILE DE PUBLICITATE

ADMINISTRAȚIA: PALATUL SINDICATULUI ZIARIȘTILOR
STR. CANTACUZINO No. 2, BUCUREȘTI

EXEM-
PLARUL
LEI 25.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 25.—